د فکر تال

(د سړيتوب فلسفه)

ليکوال

ډاکټر باقي دُراني

د فکر تال

(دسړیتوب فلسفه)

ډاکټر باقي دُرانی

Pukhto.Net

صحاف نشریاتي مؤسسه کوټه
Published by
Sahaf Publishers Quetta
2013

www.pukhto.net

د دې کتاب ټول حقوق د ليکوال دي
ترې په ګټه اخسنه کې د اخځ ښونه لازمي ده

د کتاب نوم : دفکر ټال

ليکوال : پروفېسرډاکټرعبدالباقي درانے
durraniab@yahoo.cm
drbaqidurrani@gmail.com
Mobile +923003868618
+٩٢٣٠٠٣٨٦٨٦١٨

لومړے چاپ
د چاپ کال : ۲۰۱۳ زېږده
د چاپ ځای : الحق پريس لاهور
د چاپ شمېر : زر(۱۰۰۰) ټوکه
د پښتۍانځور: مرجان
بيه : درې سوه روپئی

چاپوونکے او خپروونکے صحاف نشرياتي مؤسسه کوټه
کاسي روډ نورمسجد ته مخامخ
فون ۰۸۱۲۶۶۴۲۳۶

www.pukhto.net

تږون

داروښاد علامه جمال الدين افغاني پرنامهٔ
دچا دفکر په رڼا چي لا تراوسه د سړيتوب
لاره روښانهٔ ده

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

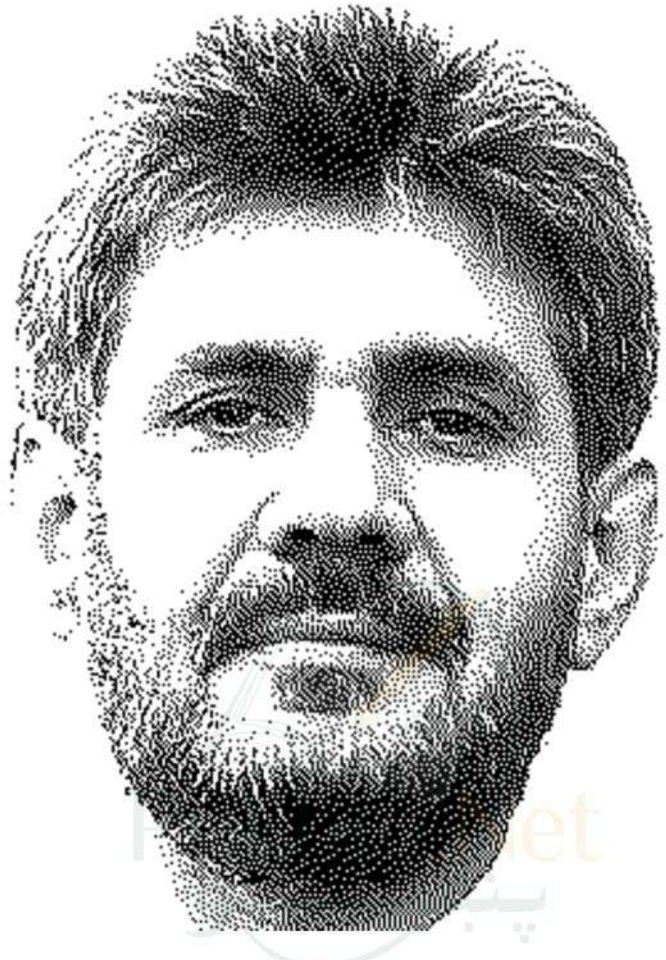

پروفېسرډاکټرعبدالباقي دُراني

www.pukhto.net

لړلیك

سرلیك	مخ
دپېل خبري	۷
۱- د فکر تړال	۲۳
۲- خلګ	۵۷
۳- ځان پېژندنه	۸۵
۴- ویښتیا	۱۰۰
۵- قام ژغورنه	۱۱۳
۶ - بهرني مداخلتونه او د بقاهلي ځلي	۱۴۱
۷ - دین دوستي	۱۶۱
۸- د اورپُوکی مخنیوے	۱۷۹
۹- انسان او انسانیت	۱۹۵
۱۰- جدیدیت او مغربیت	۲۲۵
۱۱- دخدای خدائي	۲۴۵
۱۲- سمه لار	۲۶۵
۱۳- سړیتوب	۲۹۱

Pukhto.Net پښتو

بسم الله الرحمن الرحيم

د پېل خبرې

د ژمي سړه شپه وه، زهٔ دخپل کاکا سېف الله په کورکي مېلمه وم کله چي مي د شوروي اتحاد له خوا په افغانستان کي د مداخلې خبرترغوږ شو- خلک خواشيني وو چي د منځنۍ آسيا د نورو قامونو په شان ښايي چي پښتانهٔ هم د روس تر قدرت لاندي شي- زهٔ د ساينس کالج يو طالبعلم وم- په دغه شپه مي خوب رانهٔ شو ځکه چي دا ناوړه پېښه مي ځغمې نه شوه- انديښنې مي اوږدې شوې او د تاريخ جبر ته په سوچ شوم- د يونانيانو، مغلو او انګرېزانو تر پېوسته مداخلتونو وروسته د روس تېرے دردناکه غميزه راته ښکاره شوه- دا وېره خو پر خپل ځای چي ملت يوځل بيا له اوږده جنګ سره مخامخ شو، دا سوال د ساېي په شان راسره مل شو چي آخر د دې پېوسته مداخلتونو وجه څهٔ ده؟

www.pukhto.net

سوړ ژمے ؤ خو بدن مي نرمه خوله کوله او زما ناقراري ورو ورو زياتېده لګياوه- دا دکال ۱۹۷۹ د دسمبر مياشت وه کله چي روسي فوجيان افغانستان ته را داخل شول- له دغي شپې يوه سودا را ولوېده او پېوسته څېړنه مي په برخه شوه- د دې سيمي پخو ليکوالو چي به د دغي شخړي په حقله کوم څه ليکل، تر نظر به مي تېرَول- دعالمي ميډيا له لاري به مي هم په دې لړ کي د بدو ورځو شپو او خواشينو افغانانو خبرونه اورېدل- اکثره به مي داسي تحريرونه لوستل چي د څۀ خاصو موخو دپاره به ليکل شوي وو او د افغاني معاشرې دجوړښت او د افغانانې سياست د تاريخي پېچ او ول څخه به ډېرلږي وو ځکه به په خوږ هم شوم- کله کله به مي د اوسني افغانستان د سياسي بدلون په حواله سنجيده او علمي جاجونه هم تر نظر تېرشول خو څۀ نه څۀ بُنيادي حقيقتونه به يې بيا هم له سترګو هوډر پاته وو- سياست پوهانو به ويل چي په افغانستان کي د شوروي مداخله يوه لويه تاريخي تېروتنه ده او په دې لړ کي چي به يې کوم دليلونه ورکول زما تر علم ټول بهر وو- خو دغي پېښي لکه چي زۀ تر ګرېوان ونيوم، وئې څنډلم، ويښ يې کړم او د "سړيتوب" په سفر يې روان کړم- دغي پېښي نه يوازي د پښتنو ټولنيز نظام ورختم کړ بلکي د دوی انساني کردار او ايمان يې هم تر خطرناکه حده ولړزاوۀ- زموږ اخلاقي زندګي ډېره بدله شوه، يو شے حتمي او يقيني نه ښکاري- زموږ خيالات او اعمال

www.pukhto.net

هغه نه دي چي تردغه جنګ له مخه ؤ- يوبېل غوندي منظر دے او عجب شانتي بدلون دے چي د خلګو په روايتي فکر قامي ولوله اومذهبي عقيده کي ليدل کيږي- دغه بدلون فکر را واچاؤ چي څهٔ وکړم؟ چونکي دا تاريخي پېښه وه ځکه مي اوّل د تاريخ د مطالعې قصد وکړ- ماتي ګوډي مطالعې مي د تاريخ سره مينه زياته کړه ولي چي په دې مي ځان خبرول غوښت چي افغانان څنګه کولای شي چي د وطن د بقا په هلو ځلو کي دي د نړې د يوهٔ لوی طاقت سره مقابله وکړي؟ د ځان تسل به مي په دې کاوهٔ چي افغانستان خو د نړۍ هغه يوازينے هېواد دے چي له ډېر پخوا نه يې لوی لوي ګذارونه سَهلي دي ځکه به دا وخت هم تېرشي- وخت واقعي تېر شو خو مالره يې يوه داسي سودا پرې ښووه چي تر اوسه لا راسره مله ده- د "سړيتوب" سودا، د ځان پېژندني سودا، دقام ژغورني سودا، د تاريخ پوهني او تاريخ ليکني سودا، د ښهٔ او بد سودا، د قوميت مذهب او انسانيت سودا، د پرون نن او سبا سودا- د دنيا او آخرت سودا- فکر راولوېد چي په مورنۍ ژبه شاعري ډېره شوې ده، قِصې او نکلونه ليکل شوي دي، پر سياست او تاريخ هم ډېر څهٔ شته خو د فکر بلنه قام ته تر اوسه نه ده ورکړل شوې- کوشش مي وکړ چي په دغه اړه څهٔ نه څهٔ وليکم چي د قام د زلميانو د پاملرني وړ وګرځي- په دې کتاب کي د ژوندانهٔ پر مسئلو د فکر کولو دعوت ورکړل شوے دے چي لوستونکي د غور او فکر ابتدائي اصولونو په

www.pukhto.net

آسانه توګه تر نظر تېر کړي نو به د ژوندانهٔ فلسفه دومره ګرانه نهٔ ورته ښکاري لکه چي د دوی ترې وېره ده-

زما مور چي ډېره ضعيفه شوه نو به زهٔ د هري يکشمبې په غرمه د دې زيارت ته ورتلم او ګپي به مي ورسره کولې خو بحث به مي د تېر مهال په اړه ورسره کاوهٔ ولي چي نوے ياداښت يې ټيك نه ؤ او خبري به ترې ګډې وډي شوې- کله کله به مي په ګپه ګپه کي زړې خبري څکه وريادولي چي پام يې بدل شي او ساعت يې ښه تېر شي- يوه روځ مي ترې تپوس وکړ چي د خوږو خوږو قِصو سره سره به کله کله تا په کچنيوالي د دېبانو، پريانانو او ښامارانو نکلونه هم راته کول، خو کله مو ونه ليدل چي دغه دېبان او پېريانان چيري دي؟ دې وَمسل او و يې ويَل چي" د بابا ګانو په کنډوالو کښي"-

فکر کوم چي په دغه ساده غوندي ځواب کي څومره لوی داستان ؤ، څومره لويه فلسفه وه او څومره سوالونه ترې پورته کيږي- د افغانستان زوړ تاريخ د دې سيمي د افسانوي باچهانو[1] او دېبانو تر منځ د بېلا بېلو جګړو د نکلونو ګواهي ورکوي- دغښتلو اسلافو د زړورتيا سره سره د جنګونو د تباهی او بربادۍ لوی شمېر قِصې هم رانکل شوي دي- په تاريخي توګه دا وطن په وارو وارو د بربادېو سره مخامخ شوے دے او غونډي ابادۍ يې ګنډوالې شوي دي- ظاهره خبره ده چي دغه شان لويي بربادۍ د خلګو پر اعصابو ګڼ اثرات پرېږدي او نفسياتي بدلون ته يې هم تړي- پښتني ټولنه د روس سره تر جنګ وروسته همدغه شان برباد شوه لکه چي ئې وطن

www.pukhto.net

کنډوالې شو- د خلګو ذهنونه اوس هماغه شان منتشر دي لکه چي د کلي ماشومان تر بمبار وروسته په کوڅو او شېلو کي دوري دلي پرېشان حاله ګرځي- دنوري نړۍ خلک د امنيت او تعليم په برکت پر سانيسي کرښو مخته ولاړل او ترقي يې وکړه خو پښتانهٔ د جنګ او جهالت له کبله د نړېدلي وطن په کنډوالو کي د پېريانانو او دېبانو تر سايو لاندي ژوند کوي لګيادي- لکه رحمان بابا[2] چي وايي:

لکه مړے د ژونديو ترميان پروت وي
هسي بېـل يم له عـالمه، په عالم کې

د باباګانو وطن واقعي هم له عالمه بېل دے- په ننني تاريخ کي يې هم لوی شمېر ناورينونه وځغمل او لويي لويي غميزي يې برداشت کړې- هغه هغه ترخهٔ وختونه يې تېرکړل چي په هېرولو هم نه شي هېرېدای- هغه طوفانونه ورباندي تېر شول چي نور خلک يې ګمان هم نشي کولای- پښتني ټولني چي کومي څپې برداشت کړې دا په حقيقت کي دېبان او پريانان هم نه شي ځغملای- دا دُنيا شاطرانو لره مشغله ده او حساسو خلګو لره دفکرټال- په دغو غميزو کي يوازي دبهرَنيو شاطرانو لاس نه وي بلکي داخلي لوبغاړي هم ورسره مله وي- خو سوال دا دے چي داسي ولي کيږي، آخر تر کومه به يوازي د مېراني په داستانونو ماشومان مشغوله ساتو؟- موږ د دې وطن له خاوري پېدا شوي يو، پر دغه خاوره مو

www.pukhto.net

خاپوړي کړي دي او همدغه مو مور ده چي موږ ټول ورسره مينه لرو- موږ دا وطن پستی ته نهٔ شو ورکولای، ولي چي دې وطن سره مو د رحمان بابا[2] غوندي عشق دے:

په رحمان باندي بې ياره خوب حرام دی
کهٔ يې سل بالښتهٔ لاندي تر پهلو کړې

اوس به دسکندر او چنګېز د ظلمونو نکلونه، د بابر او ګوډ تېمور تېر داستانونه، د انګرېز او شوروي د تېري قيصې هېرو او د احمدشاه بابا د "جديد افغانستان" آئين به خپلوو- که بهرني قوتونو تر پېوسته تخريبونو او دسيسو وروسته هم افغاني تاريخ په خپل رنګ کي ونهٔ رنګاوه او افغانان يې ابل نهٔ کړل نو دا وېره ببځايه ده چي اوس به يې تر اثر لاندي راوړي او قامي شناخت به يې ور ورك کړي، ولي چي اوس زمانه بدله شوه- پر هر ژوندي قام داسي زمانه راځي چي پخواني دودونه، رواجونه اوعادتونه دنوي وخت ضرورتونه نهٔ شي پوره کولای، نو زوړ نظام او د ژوندانه زړې طريقې چي د فطرت، ماحول او تاريخ تر جبر لاندي له پېړيو رارواني وي د مخکښو د نظر په سمه زاويه بدلون ته غاړه کښېږدي- خلګ د عقل او شعور په رڼا د پرمختګ لاره خپله کړي- حقيقت دادے چي عقل د تجربې پر بنسټ وده کوي او شعور دمشاهدے په ګټون ورسره پختيا مومي-

په افغانستان کي د شوروي اتحاد مداخله واقعي يوه داسي پېښه وه چي د ټولي نړۍ سياسي فضا يې خړه پړه کړه- ډېر نور هېوادونه يې هم د خپل پايښت په تشويش کړل- افغانانو د خپل وطن د پالني تاريخي هلي ځلي وکړې او د نړۍ نور هېوادونه يې هم په خپله مرسته راضي کړل- د وطن دبقا د پاره د افغانانو پېوسته هلوځلو شوروي اتحاد نه يوازي له افغانستان څخه وَتلو ته اړ کړ بلکي خپل اتحاد يې هم له خطره سره مخامخ شو او په کال ۱۹۹۲ کي داسي مات شو چي ازبکستان، تاجکستان، کرغزستان، قازکستان، آذربائيجان، يوکرېن، بېلاروس اوجارجيا ټول ترې جلا شول- په نتيجه کي يې د کمونيزم او سوشليزم نظريې هم له منځه ولاړې او په افغانانو کښې يې تر ډېرو ستونزو وروسته فکري او عملي تحريکونه را پېدا کړل- زاړۀ وختونه خو تېر شول او داستانونه يې له بېلا بېلو سيمو په بېلابېل انداز نکل کيږي ځکه يې بحث د دې کتاب تر دايره بهر ګڼم- زۀ د مستقبل د حالاتو معلومولو په لټون هم نۀ يم او نۀ يې څۀ علم لرم- زما "دفکرټال" خو تش د نن تر څو مهمو فکري مسئلو محدود دے له کومو سره چي قام دا وخت مخامخ دے- په اوسني تاريخي پېر کښې پښتني سيمه د بهرنو مداخلتونو له کبله د عالمي دېبانو د جنګ مېدان ده- دا ځکه چي د دې سيمي خلګ د نوي پېر له چالونو، منافقتونو او دامونو ناخبره دي- په علمي او هنري توګه د نړۍ په ګام روان نۀ

دي- په مالي توګه هم ډېرناتوانه اوکمزوري دي ځکه ونورو قامونو ته په هرڅۀ اړتیا لري-

پښتنو ښېله څۀ شکه په نوي پېرکښې هم د خپل هېواد، خپل واك، خپل دین، خپل کلتور او خپل ناموس بشپړه ساتنه وکړه خو د روسي فوځونو تر وتني وروسته یې په هېواد کښي د اقتدار را پیدا شوې خلا ډکه نۀ کړه- مجاهدینو څه غوره قیادت رامخته نۀ کړ او د پرلپسې خپلمنځي جګړو له کبله یې ګاونډیانو ته دلاس وهني موقعه په لاس ورکړه- ځکه نو طالبان را مخته کړل شول خو د هغوی ځینو پالیسیو د یوۀ بل عالمي طاقت مداخلې ته بلنه ورکړه- پېښه دا وشوه چي په کال ۲۰۰۱ زېږده کي د ستمبر د میاشتي په یوولسمه نېټه د نیویارك ښار تجارتي غبرګولي مینارونه او د امریکا د پنټاګان عمارت په جهازونو وَویشتل شول- دا پېښه پر افغانانو د یوۀ آفت غوندي را پرېوته- امریکایانو اُسامه بن لادن، څوك چي دروسانوخلاف په جهاد کي دافغانانومرستیال ؤ او له هماغه وخته په افغانستان کي اوسېد، په دغه تور ونیو- اسامه چونکي د افغانانو له خاوري پر امریکا حمله کړې وه ځکه امریکا په افغانستان کي دمداخلې جواز وموند او د طالبانو واك یې ور ختم کړ- دغي پېښي مي سودا نوره هم را زیاته کړه- څۀ ماتوګوډ چي مي لیکلي ؤ بېرته مي له سره ترتیب ورکړ او په خپل اوّل کتاب[3] "پښتانۀ د تهذیب په څپوکي" مي خوندي کړل- د امریکا مداخلې هم د نورو بهرَنیو مداخلتونو په شان پښتنو لره نوي

www.pukhto.net

ستونزي راوړي- په هېواد کي د توغندَيو د باران او د بمونو د چاودنو سره سره د سرتېرو دبريدونو څخه هم نه د هېواد ماشومان په امان وو او نه ښځي- ترڅو چي د کال ۲۰۱۱ د مې په دويمه نېټه اسامه بن لادن د پاکستان په ابېټ آبادښارکي دامريکايانو په يوهٔ بريد کښي له منځه ولاړ- دا څه کيږي؟ ولي کيږي؟ ترڅوبه وي؟ څه کول پکاردي؟ دا ټول داسي سوالونه وو چي ځوابونه يې غوښتل- داسي ښکارېدو چي د ژوندي قام په حېث د پښتنو وجود لره لوی لوی خطرونه لا دوام لري- چونکي د نوي پېر عسکري، سياسي، سماجي او معاشي او علمي منظرنامه د افغانانو بقا لره پېچومے شوه ځکه يې نو دغه اړخ هم په خصوصي توګه څېړنه غوښته-

په افغانستان کي د پېوستهٔ باندينيو مداخلتونو او دسيسو يوازينۍ منطقي نتيجه په دې سيمه کښي د اورپُوکۍ يا نظرياتي انتهاپسندۍ په شکل کي ښکاره شوه چي اوّل د کمونيسټانو په رَويه کي ليدل کېده، بيا د مُجاهدينو ترمنځ او وروسته د طالبانو په طرزِ عمل ثابته شوه- دغه اورپُوکي د افغاني فکري مکتب سره هيڅ سمون هم نه لري بلکي د پردو د تېري په ردِعمل کي را پېدا شوې ده ځکه نو دا وخت دليکوالو يوه لويه موخه د عظيم فکري مکتب نوے تشکيل دے- افغاني مکتب يعني "سپېتوب" د هغه کتاب په مصداق دے چي د اسلافو له وختونو څخه پاڼي پاڼي دپښتونخوا په غرونو، رېګونو او دښتونو کښي په خاشو، خرابو او ځنګلوکي د وخت د طوفانونو، سېلابونو او بادونو تر اثر لاندي

www.pukhto.net

پاشلے پروت دے- دغه ورَقي راټولول، له نوې سره ترتيب ورکول، په مسقبل کي دپرمختګ لاره ټاکل او بيا يې په اصلي شکل کي دنيا ته پرانستل د نوي نسل موخه ده- دا آبا پرستي نۀ ده بلکي په نوي وخت کي پر خپل بنسټ د نوي تعمير يو سنجيده کوشش دے- د زړګونو ويښو زلمو سره سره زه هم د دغو پاشلو پاڼو په لټون يم- نۀ پوهيږم چي څو پاڼي به ترې راجمع کړم او که نۀ، خو دا مي کامل يقين دے چي دغه کتاب به ښېرته بشپړکيږي او د دې ټولني د نوي آئين برخه به وي- د نوو اضافو سره به دقام دجوړښت او پرمختګ ضرورتونه په پوره کيږي- مطلب مي هيڅکله دانۀ دے چي قام دي شاته روان شي او يا دي آبا پرستي شروع کړي، بلکي په صفا نيّت او د زړۀ له کومي د سپېڅلي قام د پرمختګ هلي ځلي کول غواړم- د خلګو په وينه کښي د اورپُوکي او وروروژني ورګډ شوي زهر ددوی له رګونو د ايستلو لاري لټوم- دانساني ارزښتونو، اسلامي اصولونو او پښتني دودونو په ترڅ کښي د نړۍ په ګام د تګ خواهش لرم او لوستونکو ته د فکر دعوت ورکوم چي د نظر زاويه سمه کړي، د استدلال پرلار روان شي او حق وپېژني- همدغه خواهش دے چي مالره يې د څۀ نۀ څۀ ليکلو همت راکړ او تر خپل ړومبي کتاب "پښتانۀ د تهذيب په څپوکي" وروسته اوس دغه دويم کتاب "دفکرټال" چي د "سړيتوب" د فلسفې يو ابتدايي شکل دے، تاسو ته وړاندي کوم-

سړيتوب زما په نظر يوازي د شخصيت تعمير نۀ دے بلکي

www.pukhto.net

يو اوږد سفر دے چي پېل يې له ځان پېژندني څخه کيږي او بيا د انسانيت تر معراجه د رسېدو پوري دوام لري- په دې کتاب کي د بشر د ذات، فطرت، تاريخ، ماحول، او بيا د عقل، علم، تجربې او پوهې په برکت د انسان تر حده د رسېدو د اوږدۀ مزل داستان دے، چي نتيجه يې په ټولنه کي د انسانيت، مذهب او قوميت پر اهميت مرکوزه شوې ده- له همدغه اړخه دپښتني مکتب جاج اخست شوے دے او په جديد پېر کي په افغاني ټولنه کي د اعتدال پر ضرورت هم بحث شوے دے، چي په نتيجه کي يې د ځلاند سبا دپاره د يوې واضح نظريې د عملي کولو خواست دے - زۀ نۀ خو د خلګو پر تېر تاريخ شرمنده يم او نۀ يې د اوسنۍ ترقۍ له تيزي منهې څخه وېره لرم بلکي د خلګو د ځلاند سبا په څار يم- چونکي د نړۍ د نورو قامونو په ګام د پښتنو د تګ په هلو ځلو يم ځکه په اسانه توګه، په پښتو ژبه پردغه ګران موضوع څۀ نۀ څۀ ليکل غواړم- زۀ د ژوندانۀ د بېلا بېلو امکاناتو قايل يم او دا يقين لرم چي ښۀ او بد، حق او باطل، خېر او شر، امن او جنګ واړه له ازله راروان دي او تر ابده به وي- خو غوره لار د دغو ترمنځ توازن دے- اعتدال د قامونو د پايښت لارده- د اوسنۍ اورپُوکۍ دوې وجهي دي- اوله وجه يې پېوستۀ بانديني مداخلتونه دي او بله د دغو پر ضد را پاڅېدلے قبائلي مذهبيت - په دغو دواړو کي د اعتدال عنصر

www.pukhto.net

نشته - له پردو خو ګله نشته ولي چي هغوی په خپلو ګټو پسې راغلي دي ځکه دخېر توقع ترې نشي کېدای- د دین قبائلي تصور هم د اعتدال لاره ترلې ده- په نوي وخت کي هیڅ داسي اِجتهاد هم مخته رانۀ غے چي د ژوندانۀ نظام په غوره توګه په وچلیږي- ددین قبائلي تصور دغېرمتوازن مغربیت پر ضد د انتقامي نفسیاتو په تلکه کنبېووت- د علم او اخلاق پر اساس ولاړ د ژوندانۀ مذهبي طرز اوس په انتقامي رنګ کي ورنګېد- مخکي به په ټولنه کي لوی سړے هغه ؤ چي علم، اخلاق او تقوا به یې لرل، اوس د طاقت دولت او انتقامي جذبې پر اساس پېژندل کیږي-

که څۀ هم حقیقت داده چي هرشے د فطرت حصه دے، هیڅ یو څیزله فطرته بېل نه دے خو فطرت یوازي د جبریت نوم نه دے بلکي د جبروقدر پر تصور ولاړدے- د دواړو ترمنځ توازن ضروري دے، همدغه انصاف دے، همدغه رشتیا دي- همدغه حقیقت دے چي انسانان ټوله د انسانیت په فطري رشته سره ترلي دي ځکه یې اعتدال او رواداري ترمنځ د امنیت ضامنان ګڼل کیږي- سُقراط[4] ویَلي ؤ چي:

If you take my advice you will think little of
socrates and a great deal more of truth

یعني " که ته زما نصیحت اخلې نو به د سقراط په باره کي کم سوچ وهې، د ریشتا په حقله به دي فکر ډېر زیات وي" او ریشتیا دادي چي ځلاند سبا د خلګو په اتفاق، مینه او اخلاص پوري اړه

www.pukhto.net

لري- خوشحالي په امن، تعليم، تجارت او سخت محنت پوري تړلې ده- د انسانيت غوره ارزښتونه هماغه دي کوم چي د پښتونوالی او اسلام دي- همدغه سپين رشتيادي او رشتيا د انسانيت ګډميراث دے-

دنړۍ پر مخ دحالاتو پيوسته بدلون د ټولني فکري تناظر هم ور بدلوي او ورو ورو د عامو خلکو د سوچ پکښې ځاى پيدا کوي- اجمل خټک[5] وايي چي:

ملګــرو زندګي د اِرتقــا يــو مــرحلــه ده
خوړو ترخو وختونو ته په ډاګه غاړه وځو

همدغه عام خلک چي د عوام په نامهٔ پيژندل کيږي، د طاقت سرچينهٔ او په ټولنه کښي د بدلون اصل موجب دي- هغه دانشوران چي په ټولنه کي د غوره بدلون په لټون دي عامو خلکو ته بايد خپل پيغام په عام انداز و رسوي- ولي چي پېچيده فلسفيانه علمي بحثونه تر يوې خاص داېرې دباندي خپل اثر بائلي- ځکه نو دا کتاب "دفکرډال" هم د عامو خلکو په نظر په دې هيله ليکل شوے دے چي ځيني اړي خبري هم په آسانه لفظونو تر لوستونکو پوري ورسيږي-

ډاکټر باقي دُرانے کوټه

www.pukhto.net

اخځليك

1 - غوث خېبري، 'پښتانهٔ د آريانه په کيسو کې' اسد دانش مطبعه ، کلوله پُشته ملي مارکېټ ، کابل، ۲۰۰۹

2- عبدالرحمان بابا 'د رحمان بابا کليات' ، دانش خپرندويه ټولنه ، پېښور ، سريزه حنيف خليل ۲۰۰۵،

3- ډاکټر باقي درانی، 'پښتانهٔ د تهذيب په څپو کې' صحاف نشرياتي موسسه کاسي روډ کوټه، ۲۰۰۸

4- برائن مېګي ، (The Story of philosophy) ډارلنګ کائنډسټلې Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱

5 - اجمل خټك ، ' کُلونه تکلونه ' يونيورسټي بُك ايجنسي خېبر بازار پېښور، ۱۹۸۳

❊❊❊

www.pukhto.net

1

دفکرټال

Pukhto.Net

www.pukhto.net

دفکرټال

د فکرټال پر هغو بُنیادي سوالونو بحث دے د کومو د ځوابونو چې خلګ په لټون دي- د مثال په توګه خلګ سوال کوي چې بشر څۀ دے؟ سرېتوب یې په کومو عواملو پورې اړه لري؟ قام څۀ ته ویل کیږي؟ د قومیت په جوړښت کښې کوم مهم عناصر شامل دي؟ مذهب څۀ دے؟ دا دشخصیت په تعمیر کښې څۀ حېثیت لري؟ انسان څۀ دے؟ انسانیت یې څۀ ته وئیل کیږي؟ حق څۀ دے؟ د فرض سرۀ یې څۀ تعلق جوړیږي؟ نظریه څۀ ده؟ د علم طاقت او یقین سره د نظریې کومې اړیکي دي؟ علم څۀ دے؟ سائنس څۀ معنا لري؟ فلسفه څۀ ده ؟ حواس څۀ دي؟ عقل ترکومه حده تلای شي؟ جنون له کومه ځایه پېل کوي؟ مینه څۀ ده؟ داشان ډېرنور سوالونه هم دي چې په بېلا بېلو ټولنو کي بېل بېل ځوابونه لري- په نورو ژبو کښې پر دغو سوالونو اوږده بحثونه شوي دي خو په پښتو کي ډېر کم لیك

www.pukhto.net

وربانديي شوے دۀ- چونکې پښتو زما مورنۍ ژبه ده او مور غوندې راباندې ګرانه هم ده ځکه پر دغو اړو سوالونو په همدغه مورنۍ ژبه بحث کول غواړم، او د حمزه بابا[1] په قول دعا کوم چې:

خدایه زیات کړې یو په لسه د پښتو د لېلا حسن
بیا زما مینه هم زیاته یو په سله تر مجنون کړه

د دغو سوالونو په اړه لیك لوست پخپله یوه بېله ذمه داري ده چې یوې خوا ته د خلګو د سوچ او عمل د حدونو احاطه کوي او بلې خوا ته د بشري فطرت، ټولنیزو قدرونو او عوامي روَیو مطالعه هم کوي- "دفکرډیال" په پښتو ژبه، په پښتني ټولنه کښې، د دغه شان ډېرو سوالونو د جوابونو هلې ځلې کوي- د ځان پېژندني، قام ژغورني، دین دوستۍ، انسانیت او دکائنات سره د انسان د اړیکو جائزه اخلي- د انسان او فطرت د تعلق معقوله تشریح کول غواړي- ځکه نو دا د ژوندانۀ د یوې خاص فلسفې "سریتوب" د نوي تشکیل د هلو ځلو نوم دے-

"دفکرډیال" د خپل ماحول په دائره کښې دننه د خلګو د ترقۍ او خوشحالۍ په حقله په عقلي توګه د بهترو اصولونو انتخاب کوي چې په پسِ منظر کښې یې تړاو د ځان پېژندني، قومیت، تاریخ، آزادۍ،

www.pukhto.net

مذهب او انسانيت سره سره د فطرت، ماحول وحدانيت او خدايي سره هم دے- دا د انسان او فطرت تر منځ د ازلي جبري تړون جايزه اخلي او د زمانې په اوږدو کښې پر خلګو د بېلا بېلو بدلونونو اثرات ګوري- په دې لړ کښې د جبريت، عقليت او ماديت غونډي فلسفو تر جاج اخستو وروسته په جديد دور کښې د سائنس او جمهوريت پر افاديت هم بحث کوي-

فطرت، ټولنه او پخپله انسان له پېړيو د سوچ او فکر لوی موضوعات پاته شوي دي ځکه به يې په راتلونکو پاڼو کي تفصيلي جائزه واخلو- فلسفه د ژوندانۀ او حقيقت د يوۀ ستر تناظر نوم دے چي د غوره بدلون په خوا د مثبت طرزِ عمل ښوونه کوي او تاريخ د زاړۀ پېر د واقعاتو په رڼا کښې د دغه فلسفيانه تناظر جوړښت کوي- ځـکه نو فلسفه او تاريخ يو له بله سره تړلي دي- د فلسفې تاريخ او د تاريخ فلسفه داسي ماضوعات دي چي زياتره تر ليك لوست لاندي راځي- فلسفه او تاريخ دواړه د دغسي سوالونو ځوابونه لټوي چي انسان پخپله څۀ دے؟ او انسانيت يې په کومو خصلتونو پوري اړه لري؟ ځکه نو په دې کتاب کي ځای ځای د فلسفې او تاريخ امتزاج مخته راځي-

د زيات شمېر خلګو په ذهنونو کي د انسان او انسانيت په اړه د سوالونو ځوابونه واضح نۀ دي ځکه په دغه اړه معلومات راټولول او اصولونه ترتيب کول ضروري ګڼم- دا څۀ آسانه کار نه

www.pukhto.net

دے او نه یوازي زما په کوشش تر سره کېدای شي خو بیا هم پېل غواړي- ترسره کوي خوبه یې د فلسفې ماهران، ولي چي د دې دپاره همه وخت د حقیقت او نظریې ترمنځ، د سائنس او آرټس تر منځ، د فطرت او ماحول ترمنځ د فکرډال وي چي ځنګیږي- ددغه شان سوالونو ځوابونه هله امکان لري چي د تاریخ، مذهب، حیاتیاتو، معاشیاتو، سیاسیاتو، ادبیاتو او نورو سائنسي علومو پر بُنیادي اصولونو باندي هم نظر وساتل شي- که څهٔ هم لیکوال د دغو ټولو علومو ماهران نهٔ وي خو دخپلو سوالونو د معقوله ځوابونو په تلاش د دغو علومو بُنیادي زدکړي ته اړتیا لري- دمثال په توګه آنتروپولوژي (Anthropology) د انسان د تخلیق، ساخت، خصلت، ماحول او یو له بله سره د انساني اړیکو علم ته ویل کیږي چي د مغرب په سائنسي فکر ځان لره یوه بېله شعبه ده خو مشرقي پوهانو لا تر اوسه دومره اهمیت ورکړے نهٔ دے څومره چي یې ضرورت دے- که څهٔ هم په روایتي ټولنه کي کار ورباندي کول آسانه نهٔ دے خو د خپلو سوالونو د ځوابونو تر حده یې زدکړه دپوهانو ذمه داري ده- د انسان د تخلیق معامله د مغربي قامونو د سوچ او عقیدې په لحاظ له مشرقي قامونو څخه بېله ده ځکه پردغه شان اختلافي مسئلو هله بحث کېدای شي چي پوهان د دواړو ډلو په نقطهِ نظر پوهـ وي- همدغه رنګ تِیولوجي (Thiology) خدائي علم ته وَیل کیږي په کوم کي چي د بنده تعلق د خدای سره او د خدای تعلق د بندګانو سره څرګندیږي- دلته بیا

www.pukhto.net

مغربي فکر له مونږه بېل دے او په ټولنه کښې اختلاف پېدا کوای شي ځکه يې ژوره مطالعه ضروري ده- دغه مسئله د ځينونورو علومو سره هم ده لکه مايتولوجي (Mythology) چې يو خاص يقين يا مفروضې ته ويل کيږي چې خلګ يې له بلاګانو، دېبانو، پېرانانو، ښاغلو، يا باچهانو سره تړي- روايت دادے چې پر دغه شان موضوعاتو اکثره تحريرونه د پېشَورو ليکوالو دي چې د څه خاصو ذهينو کسانو علاوه د چا په کار نه ورځي- که څۀ هم د نورو علومو په شان په فلسفه کښې داسي تېکنيکي مسئلے ډېري دي چې حل يې په تېکنيکي توګه يوازي فلسفيان لټولای شي خو داسي هيڅ دليل نشته چې مونږ په ساده، آسانه او په لنډه توګه د دغو پېچيده سوالونو د ځوابونه هلي ځلي ونۀ کړو او تر عامو خلګو يې په عام فهم انداز ونۀ رسوو- ولي چې په تېر ټول تاريخ کي د خلګو په کردار او ايمان کي دومره خطرناك بدلونونه نۀ ؤليدل شوي لکه چې يوازي اوس په يويشتمه پېړۍ کي ليدل کيږي- پر هره ټولنه داسي وختونه راځي چې د ژوندانۀ پخوانۍ طريقې او ارزښتونه په نوو حالاتو کي ژوند کولو لره کافي نۀ وي ځکه نو له نوې سره د فکر ونظر ضرورت پکښې پېداشي- همدغه اوس د روايتي پښتني ټولني حال دے-

خلګ که شرقيان وي که غربيان، تعليم يافته وي او که بې تعليمه، د يوۀ نۀ يوۀ خاص فکر سره تړون ضرور لري- په دې سيمه

www.pukhto.net

کښې رسمونه، رواجونه، دودونه اوکليوال مرَوتونه دومره مزي دي چې دلته زوکړے هر وګړے هماغه فکر او هماغه مذهب خپلوي کوم چې دلته له پېړيو رائج دے- خو د تاريخ جبر او قامي شخړې کله کله په روايتي او مذهبي ټولنو کښې هم د غوره بدلون ځای پېدا کړي- د پښتنو حال اوس دا دے چې هرڅۀ ترې ګډ وډ شوي دي او دا وخت وغوره بدلون ته تيار دي- دوی د تاريخ تر بېلا بېلو ناورينونو لاندې د غوره بدلون په هيله په حسرت خپلو مخکښو ته ګوري- په نوي پېړ کي نړۍ د نوو نوو فکري مسئلو سره مخامخ ده، په زياته بيا پښتونخوا، چيري چې له دېرشو کالو څخه نۀ ختمېدونکي تباه کن جنګونه دوام لري- عام خلګ چې کوم څۀويني يا يې بيا د ميډيا له لاري ګوري، د خپل خپل سوچ په رڼا اثر ترې اخلي لګيا دي- په جديد دور کي که څۀ هم يوې خواته ډېري اسانۍ پېدا شوې خو بلې خواته هرکس د ذهني پرېشانيو سره مخامخ دے- د نړۍ په کومه څنډه کي چې موږ اوسو، د دې پېړۍ تر ټولو د انتشاره ډکه سيمه ده ولې چې له ډېره وخته د پېوسته بهرنيو مداخلتونو له کبله د يوۀ نۀ ختمېدونکي عالمي جنګ مېدان ده- د دغه جنګ د دې سيمي پر خلګو د سماجي او معاشي اثراتو سره سره نفسياتي اثرات هم وشو- انساني تاريخ ګواه دے چې د خلګو په کردار کي په دومره لږه موده کي دومره لوی بدلون کله هم نه ؤ ليدل شوے لکه چې اوس ليدل کيږي- زموږ زاړۀ ټولنيز قدرونه

www.pukhto.net

ورو ورو ختمیږي لګیا دي- قتل، غلا، اغوا، فراډ، اورپُوکي او نوري ډېري بدۍ چي له پېړیو څخه په پښتني ټولنه کي غندل کېدې، اوس هره روځ په هره خوا په کثرت سره لیدل کیږي مګر څوك يې خلاف جهاد ته تیار نهٔ دي- حالانکي اصل جهاد د دغو ناوړه کارونو د مخنیوي خلاف پکاردے- د خلګو ایمانونه روځ په روځ کمزوري کیږي، هره خواته دروغ او فریب لیدل کیږي، تر دې حده چي یوه خبره هم یقیني نه ښکاري- ټولنه مو د یوهٔ بېل شانتي ذهني انتشار سره مخامخ ده، اخلاقي بدۍ دومره زیاتي شوې چي د ښهٔ او بد تمیز پکښې ورك شو- ځکه نو په دغو کړکېچنو حالاتو کي د سوچ په زاویه کي د غوره بدلون هلي ځلي لازمي دي-

فلسفه[2] د نظر یوې مربوطي زاویې ته ویَل کیږي، چیري چي ذِهن پر ژوندانهٔ باندي محیط وي او په بدنظمي کي ترتیب او وحدت پېداکوي- ځکه نو فلسفه د فکري لحاظه "کُل" ګڼل کیږي یا بیا د کل سره د"جُز" د تعلق وضاحت کوي- په حقیقت کي خو د سوچ او فکر تاریخ ډېر اوږد دے او د بېلا بېلو فلسفیانه نظامونو شهادت ورکوي، خو هر نظام په خپل خاص وخت کښې اهمیت لري او بیا ورو ورو د زمانې په تېرېدو په بل نظام بدل شي- کله کله داسي هم وشي چي یو مهم نظام د وخت په ګرزو پټ شي او د تاریخ په څپو کښي وبَهېږي- هرفلسفي دحقیقت په تلاش کي وي خو د 'حقیقت'

www.pukhto.net

حقیقت ورته پېچومے وي- د مشهورجرمن فلسفي فرېډرك هیګل[3] په فکر:

"The real is the rational, and the rational is the real"

یعني "حقیقت معقولیت دے او معقولیت حقیقت"

چونکي معقولیت هر عمل لره جواز غواړي ځکه د انصاف او اعتدال تقاضا کوي-

په دې سیمه کښې په ظاهره د فلسفې روایت د آریانا د مذهبي پېشوا زرا تښترا څخه راروان دے چاچي د حق او باطل تصور ورکړ او د دواړو تر منځ یې په نه ختمېدونکې مبارزه کي د حق او ریشتیا د مرستې پېغام ورکړ- هماغه مبارزه په څۀ نه څۀ رنګ کښي لاتر اوسه دوام لري- د آریاوو اولنۍ ژبه " اریك" (آریاني) وه او کتاب یې " اَوېستا" ؤ چي وروسته د تاریخ په وږدو کي تر ډېره وخته ورك ؤ- بیا پته ولګېده چې یوه خطي نسخه یې د کوپنهېګن (ډینمارك) په میوزیم کي اوس هم خوندي ده- دا نسخه په دینِ دبیره رسم الخط کي ده- د زرا تشترا په فلسفه کي د خېر او شر، جنت او دوزخ، جزا او سزا تصور ؤ- ورسره ورسره د میزان، حساب او سمي لاري فلسفیانه څرګندنه هم شوې وه- د زراتشترا په آریایي فلسفه کښې د ښهٔ او بد تمیز د ټولني د پایښت ضامن ګڼل کېدۀ- دروغ پکښې بد ګڼل کېدل، غلا پکښې جُرم وه او قاتل لره هیڅ بخښنه نۀ وه- ښایي چي همدغه وجه وه چي" آریانا" په هغه وخت کښې هم ډېر پرمخ تګ کړے ؤ-

www.pukhto.net

که څهٔ هم دنړی دځینو موریخینو په خیال دکال ۱۲۰۰ مخزېږدي په خواوشا کي آریاوو د نړی اوّلنے شاهي نظام د "یمه" تر مشری لاندي پېل کړے ؤ او د دنیا اوّلنے ښار بخدي یې هم جوړ کړے ؤ، خو د نوي سائنسي تحقیق له رویه په کال ۶۲۸ مخزېږده کي په افغانستان او ایران کي د زراتشترا فلسفه عملي شوې وه او تر اثر لاندي یې په انساني تاریخ کښې اوّل ځل د بشري حقوقو د احترام پېل هم شوے ؤ- په زرتښتیزم کښې چي د خېر او شر تر منځ کومه ووړده تاریخي مبارزه ښکاري همدغه اوّلنی کړی ده چي د فکرټال ورباندي ځنګیږي- ځکه نو وروسته بیا په یورپ کښي جرمن فلسفي نطشې د زرا تشترا ودغي فلسفي ته بېرته ژوند ورکړ او په نوي وخت کښي یې هم دغه فلسفه د خلګو رهبری لره کافي وګڼله- په مغرب کښي د فلسفې تاریخ د ستر یوناني مُفکر افلاطون له کتاب "دي ریپبلیك" څخه شروع کیږي، چاچي ویلي ؤ:

"Philosoophy begins in wonder"[3]

"فلسفه له حېرته شروع کیږي"

د افلاطون د فلسفې موخه نهٔ یوازي د ښېګړي او ریشتیا وضاحت کول ؤ بلکي پکښې خلګو او قامونو لره د ښېګړي لارښونه هم وه- دغه فلسفه د خپل وخت دفکري روَیو عکاسي کوي خو د اوسنی دنیا مسئلې نه په حل کیږي- په نوي پېر کښې د ښهٔ او بد مسئله

www.pukhto.net

حقیقتاً هم یو پېچومے دهٔ ولي چي د هر قام، هري سیمي او هر فکر د خلګو د ښهٔ او بد معیار بېل بېل دے- ځکه د پوهانو ذمه داري دا ده چي د خلګو د ښېګړي په حقله د نظر زاویه سمه کړي او د قام رهنمایي وکړي- دا رنګه خلګ وغوره بدلون ته تیارېدای شي-

ارسطو چي د خپل وخت منلے فلسفي ؤ، یو ځل دا ویَلي ؤ چي "دانسته یا غېر دانسته موږ ټول پر یوې یا بلي فلسفې یقین لرو"- خلګ ټول د ژوندانهٔ یوه نهٔ یوه عمومي طریقه لري چي د هغوی په قومیت، کلتور، مذهب او ټولنیزو قدرونو پوري اړه لري- که څهٔ هم د زیات شمېر خلګو په ذهنونو کښي دا واضح نهٔ وي چي د دوی کومه نظریه ده؟ خو بیا هم دخلګو په ژوند کښي د رهنما اصولونو دغه نمونه د دوی نظریه ګڼل کیږي او د دوی په اعمالوکي له ورا ښکاري- چونکي فلسفه د نظر هغي مربوطي زاویې ته ویَل کیږي کومه چي په خلګو کي د بدنظمۍ په وخت نظم پېداکوي او قامي وحدت د ساتلو هلي ځلي کوي ځکه نو "کُل" ګڼل کیږي یا بیا د کل سره د "جُز" تعلق پېداکوي- "د فکرټال" نه خو د لویو لویو فلسفیانو او شخصیتونو پر پېچیده او زړو فلسفو بحث کوي او نه د هغوی قصې او اقوال سره را غونډوي- دا په پښتني ټولنه کي په آسانه ژبه د ژوندانهٔ د اوسنیو مسئلو جاج ځکه اخلي چي خلګ د خپل ذات او ماحول تر منځ توازن ته اهمیت ورکړي او له ځان ځانۍ څخه رابېل یو ټولنیز فکرته مخه کړي-

www.pukhto.net

پښتانهٔ له پېړیو راهسي د ژوندانهٔ یو ځانګړے فکري نظام لري چي په ټولنه کې د "پښتونوالی" په نامهٔ یادیږي- پېوسته بهرنیو مداخلتونو او دسیسو دغه فکر ته زیان ورساؤ- چا کمونیزم ته دځای ورکولو په موخه تخریب پکښې وکړ او چا د مذهب پر مقدس نامهٔ د وروروژني جواز هم پکې کښېښوو- اوس په دغو کړکېچنو حالاتو کې د نظر په زاویه کي د غوره بدلون ضرورت دے چي قام بېرته پر متحد او متفق شي- دا لازم نه دے چي نوے فکر دي سراسر بېل وي او له زاړه ټولنیز سوچ سره دې هیڅ سمون نهٔ وي، ولي چي هر قام خپل کلاسیك لري او فخر په کوي- دا هم ضروري نهٔ ده چي خلګ یوازي د اسلافو کارنامې ستایي او نور هیڅ کولو ته تیار نهٔ وي- موږ د خوشحال خان او احمد شاه بابا[4] په تُورو یقیناً فخر کوو لکه چي بابا وايي:

اې احمده ! دنیــا تېــره پــر هــرچـا ده
ستا په توره به بل وخت فخر پښتون که

خو ویښ قامونه دنوَښتونو لاري هرکله خلاصي ساتي، چي د زمانې په قدم تګ ورباندي وکړي- پښتون یو ویښ کام دے ځکه په زاړهٔ دودیز نظام کي خپلي ریښې باقي ساتي خو ورسره ورسره د نوي پېر ضرورتونه هم محسوَسوي او د نورو قامونو په ګام تګ ته بشپړه تیاري کوي-

www.pukhto.net

څرګندون نمبر1 د نظریې د تشکیل په اړه هغه ساده افغاني فکر څرګندوي چې پښتانهٔ له پېړیو وربانديي متفق دي او د سړیتوب د فلسفې بنسټ یې ګڼي- په افغاني ټولنه کې ترځان پېژندنه

څرګندون نمبر 1 **دسړيتوب دفلسفې** بنسټ (د ژوندانهٔ ساده افغاني تصّور)

وروسته قام ژغورنه، دین دوستي او بیا د انسانیت ګډ قدرونه خپلول د هر آزاد وګړي دسوچ جوهرګڼل کیږي- خو تر دغو ټولو بالا د مابعد الطبیعات تصور یعني ایمان دے چې پر ټول کائینات د واحد خدای قدرت او حاکمیت تسلیموي- همدغه حق پېژندنه ده

www.pukhto.net

چي فلسفيانه اظهار يې په هر دور کي فلسفيانو په خپل خپل انداز کړے دے- د"سرېتوب" فلسفه تردېره حده همدغه ده چي هرکس اوّل ځان وپېژني، په خپله ګټه او تاوان ځان پوهـ کړي او په ځان کښې د ښهٔ او بد د تميز صلاحيت ومومي- بيا تر هري فېصلې لمخه دخپل قام د ګټو او تاوانونو جاج واخلي- په ټولنه کي امنيت خپله قامي فريضه وګڼي- تعليم عام کړي، تجارت ته وده ورکړي او په جمهوري توګه دخلګو دګڼو فېصلو احترام وکړي- دمذهب په اړه پر خپله عقيده ټينګار وکړي او د نورو خلګو دعقيدو احترام هم په خيال کي وساتي- خداى وپېژني او د خدايي خدمتګارۍ په جذبه د دهٔ د مخلوق خدمت د ژوند موخه وګڼي-

فلسفه د خلګو، قامونو او تهذيبونو و ژوند ته معنا ورکوي- دا د انسان د بُنيادي مسئلو دفکر او حتمي ترجيحاتو سره د وفادارۍ د پېوسته هلوځلو ضابطه ده- د خپلو ستونزو د حل په خوا د دغو هلوځلو موخه د يوهٔ داسي صفا او مستحکم مېکېنيزم تلاش دے چي اعتماد ورباندي وکړل شي- د فلسفې تربيت دادے چي خلګ دي هماغه څهٔ وايي کوم چي دوى ويَل غواړي او کوم څهٔ چي وايي هماغه دي ئې موخه وي- فلسفه د انساني ستونزو، مسئلو، خيالونو، سوچونو، عَملونو او منصوبو تجزيه او وضاحت کوي- دا دخلګو شعوري تلاش ته د دليل په قوت اهميت او استحکام ورکوي او د جنګ سره سره د امن امکانات هم لټوي- فلسفه د خلګو د اخلاقي، معاشرتي، معاشي، مذهبي او سياسي

www.pukhto.net

معاملو سره قريبي تړاو لري-

نظريه د فلسفې هغه ښاخ دۀ چې په ټولنه کي د بدلون په اړه عِلمي او عَملي اړخونه دواړۀ تر بحث لاندي راوړي- دا معاشره سازه انساني خود شعوري ده چې د علم د وسعت سره سره د ځمکي پر مخ انسان د خپلي ټولني د ښېګړي په هلو ځلو اماده ساتي- دآئيډيالوژي لفظ چې اوس د نظريې په معنا اخستل کيږي، په تاريخ کي اوّل ځل په فرانسيسي ژبه د فرانس د انقلاب په ورځو کي اوريدل شوے ؤ- د دغه لفظ خالق فرانسيسي فلسفي دستوت دي ټريسي (Destutt de Tracy) ؤ چاچي فرانس ته ديوۀ ستر تعليمي نظام تصوّر ورکړ چي وروسته يې فرانسيسي ټولنه په يوه ويښه، علمي او سائنسي معاشره بدله کړه- دا د اتلسمي پيړۍ په وروستۍ او د نونسمي پيړۍ په وړومبۍ برخه کي د هغه فرانسيسي فلسفيانه تحريك نوم هم ؤ چي د قام د نفسياتي، روحاني، اخلاقي، سياسي او ټولنيز ژوند احاطه يې کوله- ځکه خو نونسمه پيړۍ عالمي دانشورانو د آئيډيالوژي پيړۍ هم بللې ده- د نظريې په تشکيل کي ځيني داخلي او خاريجي عوامل ډېر مهم وي- دغه عوامل د نړۍ د پوهانو په نظر بېلا بېل ښوول شوي دي- زياترو مخکښو پوهانو د نظريې د تشکيل په وخت او بيا تر عملي کوولو لمخه درې څيزونه ډېر مهم ګڼلي دي لکه يقين، علم او طاقت- په څرګندون نمبر٢ کي د يقين حېثيت له علم او طاقت څخه ځکه بېل

عکس نمبر۲ د نظريې اجزا

ښکاره شوے دے چي دا دنظريې هغه عنصر دے چي تر نورو عناصرو ډېر درونږ دے- د دې عنصر سره نۀ علم او نۀ طاقت مقابله کولای شي- يقين وېره تښتوي، عزم ځوانوي، وينه ايشوي، فکر فعالوي او مينه خوځوي- دا هر وخت خلک وهغي قربانۍ ته تيار ساتي چي هيڅ يو څيز يې هم مخه نۀ شي نيوے - علم او طاقت که څۀ هم خپل خپل بېل اثرات لري خو يقين تر ټولو مهم ګڼل کيږي ولي چي دا خلګو ته ترحد زيات اعتماد او داخلي قوت ورکوي- يقين، ايمان يا عقيده په خلګو کي د سختو فېصلو کولو همت راپاڅوي، په کم قوت د لوی شمېر دښمنانو د مقابلې حوصله ورکوي-

www.pukhto.net

په پښتني ټولنه کي هم يقين علم او طاقت د نظريې د تشکيل په اړه درې مزي عوامل ګڼل کيږي ځکه خو احمدشاه بابا[4] وايي چي:

د يقـين پــه لاره درومې
پــه ګمــان ولــي ډَرېـــږې؟
ددغـۀ دريـاب مـاهے يې
پـــه يقـين بـــه وَرَسېـــږې
د درياب اصل به مومې
پـه يقـين کـه وپـوهېـږې

د احمد شاه بابا دغه وينا د سرېتوب په فلسفه کي د يقين اهميت څرګندَوي- د ماهي او د اوبو تعلق دپايښت او فنا تعلق دے- که اوبه وي نو د ماهي پايښت شته او که نۀ وي نو فنا دے- په اوبو کي د ننه نو بيا ماهي لره په خپل طاقت پلټنه او د درياب د پټو خزانو په حقله معلومات (علم) را غونډول ممکن دي- په اصل کي د سرېتوب د فلسفې بنسټ احمد شاه بابا په همدغه وړه غوندي وينا کي ښوولے دے- دلته له ماهي څخه مراد " کس " دے او درياب د "يقين" په معنا اخست شوے دے- دا ښوول شوي دي چي که يقين محکم وي نو بيا د طاقت په زور او علم په پوهه د سمي لاري تعين کېداى شي چي دکامراني ضمانت پکي ممکن وي-

www.pukhto.net

پښتنو د انګرېزانو او روسانو خلاف لوی جنګونه په همدغه یقین وګټل، کنې په طاقت او علم خو دوی ترپښتنو ډېر مزي وو- دخوشحال خان خټك او احمد شاه بابا دواړو یوه نظریه وه چې دقام د بقا په هلوځلو کې د عقیدې سره سره د ټُوري (طاقت) او قلم (علم) اهمیت مسلمه دے او دا دوی په عمل هم ثابته کړې وه-

طاقت د سرېتوب په فلسفه کې د نظریې دویم مزے عنصر دے چې له ډېرپخوا څخه په پښتني ټولنه کې ستایل شوے دے- پښتنو هرجنګ په خپل مُټهٔ ګټلے دے خو په ګټه یې نور قامونه هم ورګډ کړي دي- اتفاق ددوی اصل طاقت دے او نفاق یې هر کله ملا ورماته کړې ده- طاقت خوشحال بابا، رحمان بابا، احمد شاه بابا، غني خان، رشادبابا، ملنګ جان، الفت، درویش او سایل ټولو ستایلے دے ځکه یې د نظریې د تشکیل په اړه حیثیت مُسلمه دے-

علم د فرد د خارېجي دنیا په حقله معلومات ښندي او هغه دریچه ګڼل کیږي تر کومه چې فلسفه و دنیا ته ګوري، خو له بده مرغه د پښتنو ورته شا ده- علم تربیت یافته افرادي قوت جوړوي چې په ساینسي، عسکري، ټېکنیکي، معاشي او معاشرتي توګه قام پرمختګ په کولای شي- لکه چې یې بالا وضاحت وشو، یوې خوا ته علم خلګو لره د خارېجي دنیا څخه معلومات راجمع کوي، بلې خوا ته یقین هغه داخلي کیفیت دے چې د فرد وفکر اونظر ته غېبي اعتماد او قوت وربخښي او درېیم څیز طاقت دے چې پر

www.pukhto.net

نظریه دعمل کولو دپاره ضروري ګڼل کیږي- طاقت معاشي هم کېدای شي او جسماني هم ځکه نو خاریجي او داخلي دواړۀ اړخونه لري- د قام اصل طاقت په آزاد وطن، ژبه، نسل، کلتور او معاش کي ښکاري- دغه طاقت که په عقل استعمال نۀ شي نو جنګ او ورانی راوړي، او که د امن دپاره پکار راوست شي نو ټولنه په جوړيږي- نتیجه دا چي د نظریې د عملي کولو دپاره دلیل او ذهانت بهترین اوزار دي-

که څۀ هم "یقین "د نظریې د تشکیل په اړه تر ټولو مزے څیز دے خو په ټولنه کي بېلا بېل مسلکونه اکثره د قامونو په نقصان تمام شي- د مثال په توګه ځیني مسلکونه د عقلیت خلاف دي او د استدلال لاري نیسي چي نتیجه یې وروسته د قامونو د پستی په شکل مخته راځي- د علم، طاقت او یقین په موجودګي کي عقل هم تر ډېره حده خپل رول لوبوي خو د ایمان په اړه داسي برېښي چي "عقل" په نوو نوو تجربو کښې بوخت شو- د زړو جبلتونو اولنی سادګي او د اسلافو په واړو کړو آمادګي اوس په شعوري هدایتونو بدلوي لګیا دے- د اخلاقو لرغونے نظام او د ژوندانۀ هغه پاخۀ اصولونه د مصنوعیت او افادیت په اوبو منځي- تر دې حده چي د مصنوعیت په دې نوي دور کي مېندي دا فېصله هم نۀ شي کولای چي ماشومانو ته خپلي پيۍ (شودې) ورکړي او که د عقلیت او افادیت تر سایه لاندي ترتیب شوي د حیاتینو په نامۀ خرڅېدونکي بېلا بېلي فارمولې-

www.pukhto.net

داسي برېښي چي عقل څومره وده کوي هغومره ځالاکي، مفاد پرستي او فراډ ورسره زیاتیږي- ځکه فکر یوازي د عقل نوم نه دے او نه عقل یوازي "عقلِ کل" ګڼل کېدای شي- فکر مثبت هم کېدای شي او منفي هم- مثبت فکر د تدبُر په ملګرتیا غوره بدلون ته لار خلاصوي- ورنه عقل ، علم او طاقت درې واړه هم په یقین سره د خپلو قدرونو او موخو ساتنه نۀ شي کولای- دلته "یقین" د ژوندانۀ اصل عنصرښکاري، چي له بده مرغه په جدید دور کي پر ځوړه روان دے- د جِدت سره سره له خلکو څخه د یقین جوهر ورو ورو ورکیږي- معنا دا چي زموږ د نظر زاویه به هله سمه ګڼل کیږي چي یوازي پر عقلیت اکتفا ونۀ کړو بلکي د عقل او یقین تر منځ اعتدال ته اهمیت ورکړو ولي چي یقین د نظرېې یو لازمي جُزدے- ګل باچا الفت[5] د پښتني ټولني یوۀ عیب ته، په یوه غوره نثرپاره "ښۀ او بد" کي په دې ډوّل اشاره کوي چي" که یوحاکم غل دمَلك په خوله خوشي کړي نو دا کار دوی ته بد ښکاري، مګر که د اخوندزاده په سفارش یې پرېږدي نوبیا په ښۀ سړیتوب او دیانتداري کي حسابیږي" دلته هغۀ دخلکو نظر دعقل او یقین ترمنځ وَهمدغه اعتدال ته را ګرځوي د کوم چي ټولني ته اشد ضرورت دے-

په تېر مهال کي بېلابېلي نظریې مخ ته راغلې لکه سوشلیزم، کمونیزم، فاشزم، انارکیزم، فنډامنټلیزم، کنزروېټزم او نېشنلزم- د دغو ټولو نظریو بنسټ پرڅو سیاسي او عمراني

www.pukhto.net

اصولونو ولاړ ؤ او هره يوه په ټولنه کي د څه خاص بدلون په اړه رامنځ ته شوې وه- تر هر بدلون وروسته چي به کله د ټولني ضرورتونه بدل شول نو بيابه نظريه پخپله شاته شوه او خلګ به پر نوو نووکرښو پرمختګ ته تيار شول- د مثال په توګه فرانسيسي فلاسفر دستوت دي ټرېسي (Destutt de Tracy) خو د آئيډيالوژي په برکت په فرانس کي د غوره بدلون لاره خلاصه کړه مګر هټلر د نېشنليزم تر نظريه لاندي جرمني ته زيان ورساوۀ- خو د دغه نېشنلزم پر اصول وروسته د برلن دېوال بېرته مات هم شو او جرمن قام سره يوځای شو- دلته خبره دنظريې په اړه دطاقت داستعمال ده- هټلر طاقت په عقل استعمال نۀ کړځکه يې وطن وران کړ- همدغه شان د سوشلزم او کمونيزم نظريو په روس کي يو لوی بدلون راووست مګر دطاقت بېځايه استعمال آخر دوخت په تېرېدو سره په ټولنه کي د سوشليزم او کمونيزم اثرات کم کړل، تر دې حده چي وروسته د شوروي اتحاد دماتېدو سوب هم په افغانستان کي ددوی تېرے او د طاقت بېځايه استعمال ؤ-دا ځکه چي نظريه بېل بېل اړخونه لري او د علمي او عملي هلو ځلو تر منځ د توازن غوښتنه کوي- چونکي نظريه د قام د نفسياتي، روحاني، اخلاقي، سياسي او ټولنيز ژوند احاطه کوي ځکه د دغو اړغونو تر منځ د اعتدال تقاضا هم کوي- نظريه لازمي عَملي اقداماتو ته عِلمي جواز ورکوي خو د هر اِنتهايي اقدام د کولو اجازت هيڅکله نه شي ورکولای-

www.pukhto.net

افغاني ټولنه له لويه سره يوه روايتي ټولنه ده- پښتانهٔ او هغه ټول واړه واړه قامونه چي دافغان ملت برخي دي له اوّله سره ترخپلو قبايلي او ټولنيزو اقدارو لاندي ژوند کوي لګيا دي- ژوند يې بېخي ساده او خلګ يې خواري کښ دي ځکه په لږ څهٔ هم خوښ ښکاري- همدغه حال د هغو ټولو مشرقي قامونو دے کوم چي د جديد دورله تهذيبي، ساينسي، سماجي او په زياته بيا له فکري انقلابونو څخه لري پاته شوي دي- دافغاني ټولني لويه مسئله داده چي يوطرف ته دمغرب ترمعاشي، تهذيبي، فکري او سماجي اثراتو لاندي د انتشار ښکار ده او بل طرف ته يې د عامو خلګو او تعليميافته کسانو تر منځ د ابلاغو کمے او نظرِيو اختلاف دے- په داسي حال کي امن او تعليم دوه لازمي عوامل دي چي عامو خلګو ته ورو ورو د دغه شان مسئلو فهم ورکولای شي او غوره بدلون ته ئې تيارَولای شي - خو شرط يې دا دے چي ددې سيمي پوهان يوه صفا نظريه ولري، د سوچ زاويه ئې سمه شي او مثبت طرزِعمل ښکاره کړي-

که موږ د نړۍ د سماجي بدلونونو تاريخ ته لږ په غور وګورو نو دا حقيقت بلکل واضح دے چي قامونه له دغسي مسئلو سره هغه وخت مخامخ شوي دي کله چي يې ټولني له يوهٔ حاله و بل ته د بدلون په حال کي وي- کله خلګ بدلون ته تيار شي او هرکلے ورته ووايي، خو کله داسي وشي چي خلګ له لويه سره نظام رد کړي او د بدلون لاره ونيسي- کله کله داسي هم وشي چي بدلون

www.pukhto.net

د ټېنګېدو نۀ وي نو بیا دانشوران رامخې ته شي او د بدلون سره سره د ټولني د اجتماعي ضمیر په رڼا کښي د خپلو سماجي او مذهبي قدرونو ساتنه په داسي انداز وکړي چي طوفان هم تېر شي او بدلون هم په غوره توګه راشي- چي ورسره ورسره د نظام په بدلېدوکي دخلګو د قامي تشخص او مذهبي عقیدې د ساتني ضمانت ورکړ شي- د پوهانو زمه واري وي چي د عامو خلګو حالت دومره خو د بدلېدو هلي ځلي وکړي چي ژوند یې د انسانیت تر حدونو کوز نۀ وي- ضرورت د یوۀ داسي ټولنیز فکر دے چي بنسټ یې نۀ خو د مغرب پر تقلید ایښوول شوے وي او نۀ یوازي پر هغو روایتونو ولاړ وي چي قام یې د سماجي او معاشي بدبختیو ترمنځ شکیل ساتلے وي-

په تاریخي[6] توګه دقامونو ترقۍ له غوره بدلونو سره تړلي ښکاري او بدلون هغه وخت غوره بلل کېدای شي چي تر یوې صفا نظریې لاندي راشي- خبره چونکي د آئیډیالوژي ده ځکه د دانشورانو د نظر په زاویه پوري اړه لري، نه چي په مذهب، قام یا دولت پوري- نظر هغه بنیادي ګټے دے چي که غلط شو نو د قام بربادي راوړي او که سم ۆ بیا د ترقۍ او خوشحالۍ ضمانت ورکوي- افغاني تاریخ ګواه دے چي احمد شاه بابا ځکه افغانان د نړۍ د نورو ژوندوقامونو په ګام روان کړل چي د هغه وخت په لحاظ یې د نظر زاویه سمه وه- همدغه د نظرسمه زاویه وه چي ګاندهي

www.pukhto.net

هندوستان په آزاد کړ، نېلسن منډېلا افریکایان د اورو‌پایانو له غلامۍ په خلاص کړل او د آزادو قامونو په صف کي یې ودرول- که لږ نور شاته وګورو نو تاریخ داهم رابنئ چي په منځني دور کي اورو‌پایان هم تر زرو کلونو د بدترین جهالت او جمود تر اثرلاندي وو- خو کله چي د یورپ د دانشورانو د نظر زاویه بدله شوه او دوی د کلیسا د مذهبي اجارَدارۍ نه د آزادۍ پخوا سفرپېل کړنو د غوره بدلون زېرے وشو- ځکه په کال ۱٦۴۸ کي د "وېسټ فېلیا" تر لاسلیك وروسته په یورپ کي ښکاره بدلون راغے- مقدس رومن سلطنت مات شو او د کلیسا قبضه ختمه شوه- قامي ریاستونه جوړ شول او خلګو ته په خپلو خپلو ژبو کي د لیك او لوست آزادي هم ورکړل شوه- د فرانس انقلاب راغے او د ساینسي فکر تر اثر لاندي د ترقۍ دور پېل شو-

په مغربي هېوادونو کي بدلون څنګه راغے؟ کوموحالاتو ورو ورو د هغه انقلابي غورځنګ شکل اختیار کړ چي وروسته یې د ساینسي، فني، معاشرتي او معاشي علومو د پرمختګ لاره خلاصه کړه؟ ددغو سوالونو یوځواب دے او هغه دا چي د مغرب د دانشورانو د سوچ زاویه بدله شوه- د دغه بدلون جاج اخستل ځکه ضروري ګڼم چي د یورپ د ترقۍ اصل راز په همدغه ټکي پوري اړه لري- په منځني تاریخي دورکي زرکاله د کلیسامذهبي فکر او نظام په ډېر شدت سره پر یورپ مسلط ؤ او په معاشي توګه مغرب

www.pukhto.net

ترجاګیردارانه نظام لاندې ؤ- دغه دواړه عوامل د دوی د پیوستهٔ جمود سببونه ګڼل کیږي چې مغرب یې تر زرو کالو په عِلمي او عَملي توګه شاته وساتهٔ- کله چې په ۱۴۵۳ کې قسطنطنیه تُرکانو ونیوه نو یې پوهان اټلي ته وتښتېدو- دغه شکست د مغرب پوهان ویښ کړل او د نظر زاویه یې بدله شوه- هلته یې بېرته د لېونتوب تر حده د ارسطو وَ زړه فلسفه او زاړهٔ یوناني سېکولریزم ته مخه کړه- همدغه یې "نشاطِ ثانیه" یا احیاألعلوم وه- خلګ ولې چې زرکاله دکلیسا ترمذهبي جبر لاندې پاته شوي وو، کله چې د دغه سېکولر فکر هوا ورباندې ولګېده نو دلېونو په شان ورباندې رامات شول- د ارسطو دسېکولر فکر زڼې د دغو پوهانو په زیار راشنهٔ شول او همدغه په یورپ کې د بدلون سبب شو- کله چې د سېکولریزم ریښې پر خورېدو شوې او د یورپ د بېلا بېلو قامونو مذهبي تړون سست شو نو یوروپي قامونه هم یو له بله په بېلېدو شول- داسې د هرقام خپلې ژبې ته پام شو- کله چې یې په خپلو ژبو کې لیکل پېل کړل نو علم ورته اسانه شو ولې چې مخکې علم یوازې په لاطیني ژبه کې ؤ چې د کلیسا تر اجاره دارۍ لاندې وه- په دا نو علمي ترقي هم په تېزېدو شوه- د مغرب خلګو له مذهبي اجارَدارۍ نه تر آزادۍ وروسته د سائنسي فکر په ترڅ کې د ترقۍ نوي نوي لارې ولټولې- په سیاسي، معاشي، معاشرتي او دفاعي توګه یې یورپ مضبوط کړ-

www.pukhto.net

غرض دا چي تر عَملي بدلون لمخه په عِلمي توګه د بدلون هلي ځلي لازمي دي او دعِلمي هلو ځلو بنسټ باید پر نظریه وي- دا لازمي ګڼل کیږي چي له سره د خپلي ټولني له هري زاویې څخه جاج واخستل شي او بیا پکښې د نظریې د عَملي کولو هلي ځلي وشي- دغه جاج اخستل او سمه طریقه لټول هغه نقطه ده چي د ترقۍ او خوشحالۍ ضمانت پکښي ښکاري او قامونه په جوړیږي- د پښتني ټولني ساخت چونکي له مغربه بېخي بېل دے او د بدلون مغربي طریقه ښایي چي په عَملي توګه په دې ټولنه کښي امکان ونه لري، ځکه دلته د حمزه بابا[1] ساده نسخه دا ده چي:

آئینــــه د نناني تهذیب دي ښــــهٔ ده
خوجوهر پرې دساده پرون پکاردے

په دې سیمه کي به د بدلون طرز لازماً د خپلو خلګو په دودیزه اومذهبي ټولنه کښي د قبولو وړ وي ولي چي که دا په جبر راشي نو پایښت به ونهٔ لري بلکي نوري ستونزي به لاهم راوړي- که بدلون ورو ورو راشي او دخلګو د دین او دود سره متصادم نهٔ وي نو به یې خلګ د وخت په تېرېدو سره قبول کړي- د قام ګټه یقیني هم له دغه شان بدلون سره تړلې ده-

دلته دا سوال پورته کیږي چي د بدلون طرز به څله په دې

www.pukhto.net

ټولنه کښې له مغربه بېل وي؟ واضح ځواب يې دا دے چې افغاني ټولنه د مذهبي قدرونو سره سره يوه قبايلي او روايتي ټولنه هم ده- تعليم پکښې کم دے، معاشي حالت يې ښۀ نۀ دے او په سياسي توګه د لويو طاقتونو د غاښو ترمنځ ده- په وارو وارو د بهرنيو مداخلتونوله کبله يې پر مغربي او ساينسي طريقو اعتماد نشته- ځکه به دلته د فرانس د انقلاب پر طرز د بدلون سوچ له سوشليسټ انقلاب څخه بېل نۀ وي چې په افغانستان کې نه يوازي له ماتي سره مخامخ شو بلکي ګردسره له منځه ولاړ-

د "سرېتوب" فلسفه دمغرب د" انسان[7] دوستۍ" له فلسفې څخه ځکه بېله ده چې په سرېتوب کي د آخرت او مابعد الطبيعات تصور شته او پر ټول کائينات د واحد خدای قدرت او حاکميت تسليموي مګر دانسان دوستۍ فلسفه دا دنيا هرڅۀ او حتمي ګڼي، دخدای او آخرت هيڅ تصور پکښې نشته- همدغه خدای پېژندنه ده چې فلسفيانه اظهاريې "سرېتوب" ته له انسان دوستۍ څخه بېل حېثيت ورکوي- موږ د قامي او انساني قدرونو سره سره مذهبي اقدار هم منو- د انسان دوستانو په شان دا هم منو چې ژوندون يوازي نه شي تېرېدای بلکي يو په بله ښايسته دے- موږ د ژوندانۀ په ډېرو معاملو کي يو او بل ته اړتيا لرو او هر وخت په خپلو کي و مرستي ته سره اړ ښکارو- بقا مو په رواداری او عدم تشدد اړه لري- تخريب د فنا لار ګڼو چې د هيڅ قِسم دنياوي يا اخروي ګټې هيله ترې نه شي کېدای-

www.pukhto.net

" اول ځان بیا جهان" د پښتو یو ډېر لرغونے متل دے- انسان له ازله ځان غوښه او خود غرضه دے- ځان خوښي ددهٔ یو جبلت دے او دا يې فطرتي مجبوري هم ده- دے له دغي مجبورئ په ځان پېژندنه او وینښتیا آزادي ترلاسه کولای شي- ځان پېژندنه یو احساس دے چي د خارېجي عواملو تر اثر لاندي د انسان په داخل کي راپاڅېدلای شي- دا یوازي د پوهانو او ډکري لرونکي تعلیم یافته ځوانانو خاصیت نهٔ دے بلکي په هر هغه کس کښې لیدل کیږي چي ځان يې پېژندلے دے او دقام خواخوږي، پایښت، ښېګړې، او پر مختګ يې خپله موخه ګڼلې ده- دفکر پېل په اصل کي له ځانه کیږي- کله چي په انسان کي دا احساس را پېدا شي چي زهٔ څهٔ یم، همدغه احساس يې ځان پېژندنه او وینښوالے دے - همدغه احساس يې د قام د دود، ژبي، کلتور او تهذیب سره سره د ملت دماشومانو، ښـځو او اقلیّتونو د حقوقو خیال ساتني ته همه وخت چمتو ساتي- ځان پېژندنه تر خاص احساس لاندي د فرد د نظر د زاویې غوره بدلون ته ویَل کیږي چي په بله معنا په نظریه پوري اړه لري- هرهغه کس چي شعور يې د خپلي سماجي ذمه وارئ احساس ورکوي په حقیقت کي ویښ زلمے دے او وینښتیا د ځان پېژندني سره جفت ده چي مخته به په تفصیل سره بحث وربانديِ وشي-

زموږ په ټولنه کي کهول د وګړو تر منځ د نسلي خپلوئ پر رشتو ولاړ دے- ټبر د بېلا بېلو کهولونو تر منځ پر ښو مرستو قایم

ښکاري او قام د همدغو ډېرونو په خپلو کي د ګډ نسل، ژبې، کلتور، او وطن پر تمبو ولاړ دے- د قامونو ډلبندي د مذهب پراساس هم کېدای شي او د انسانیت پر ګډو قدرونو هم- اسلامي نړۍ د مذهب پر اساس مسلم اُمه یا " اُمت" بلل کیږي- همدغه شان عیسایي دنیا ځان لره د قامونو یوه بېله ډله ده چي ګڼي یې هم سره ورته دي- په اوس وخت کي یو قام هم په یوازي توګه غوره ژوند نه شي کولای ـ قامونه په ډېرو مسئلو یو له بله سره ګډ دي ـ پښتانهٔ په یویشتمه پېړۍ کي د کسې په دنګو غرونو کي یوازي ژوند نه شي کولای، ولي چي په ډېرو مسئلو کي ونورو قامونو ته اړتیا لري- ډېر پښتانه په اسلامي نړۍ کي د روزګار په اړه ځله پاشلي دي او لوی شمېر په یورپ او امریکا کي هم آباد دي- د نړۍ بېلا بېل هېوادونه روځ په روځ سره رانژدې کیږي او د الیکټراني مواصلاتو په ذریعه د قامونو ترمنځ اړیکي هم په تېزي سره زیاتیږي لګیا دي- په دغو حالاتو کي د قامونو ګډ انساني قدرونه رامخته کیږي او په عقلي توګه یو له بله سره د اړیکو د زیاتېدو امکان ډېر دے- ځکه د یوې دغسي نظریې د عملي کولو ضرورت دے چي په اوسني دور کي د قام د بقا او پرمختګ ضمانت ورکړي-

نظریه په ځوانانو کښې تحریك پېدا کوي او په خصوصي توګه بیا په تعلیمیافته ځوانانو کي د ژوندانهٔ د بېلا بېلو وسوسو او

www.pukhto.net

اندېښنو تر منځ د غوره لارې په لټون کې- زموږ د زمانې ضرورتونه نور دي او په دې وخت کې د ژوندانۀ هر اړخ له پخوا څخه بېل ښکاري- نوې دنيا د علم، ساينس او ټېکنالوژۍ پر پايو روانه ده او د عقيدې سره سره وعقليت او استدلال ته اړتيا لري- عقليت په ټولنه کې اعتدال راپاڅوي او اعتدال د قامونو د پايښت لازمي جُز ښکاري- ځکه هرکس نظريې ته اړتيا لري او نظريه د سرېتوب هغه بنيادي عنصر دے چې بشر د انسانيت تر معراجه رسوي- علم خو فقط د خارجي واقعيت په ترڅ کې معلومات ورکوي او فلسفه د هغو کُلياتو سره اړه لري کوم چې د علم تر دايره دباندې وي- مګر نظريه د علم، اعتقاد او فلسفې ټولو پر بنياد د قام يو ټولنيز سوچ ته ويَل کيږي- ځکه نظريه زموږ اجتماعي او فکري حدونه ټاکي- دنظريې پر بنياد اول خو د خپلې ټولنې پوره پوره علم او بيا د زمانې سره په ګام د تلو په حقله جهان بيني ضروري ده- د خپلو حالاتو او مسئلو په حقله د تقليد او تنقيد آزادانه جاج اخستل او بيا تر هدفه د رسېدو په اړه د مسئلو د حل د لارې تعيئن کول دي- که د چا د فکر کولو مراندې د نظريې تر حد وتلي وي نو به پر" کتنه" د فکر کولو بغېر څۀ کتلاې نه شي- دخپلې ژبې پر حرکت د سوچ کولو بغېر به څه ويلاې نه شي- په لوبو کې به تر لوبو زيات د خپلو پښو او لاسونو پرحرکتونو سوچ کوي لګيا وي- د دغسې منطق د پېروکارانو څخه به نو بيا هرکار

پاته وي، د سړیتوب پر ځای به یې لېونتوب په برخه وي-

پښتانهٔ خو تر اوسه تش د خپلو مصیبتونو شکایتونه کوي لګیا دي- نه یې په ټېنګ یقین سره ه د امنیت هلي ځلي کړي دي او نه د خپلو ماشومانو د تعلیم او تربیت په اړه سنجیده ښکاري- دوی نه خو خپل پاشلے قوت په شعوري توګه سره یوځای کړے دے چي د کُل مظهر وګرځي اونهٔ یې کله د خپلي معاشرې د نفسیاتي او معاشي رَوَیو په سائنسي توګه جاج اخستے دے چي غوره بدلون ته یې تیار کړي- کله کله خو داسي برېښي چي دوی نهٔ په صحي معنا دخپلي ټولني د نفسیاتي دړد اِحساس کولای شي او نه له دغي تودې وسپني څخه د مستقبل دپاره دځهٔ تعمیر اراده لري- دوی خو په دې اړه تر اوسه د پوهانو وتنقید ته هم تیار نه دي، د قام د دړد دوا خو ډېره بېله خبره ده- که چیري بیا څوك شعور لري او د ټولني په مرض پوهـ دي نو له ډاره څهٔ ویَلای نهٔ شي ولي چي دلته خو د هرچا په لاس کي توپك دے- همدغه نقطه ده چیري چي د نظریې ضرورت محسوسیږي او په سنجیدګی سره د ټولني د اصلاح او پرمختګ په هلو ځلو پېل کول دي- د معاشرتي اصلاح عَملي کار ترهغه وخته نه شي کېدای تر څو چي په عِلمي توګه دا فېصله ونه شي چي هدف څه دے او تر هغهٔ د رسېدو لاري کومي دي؟ ځکه خو حمیدبابا[8] وایي چي:

محبت په قېل و قال نه شي په حال شي
څوك به څو په رېا ځغلي د برېښنا

که هدف د نړۍ د نورو قامونو په ګام د ترقۍ سفر دے نو بیا پکار دا دهٔ چي خلګ خپل "یقین" محکم وساتي او پر خپله عقیده ټینګ اوسي- خپل داخلي او خاریجي "طاقت" د امن په هلو ځلو خرځ کړي او دقام دبقا په هلو ځلوکي خپل معاش ته هغومره اهمیت ورکړي کوم چي په اوس وخت کي ضروري دے- ورسره ورسره د "تعلیم" رڼا تر هره کوره رسَول خپله قامي زمه واري وګڼي- دانشوران باید یو داسي فکر رامخته کړي چي د قام د دود او مذهب دساتني سره سره دسائنسي علومو لاري هم خلاصي کړي- دفکرټال دسړیتوب دفلسفې کربني لټوي، او هرچا لره په دې لړ کي دسوچ او فکر بلنه ورکوي- تاریخ ګوا دے چي لیکوالو د نړۍ په لویو لویو سیاسي تحریکونو او سماجي انقلابونو کي خپل رول لوبولے دے، ولي چي لفظونه '**خلګ**' ویښَوای شي، لښکري ماتوای شي او قامونه جوړوای شي، خو شرط یې دا دے چي لیکوال یې ځلاند فکر او د نظر سمه زاویه ولري-

اخځلیك

۱- امیر حمزه شینواری، 'دحمزه شینواري کلیات' یونیورسټۍ بُك ایجنسی خیبر بازار پیښور، خیبر پښتونخوا ،۲۰۱۰

2- ول ډیورانټ ، (The Story of philosophy: The lives and openions of the greater philosophers) اردو ترجمه سید عابد علي عابد ، فکشن

Pukhto.Net

www.pukhto.net

هاؤس مزنګ روډ لاهور، ۲۰۱۰،

3- برائن مېګي ، (The Story of philosophy) ډارلنګ کائنډسټلي Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱

4- احمد شاه بابا، 'دلوی احمد شاه بابا دېوان' (دېوانِ هرا) تر تيب د معصوم هوتك، صحاف نشرياتي موسسه ، کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۹

5 - استاد ګل باچا الفت، 'دالفت نثري کليات' د محمد اسماعيل بون په زيار، اسد دانش مطبعه ، کلوله پُشته ، ملي مارکېټ، کابل ، ۲۰۰۸

6 - مانفريډ اې ، (History and Civilization of the World) تاريخ و تهذيبِ عالم، ژباړن اميرالدين تقي حېدر، نګارشات، لاهور، ۲۰۰۶

7- کارلس لېمنټ، (The philosophy of Humanism) يعني د انسان دوستی فلسفه ، اردو ترجمه امجد علي بهټي، فکشن، مزنګ روډ لاهور، ۲۰۰۷،

8 - عبدالحميد مومند، 'دعبدالحميد مومند کليات' دانش خپرندويه ټولنه ، پېښور ، سريزه د محمد آصف صميم ، ۲۰۰۷۱

❊ ❊ ❊

Pukhto.Net
پښتو

ح

خلك

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

خلک

"خلک"مطلب هغه ټول وګړي کوم چي د ټولني په جوړښت کي برخه لري- يعني عام خلک چي "عوام" هم بلل کيږي او د ټولني اصل طاقت دي- په هره ټولنه کي د خلګوخاموش اکثريت تر ډېره حده د فطرت تر قانون لاندي ژوند کوي، د خپل ماحول نه اثرات اخلي او په خپل تاريخ فخر کوي- خلک ډېر برداشت لري او پر ډېر څۀ خاموشه وي خو دغه خاموشي يې د مړامو اوبو په شان د ډېرو ښاغلو د ډوبولو پټ صلاحيت لري- د نړۍ ډېر باچهان په بېلا بېلو زمانو کښې د خلګو په مرسته د لوړو مرتبو خاوندان شول او بيا يې اولادونه د خلګو د استحصال په وجه د وخت په څپو کښې وبهېدل ورك شول- په نوي پېر کښې هم ډېر سياسي ګوندونه د خلګو پرنامه جوړشول، اقتدار ته ورسېدل او بيا د خلګو په قوت

www.pukhto.net

له منځه ولاړل- خلک په اتفاق د هري بلا مخه نیوے شي خو نفاق یې المیه ده- تاریخ ګوا دے چي نفاق په هر پېر کي د پښتنو ملا ورماته کړې ده او همدغه یې لویه کمزوري ده ځکه خو درویش[1] وایي

په دې خلګو کي پخوا وه او اوس هم شته
د نفــاق لـویــه بــلا وه او اوس هــم شتــه

له همدغو خلګو نه مخکښ راوزي چي له بشریته د انسانیت په خوا د "سرېتوب" په لوی سفر کي د دوی لارښوونه کوي- په قرآنِ حکیم کي د خلګو دپاره دوه بېل بېل لفظونه استعمال شوي دي، یو بشر او بل انسان- چیري چیري چي لفظ "بشر" استعمال شوے دے، هلته یې مطلب د نوع په حېث دے چي پر ځمکه د څلور پښو له حېوان څخه بېل پر دوو پښو ولاړ یو وجود دے- لفظ " انسان" هلته استعمال شوے دے چیري چي یې مطلب په مخلوقاتو کي یو بلند پایه او اعلیٰ مقام څېز دے- ځکه نو د خلګو د وجود دوې سطحي دي، بشر یې هغه طبیعي سطح ده چي "موجود" ده او انسان هغه معنوي سطح ده چي "مقصود" ده- هرکس چي کله ځان وپېژني او د ننګ مېدان ته راشي نو بیا سرے ګڼل کیږي او په ټولنه کي د شمېر شي- دقام پېژندني په هلو ځلو شي، د مذهب پالنه کوي او د

www.pukhto.net

انسانیت ګڼ قدرونه خپلول ځان لره افتخار ګڼي- مرګ او ژوند د خدای په لاس بولي او پر ټول کائینات یې قدرت او حاکمیت تسلیموي- همدغه کس دسړیتوب په ګڅه پوره دے کنې په ټولنه کي خو سرونه ډېر دي سړي کم شته، لکه چي خوشحال بابا وایي:

چي دستار تړي هزار دي د دستار سړي په شماردي

په ټولنه کي اصل اهمیت د همدغو خلګو وي چي په شمار کم لاکن په خپلو ذمه واریو آ ګاه وي- ویښ زلمي له همدغو خلګو راپاڅي او ټولني ته د پرمختګ همت ورکوي- د خلګو څخه د علم او هنر په رڼا پوهان هم جوړیږي چي د دوی د نظر زاویه سموي او د ځلاند سبا زېرے هم ورکوي-

په روایتي مذهبي ټولنه کي زیاتره خلګ د کورنیو چارو او معاشي مسئلو سره مخامخ وي ځکه یې فکر هم تر دغو چارو پوري محدود وي- کله چي لږ اوزګار شي او یا څۀ نه څه تعلیم وکړي نو بیا فکر کوي چي فطرت څۀ دے؟ له څۀ جوړ دے؟ چاجوړکړے دے؟ انسان څۀ دے؟ ذهن یې له څۀ جوړ دے؟ احساس څنګه پکښې پېدا کیږي؟ شعور څۀ ته ویل کیږي؟ او دغه شان نور ډېر سوالونه هره ورځ دخلګو په ذهنونوکي راپاڅي- دنوي دنیا ماده پرستان[2] د دغو ټولو سوالونو ځواب په ''ماده'' کي ویني، انسان ورته بس یو مشین ښکاري، حالانکي داسي نۀ ده- موږ چي د کومي خاریجي دنیا

www.pukhto.net

مشاهده کوو او کوم څيزونه چي پکښې وينو لګيا يو واقعي هم دا ټوله د مادې بېلا بېل شکلونه دي- لمر سپوږمۍ، ستوري، وربځ، غرونه، دښتونه، هوا او سمندر واړه د مادې نه جوړ دي او د مادې د زرو بېلا بېل ترتيبونه د دغو څيزونو د بېلا بېلو شکلونو موجب ګرځي- خو د انسان داخلي دنيا، ددهٔ شعور او احساس پخپله د مابعدالطبعيات تصور راپاڅوي- دې دنيا لره د يوهٔ خالق وجود تسليم کوي اوغاړه ورته ايږدي- بلي خواته "دجبريت فلسفه" هم د ټولو خاريجي او دا خلي کېفياتو بشپړ وضاحت نهٔ شي کولای- ماده پرستان بايد چي له اوله سره لا ابدي ناکامي وَمني ولي چي عقلاً هم ذهن قادرنه دے چي دکائينات په هر څهٔ دي وپوهيږي- څومره څومره چي ذهن پوهيږي هغومره د خپلي لاعلمي احساس ورته کيږي- هره پوهه انسان په نوو نوو وسوسو او شکوکو بوخت کړي- زهٔ چي کله د مشين په توګه د خپل جسم جاج اخلم نو هر څيز راته منطقي ښکاري ولي چي جسم واقعي هم مادي څيزدے او د مادې واړه مېکانکي اصولونه وربانديِ صادق ښکاري- خو کله چي د خپل غېر مادي روح، شعور او احساس په اړه فکر وکړم نو بيا مي يو مشيني او بې خدايه کائينات يقيناً تر برداشت ډېر بهر شي-

په منطقي توګه هم هرکس په اصل کي پر دوو برخو وېشلې ښکاري- یوه برخه یې بدن دے او بله روح- بدن یې مادي څیز دے چي مشاهده یې په آساني سره پر مشیني اصولونو کېدای شي- خو روح یې هغه لازمي داخلي اوغېرمادي جوهر دے چي دے نه یوازي په ژوندے دے بلکي عمل یې په همدغه برخه پوري اړه لري- بدن یې واقعي هم د یوۀ پیچیده مشین په شان له بېلا بېلو اندامونو جوړ دے او د مشیني پرزو په شان یې د دغو اندامونو کار هم جدا جدا دے- د خوراك څښاك نظام یې بېل دے، د سا اخستلو جدا نظام لري، دګرځېدو او تلو راتلو نظام یې په ظاهره بلکل مشین غوندي ښکاري- بلي خوا ته د انسان یقین، آزاده اراده، تخلیقي قوت، هیله، خواهش، عزم، مینه، درد، احساس، احتیاط، انتخاب، اختیار او نور لوی شمېر، خصلتتونه، دۀ ته له مشین څخه بېخي بېل حېثیت ورکوي- همدغه شان نور ډېر مثالونه شته چي د انسان د مادي او غېر مادي دواړو اړخونه بشپړ وضاحت په کیږي- لکه چي په څرګندون نمبر۳ کي د "پائي" په توګه څرګند شوے دے، بشر بېله څۀ شکه پر دوو برخو تقسیم دے- د دۀ بدن په ښکاره یومادي څیز دے چي پر مشیني اصولونو چلیږي او کار هماغسي کوي لکه یو مشین، خو د روح یې داسي نۀ دے څکه غېرمادي ګڼل کیږي-

www.pukhto.net

"جبريت" تر ټولو زړه فلسفه ده او ماده پرستي د دې دور نوے سوچ- روحانيت قديم ترين دين دے چي تر ډېره حده جبريت ته قريب ښکاري- نهٔ ماده پرستي يوازينۍ عالمي فلسفه ده چي حتمي وګڼل شي او نهٔ د عقيدې پر اساس د هري مادي ترقۍ څخه د انکار رويه د منلو وړده-

څرګندون نمبر۳ د بشر مادي او غېرمادي برخي

خلګ له ازله پرخپل ذات، ټولنه، ماحول او فطرت فکر کوي لګيا وي- بېلا بېل عوامل يې داسي کولو ته مجبوره ساتي-

www.pukhto.net

بېلي غميزي يې د منفي او مثبت سوچ موجب ګرځي- چونکي کائينات ددوی تر سوچ او فکر اوچت ښکاري ځکه نو اکثره ورباندي غورکوي لګيا وي او دتخليق په اړه يې بېلي نظريئې وړاندي کوي- دمادې دهئيت او دکائينات دتخليق په اړه دنړۍ دخلګو او پوهانو د نظر زاويه يوه نۀ ده بلکي درې بېلي ډلي پکښې ليدل کيږي- يوه ډله کائينات د خالقِ حقيقي تخليق بولي او په عالم کښې د هر څۀ جوړولو اختيار هم د دغه پاك ذات ګڼي- بله ډله دا خيال کوي چي دکائينات نۀ خو ابتدا شته او نۀ يې انتها، ماده قديم ترين شے ده خالق چونکي د يوۀ خاص قانون په ذريعه ورته څه خاص شکل ورکړ ځکه يې د تخليق محرك ګڼل کيږي- دوی عقيده لري چي د کائينات واړه څيزونه د "علت ومعلول" ترقانون لاندي دي ځکه نوخالق ته دهر څيز په جوړولو کښې د دخل ورکولو ضرورت نشته- دريمه ډله د ماده پرستانو ده چي د تخليق په اړه د څۀ محرك حاجت هم نۀ تسليمَوي- دوي دائمي حرکت په کائينات کښې د بېلا بېلو څيزونو د بېلا بېلو شکلونو موجب ګڼي- په دغه اړه په نړۍ کښې نوري ډلي هم شته چي بېلا بېلي نظريې لري او فلسفيانه بحثونه ورباندي کېدای شي، خو زموږ عقيده دا ده چي خدای د ځمکي تخليق وکړ، ژوند يې پکښې پېدا کړ او د خلګو د استوګې

www.pukhto.net

دپاره یې د هوا، اوبو او نورو ضروري څیزونو انتظام هم پکښې وکړ- ورسره ورسره یې نور مخلوقات وزېږول ځکه نو انساني تاریخ د حیاتیاتو یوه وړه او ډېره مهمه برخه بلل کیږي-

د تېر تاریخ مطالعه دا څرګندوي چي کۀ څۀ هم خلګ په خپلو کړو کښي ځای پر ځای مجبوره ښکاري خو تر ډېره حده اختیار هم لري چي پخپله آزاده اراده او همت نوي نوي لارې ولټوي- نوي تخلیقونه وکړي اوخپله ځمکه د ښه ژوندون او استوګي قابله کړي- خو تر دغه مرام لمخه خلګو ته د بقا مسئله وړپېښه وي- مجبوره وي چي د بقاهلي ځلي تر هر څۀ مُهمي وګڼي ولي چي د فطرت قانون دځان ژغورني پېوسته جدوجهد دے ځکه خلګ هم له ازله د نورو مخلوقاتو سره سم د بقا په هلو ځلو ښکاري- د زمانې په اوږدوکي خلګ کله د نورو بلاوو سره ښکر په ښکر پاته شوي دي او کله بیا په خپلو کي هم د خوراك او استوګي په لانجو سره اخته لیدل شوي دي- له ازله خلګ زیاتره د یوې نه یوې وېرې تر سایه لاندي اوسېږي او تر مړیني د بقا په پېوسته هلوځلو وي- که څه هم دا هلي ځلي د انسان له جبلتونو څخه دي خو دبقا جبلت د غلا اوجنسي خواهشونو په شان جُرم نۀ دے، بلکي یو اعلیٰ بشري خاصیت دے چي په تاریخ کي د انساني نسل د بقا ضامن پاته

www.pukhto.net

شوے دے- د قام په حېث پښتانۀ له ازله د بقا په هلو ځلو دي- تېر تاریخ يې د قام ژغورني او وطن پالني يومسلسل جدوجهد دے- داسي برېښي چي د دوی په برخه نورځۀ نشته چي په يويشتمه پېړۍ کښې لاهم د بقا په همدغو هلوځلو دي، ځکه خو جهاني[3] وايي:

دې وطن کي له نسيمــه د ګلونو بستر هېر دے
دخزان وحشي بادونه چي راځي پرېږده چي راسي

بلي خواته په بشري تاريخ[4] کښې داسي بېحسابه داستانونه دي چي خلګو د خپل نوع نسلونه فنا کړي دي او د ځمکي پر سر يې په وارو وارو ترکلونو فساد ته دوام ورکړے دے - چونکي په خلګو کښې ډېر وحشيانه حېواني خاصيتونه له ازله موجود دي ځکه نو ځای او بېځايه خونرېزي هم ترې کيږي- تردې حده چي کله کله يو دبل وقتل ته د لېونو په شان چمتو ښکاري- فوځونه يې خظرناکي وسلې ځکه جوړوي چي د بشر وژني بازار ګرم په وساتي- کوم خلګ چي اوس د انسان دوستی او انساني حقوقو دعوېداره دي، د هغوی تاريخ د انسانيت د دُښمنۍ ډك دے- امريکا د جاپان پر هېروشيما او ناګاساکي ښارونو اېټمي بمونه وغورځول- په لکونو انسانان پکې ووژل شول او په زرګونو لا تر اوسه ددغي پېښې له

www.pukhto.net

اثراتو محفوظ نه دي- اوس هم ځیني ماشومان د مېندو په شکم کي نه پایي او یا بیا ناروغه زیږي- روس او امریکا دواړو پرافغانانو د خپلو نوو نوو وسلو تجربې وکړې چي په نتیجه کي یې په لکونو انسانان له منځه ولاړل- خلګو په تېر تاریخ کي په وارو وارو د خپل نوع دومره کسان وژلي دي چي د ځمکي پر سر یې په هیڅ قسم درندګانو کي مثال نشته- د زیات شمېر ایجادونو موخه یې هم د خپل نسل د وژني اسباب جمع کول ښکاري- کله کله خوداسي برېښي چي دُښمني او خونرېزي له ازله د خلګو په برخه دي او د دغو جبلتونو د تسکین دپاره یو دبل وینې تویَوي لګیا دي- تاریخ د زور او زورَور ډېري دورې لیدلي دي خو هر زورَور تر بلندۍ وروسته د پستۍ سره هم مخامخ شوے دے، ځکه خو کاظم خان[5] شېدا وایي چي:

ما لیدلے دے نشېب په هر فراز کي
اعتماد به شېدا څۀ رنګ په فراز کړم

خلګ داسي ولي کوي؟ ولي د غوره بدلون په اړه د مثبت رِدعمل مظاهره نه کوي؟- د دغو سوالونو ځواب په څو خاصو عواملو پوري اړه لري کوم چي دوی په دغسي کولو مجبوره ساتي- د "جبروقدر" پر دغه مسئله هم د خلګو رایه یوه نه ده بلکي درې

www.pukhto.net

واضح ډلي ليدل کيږي[6] - يوه ډله دا عقيده لري چي خلګ خپله هيڅ هم نۀ شي کولای، هر څۀ چي کيږي خدای يې کوي- بله ډله خلګ د خپلو کړو ېخپله ذمه واره ګڼي او دا يقين لري چي انسان په خپلو هلوځلو د دنيا هرکار تر سره کولای شي- دريمه ډله هغه ده چي انسان مجبور او هم قادر ګڼي- د دوی عقيده دا ده چي هرکس ترڅۀ حده مجبور ضرورد ے خو پر ډېر څۀ قدرت هم لري- مجبورهلته ښکاري چيري چي د څۀ کولو اسباب ددۀ تر قدرت دباندي وي خو بياهم د اسبابو دتخليق ذمه واري ددۀ پرخپله غاړه ده- کوم عوامل چي خلګ مجبوره ساتي په هغو کښې فطرت، تاريخ، ماحول او د هر کس خپل ذات يا نفس داسي عوامل دي چي خلګ په پستۍ کښي شکېل ساتي- کله کله خو عقليت او عېنيت هم خلګ په تشکك کي مبتلا کړي او عقل پخله هم يو نامکمل اوزار ثابت شي- هلته بيا څۀ کارونه په جبلت تر عقل په ښه توګه تر سره کېدای شي ځکه خو زياتره خلګ مينه تر ښۀ سوچ مقدمه ګڼي- جبلت چي کوم کس په وادۀ کولو مجبوره کاندي عقليت هماغه کس ته دطلاق ترغيب ورکوي ځکه خو په مغربي هېوادونو کي د طلاق شرح تر پښتني ټولنه ډېره زياته ده-

خلګ د غوره بدلون په اړه آزاد نۀ دي- لکه چي نوموړے

www.pukhto.net

ایراني پوهاند علي شریعتي[7] د "چهار زندان" تر عنوان لاندي لیکي چي خلګ په څلورو زندانونو کي قېد دي- ولي چي دوی یوې خواته دخپل ځان یا خپل ذات یا نفس ترداخلي جبرلاندي ژوند کوي لګیا وي او بلي خوا ته د بېلا بېلو خاریجي عواملو تر اثر لاندي وي- کله د فطرت تر جبر لاندي وي ، کله د تاریخ جبر ورباندي توپل شوے وي او کله بیا دماحول ترجبر لاندي ژوند کوي لګیا وي، حالانکي د "جبروقدر" فلسفه دوی ته د مجبورۍ سره سره پر ډېر څۀ دقدرت لرلو درس هم ورکوي- د جبریت دغه فلسفه که څۀ هم تر ټولو زړه فلسفه ده خو په نړۍ کښي يې لاتر اوسه اثرات شته- لکه چي په څرګندون نمبر۲ کي ښوول شوي دي ؛ فطرت، ماحول، تاریخ او نفس غوندي جبري عوامل اوس هم د یو شمېر خلګو د ژوندانۀ ځیني اړخونه ګړزن ساتي او د ټولني د ښېګړي په لار کي خنډ دي- بلي خواته داسي خلګ شته چي بیا هم له بشریته دانسانیت په خوا د سرېتوب سفر جاري ساتي او د تهذیبي قدرونو دساتني هلوځلو ته دوام ورکوي- دوی له دغو منفي جبري بندیزونو څخه په هره توګه د شعور په رڼا د وتلو په هلو ځلو دي-

فطرت هرکله خلګو ته د سوچ او فکر دعوت ورکوي، د خلګو پر رَوَیو لوی شمېر اثرات پرېږدي او د وجود دکُلِیت احساس ورکوي-

www.pukhto.net

څرګندون نمبر۲ د جبریت دفلسفې عوامل

آسمان، لمر، سپوږمۍ، ستوري، سمندر، غرونه، ځنګلونه کۀ څۀ هم ځینې خلګو ته دا احساس ورکوي چي د کائنات په وسعتونو کښې د بشرڅۀ خاص حېثیت نشته خو ځیني نورخلګ ترې مثبت اثرات هم اخلي او له فطري ښائسته د ژوندانۀ بېلابېل رنګونه ټولوي، ادبي

www.pukhto.net

تخليقونه ترې کوي، آرټس او سائنس په ژوندي ساتي- څوك فطرت ته د حيرت ګوته په غاښ ولاړ وي، څوك غوروفکر ورباندې کوي او د انسان په ګټه يې د راوستو په هلو ځلو وي- غرض دا چې د فطرت په وسعتونوکښې د ژوندانۀ بې شمېره رنګونه دي چې خلګ ډول ډول اثرات ترې اخلي، څوك منفي او څوك مثبت- څوك مصوري په کوي او څوك شاعري، څوك سائنسي تجربات ترې اخلي او څوك عسکري ګټې- غوره به دا وي چې خلګ له فطرته مثبت اثرات واخلي او د انسانيت په ګټه يې راولي-

تاريخ هم د فطرت په شان د ژوندانۀ پر بېلا بېلو اړخونو مثبت او منفي اثرات پرېږدي- وېنې خلګ له تاريخه سبق اخلي او منفي اثرات يې په شعوري توګه د زائلېدو په هلو ځلو وي- مشهور تاريخ ليکونکے او فلسفي وِل ډيورانټ[8] ليکي چې" زۀ ځکه د تاريخ مطالعه کوم چې ځان په دې پوهـ کړم چې انسان څۀ دے؟ ولې چې د دغه سوال ځواب سائنس هم نۀ لري- چنانچې تاريخ د زمانې د واقعاتو د مطالعې په ترڅ کښې واضح فلسفيانه تناظر لري- ځکه نو زۀ اجازت غواړم چې ځان ته يو تاريخ ليکونکے فلسفي ووايم"- څرګنده ده چې د تاريخ د فلسفې سره ټينګ تړون شته- پخوانې جبلتونه کله کله واپس هم راګرځي ځکه نو ځينو تاريخ ليکونکو تاريخ د خلګو د خطاګانو او جرمونو ريکارډ بللے دے، خو حقيقت داسې نه دے- د تاريخ پر پاڼو د نبيانو، فلسفيانو، سائنسدانانو،

www.pukhto.net

ادیبانو، شاعرانو او مخکښانو د بصیرت او ذهانت ګڼ شمېر ثبوتونه دي چي خلګ او ټولني ترې اثرات اخلي-

ماحول دربېیم مُهم عنصر دے چي ګڼ شمېرخلګ اثر ترې اخلي- د ماحول جبر ته "عمراني جبر" هم ویل کیږي- د فکر یو لوی مکتب دا هم دے چي کس یا فرد پخپله هیڅ هم نه دے بلکي اساسي اهمیت یې د عمراني یا اجتماعي نظام دے- فرد خو فقط د دغه اجتماعي نظام عکس دے او د دهٔ ټول خاصیتونه د اجتماعي ماحول نتیجه ده- په دغه نظر افغاني ټولنه یوه روایتي او مذهبي ټولنه ده چي وګړي یې له لویه سره ترخپلو قبایلي، مذهبي او ټولنیزو قدرونو لاندي ژوند کوي لګیا دي- د دوی د ښو او بدو خپل معیار دے ولي چي دوی په خپل ماحول کښې همدغه څهٔ خپل کړي دي- په تېرو دېرشو کلونو کښې پېوسته بهرنیو مداخلتونو پر پښتني ټولنه ډېرمثبت او منفي اثرات وکړل- د دوی ماحول هغه پاته نهٔ شو کوم چي له پخوا لیدل کېدهٔ- پخوا خو د دوی ژوند بېخي ساده ؤ او وګړي یې ډېرخواري کښ وو څکه یې ضرورتونه په لږ څهٔ هم پوره کېدل- دوی د نړی له تهذیبي، ساینسي، سماجي او فکري بدلونونو څخه ناخبره په خپلو دنګو دنګو غرونو کښې آزاد اوسېدل- په دغه ماحول کښې دوی د آزادی له اهمیته خبر وو خو د تعلیم او ټېکنالوژی په اړه یې د څهٔ بدلون په خوا هڅه نهٔ وه کړې- تر پېوسته بهرنیو مداخلتونو وروسته اوس افغاني ټولني ته پېښه داده چي یوې خواته د مغرب تر معاشي، تهذیبي، فکري او سماجي اثر لاندي د انتشار ښکار ده او بلي خواته یې په خپلو کښې

www.pukhto.net

هم د تعلیمیافته او غیر تعلیمیافته وګړو ترمنځ د نظریو توپیر دے چي د غوره بدلون لار يې نیولې ده-

د قامونو په تاریخ کښې حوادث هم مهم رول لري- کله کله لويي غميزي د انقلابونو سبب شي او کله بيا لوی لوی قامونه د غمیزو په څپو کښې وبهیږي- دکال ۱۹۷۹ د دسمبر په میاشت کښې روسي فوجیان افغانستان ته را داخل شول- دا د افغاني تاریخ تر ټولو غټه حادثه وه- پر افغاني ټولنه د دغي شخړي ګڼ شمېر سياسي، معاشي، سماجي، معاشرتي او نفسیاتي اثرات وشول- افغانانو هر څه ته شاکړه او د وطن د بقا په جنګ کښي د نړې د یوۀ سترعسکري طاقت سره ښکر په ښکر شول- تعليم، صحت او تجارت هرڅۀ شاته پاته شول، یوازي د بقا جنګ ؤ چي د دوی ورته مخه شوه- د دوی هلي ځلي بېځايه نۀ وې ځکه يې په نتیجه کښې نۀ یوازي دافغانستان د خپلواکۍ پالنه وشوه بلکي په کال ۱۹۹۲ عیسوي کښي شوروي اتحاد پخپله هم مات شو- ازبکستان، تاجکستان، کرغزستان، قازکستان، آذربائیجان، یوکرېن، بېلاروس او جارجیا ټول ترې آزاد شول- د افغانانو جدوجهد د نړۍ نور قامونه هم د روس څخه آزاد کړل- خو له بده مرغه بيا په کال ۲۰۰۱ زېږده کي د ستمبر د میاشتي په یوولسمه نېټه د نیویارك ښار تجارتي غبرګولي مینارونه او د امریکا د پنټاګان عمارت د عرب جهادي تنظیم القاعده له خوا په جهازونو وَویشتل شول- دا پېښه د یوۀ بل ناګهاني آفت په توګه پر افغانانو را پرېوته- امریکایانو د القاعده مشراُسامه بن لادن په دغه تور ونیو- اسامه

بن لادن چونکې هغه وخت په افغانستان کښې ؤ ځکه امریکا پر افغانستان د حملې جواز وموند او د طالبانو واك يې په هېواد کښې ور ختم کړ- دغو حوادثو په هېواد کښې نوې نوې مسئلې را وزېږولې چې تر اوسه لا دوام لري-

د نړۍ يو شمېر دانشوران د دغو جبري عواملو له حصاره د وتلو په هلو ځلو نوي نوي فلسفې رامخته کوي لګيا دي، خو له بده مرغه په دې سيمه کښې زيات شمېر خلګ لا تر اوسه د دغو عواملو دمنفي بنديزونو تر اثرلاندې ژوند کوي لګيا دي- کۀ څۀ هم دغه جبري عوامل خارېجي دي چې خلګ د علم او شعور په ذريعه ترې ټولنه بچ ساتلای شي خو يو بل منفي څيز داسې هم شته چې دټولنې په هر کس کې وجود لري او فرد په دې مجبوره ساتي چې د انسانيت له لارې يې چپ کړي- دغه جبر چې د "ذات" جبر بلل کيږي له مخيزو څلورو نه ځکه بېل ښکاري چې دا د بشر داخلي جبر دے او آزادي ترې په ځان پېژندنه، خلوص، ايثار، عشق او جنون ممکنه ده- ځينې پوهان د ذات جبر د فطرت تر جبر لاندې بولي ځکه يې د بېل بحث مستحق نه ګڼي- دجبريت دغه فلسفه يوه ډېره زړه فلسفه ده- دهندوايزم او عيسايي کېتهوليك عقيدې بنياد د فطرت پر همدغه جبري فلسفه ؤ- د دغې نظريې منونکي دا عقيده لري چې هرڅۀ د قدرت له خوا د انسان تر تخليق لمخه مُتعين شوي دي اوهمدغه يې په فطرت کښې دي[9]- د انسان اراده، انتخاب اوکوښښ د دۀ په څۀ کار نۀ ورځي- معنا دا چې انسان په هماغه

www.pukhto.net

څه مجبور دے کوم چي د دهٔ په سربښت کي دي- دغه نظریه د انسان د آزادي اِرادې، د انتخاب کولو د صلاحیت او د دهٔ د سعي نفي کوي-

حق څهٔ دے؟ آیا حواس، علم او عقل و ژوندانهٔ ته څهٔ معنا هم ورکوي او که محض د جبلت متضاد دي- د دغه سوال جواب هم دغومره لوی پیچومے دے لکه پخپله د انسانیت سوال- ډېر اوږده فلسفیانه بحثونه وربانديِ شوي دي چي تفصیل یې د دې کتاب موخه نهٔ ده ځکه به پر دې اکتفا وکړو چي جبلت که څهٔ هم په قبایلي ژوند کي سودمند دے خو دا زمانه د علم، عقل اوحواسو زمانه ده- جبلت ځان لره یوحقیقت دے ولي چي که عقل د خواهش د تسکین په اړه منطقي جواز پېش نهٔ کړي نو خواهش ته له عقله د بغاوت کولو حق شته- په بشر کي د انسانیت تر معنوي سطحي د رسېدو بې شمېره امکانات موجود دي چي عقل ورته عاجز دے- عقل کله کله د عزم غلام هم ښکاري ولي چي د عزم په اړه، دبقاپه لړ کي او دخدای د جود په مناسبت انساني عقل ناقص او بِلکل سطحي معلومیږي- خو له دې باید چي دا معنا وا نهٔ خستهٔ شي چي عقل د انسانیت په اړه هیڅ نهٔ دے - عقلیت ځان لره یوه غوره فلسفه ضرور ده خو هیڅوك عقلِ کل نهٔ دے اونهٔ هره مسئله یوازي په عقل حل کېدای شي، ځکه خلګ عقیده یا یقین د نظریې ترټولو مزے غړے ګڼي- د جبریت د عواملو(فطرت، ماحول، تاریخ او نفس یاذات) له حِصاره د وتو تدبیر په عقیده، عقل، علم او حواسو

www.pukhto.net

کېدای شي- همدغه د سرېتوب په حقله هغه غوره انساني ارزښتونه ګڼل کیږي چې "دجبروقدر فلسفه" وربانديٰ تشکیل شوې ده- په څرګندون نمبر۵ کې همدغه څلورعوامل څرګند شوي دي چې بشر د فطرت، ماحول، تاریخ او نفس تر جبر بهر را وباسي-

خرګندون نمبر ۵ د جبروقدر د فلسفې عوامل

Pukhto.Net
پښتــو

لکه چې وړاندې یې ذکر وشو "عقل" په نوو نوو تجربو کښې د زړو جبلتونو اولنۍ سادګي او د اسلافو په کړو آمادګي په شعوري توګه د بدلېدو په هلو ځلو ښکاري- لرغونے اخلاقي نظام او دژوندانهٔ

www.pukhto.net

پاخهٔ پاخهٔ اصولونه د مصنوعیت په اوبو مینځي لګیا دے- داسي بربښي چي علم څومره زیاتیږي او عقلیت وده کوي هغومره په ټولنه کي مفاد پرستي او فراډ زیاتیږي- که جبریت سمه لارنهٔ ده، په عقلیت د خلګو ټولي مسئلي نهٔ شي حل کېدای او علم یوازي د خاریجي وقوعیت پته ورکوي نو بیا څهٔ کول پکار دي؟ حقیقت څهٔ دے؟ "دفکرټال" په همدغه شان سوالونو فکردے- د دغو سوالونو ځوابونو تلاش دے- فکر او تدبُر په ټولنه کي هله غوره بدلون راوستلای شي چي د انسان داخلي او خاریجي عوامل واړه په نظر کي وساتل شي-

د انسان داخلي قوت په اصل کي د دهٔ په "یقین" یا عقیده اړه لري- دغه یقین په اصل کي هغه احساس را پاڅوي چي د کَس په داخل کي د ډېر څهٔ کولو صلاحیت وده په کوي- که "یقین" نهٔ وي او د" احساس" توښه وجود ونهٔ لري نو بیا د عقل او علم په رڼا هم د سړیتوب اوږد سفر نهٔ شي تر سره کېدای- ځکه نو"حقیقت" یو مربوط ټولنیز احساس دے چي په عقیده، عقل او علم یو بشر د سړیتوب تر معنوي سطحي پوري رسولای شي-

اتلسمه پېړۍ دفطرت پرستۍ دور ؤ- فطرت پرستي انسان دنورو مادي څیزونو په شان د قدرت یو داسي مخلوق ګڼي چي د اِرتقایي عمل په نتیجه کي تر نورو ژوندو څیزونو زیات ترقي یافته دے- د دغه فکر خاوندان انسان د فطرت په مقرره دائره کښي قېد ساتي چي ژوند خو لري مګر د ځان پېژندني هیڅ ګنجایش پکښي

www.pukhto.net

نشته- دا فلسفه په انسان کي د کوښښ او سعي ګنجایش نهٔ پرېږدي ولي چي د دغه فکر په ترڅ کي انسان بس هماغه څهٔ کولای شي د کوم چي په دهٔ کښي فطرتي صلاحیت شته-

نولسمه پېړۍ بیا د ماده پرستۍ پېر ؤ- ماده پرستي هم انسان د نورو مادي څيزونو په شان د مادیت په دائره کي قېد ساتي- ماده پرستان انسان یو مادي وجود ګڼي او د روحاني ترقۍ هیڅ ګنجایش هم پکښي نهٔ پرېږدي- ددوی په نظر انسان تر طبیعي سطح لوړ نه شي تلای ولي چي د انسان معنوي سطحي لره د مابعد الطبیعات عقیده ضروري ده او دغه عقیده په ماده پرستانو کي نشته- د بشپ بارکلې په فکر "عینیت" یوه مهمه فلسفه وه چي د ماده پرستۍ نفي یې کوله- د هغه په فکر چونکي د مادې خپل حقیقت په مشاهده پوري اړه لري او تر مشاهدې وروسته چي کوم احساس را پېداکیږي په هماغه د مادې پېژنګلونه کیږي ځکه نو بې له څهٔ مشاهدې د مادې وجود نشي منل کېدای[10]- یعني که مشاهده نهٔ وي نو ماده هم نشته- د دغه دور یو بل فلاسفر کانټ د احساس په اړه نور وضاحت وکړ چي په احساساتو کښې څهٔ فطري ترتیب نهٔ وي- د احساس په نتیجه کي د راپاڅېدلو خیالونو په ترتیب کي اصل جوهر ذهن دے چي یو خاص نظم پکښې پېدا کوي- معنا دا چي کوم څیز په سترګو لیدل کیږي هغه په اصل کي د ذهن تخلیق دے-

وروسته بیا د وجودیت فلسفه د مادیت پرستۍ د ردِعمل په توګه مخ ته راغله- دغه فلسفه انسان د ماده پرستۍ او فطرت

www.pukhto.net

پرستی له بندیزونو آزاد ساتي او له نورو مادي څیزونو یې ځکه مختلف ګڼي چي انسان د فطرت طابع نهٔ دے بلکي پر فطرت تصرف او اقتدار لري- د دغي نظریې ځیني منونکي خدای مني لکه کیرکیګارډ- خو سارتر د مابعد الطبیعات قایل نهٔ دے ځکه د خدای وجود هم نه مني- هغهٔ انسان له نورو موجوداتو مختلف او متضاد ځکه ګڼي چي دے په انسان کښي "وجود" تر "ماهیئت" وړاندي ویني او په نورو مخلوقاتو کښي "ماهیئت" تر "وجود" مخکي- د مثال په توګه یو هنرمند چي کله بېلچه جوړوي نو دا ورته څرګنده وي چي له دغي وسپني به بېلچه جوړیږي، که څهٔ هم د بېلچې وجود تر دغه وخته نهٔ وي بلکي وروسته به ظاهریږي- بلي خوا ته چي کوم انسان تر زوکړي وروسته په وجود کي راشي د هغهٔ د ماهیئت هیڅ پته هم نهٔ وي چي څهٔ به ترې جوړیږي؟ د دهٔ ماهیئت به وروسته معلومیږي او په دغه اړه د دهٔ خپله اراده، انتخاب اوکوښښ ډېر مُهم دي چي له دهٔ نه عسکر، ډاکټر، انجنئیر او که څهٔ بل څیز جوړوي-

په شلمه پېړۍ کي هم د جبریت زړې فلسفې وجود درلود خو د انساني شخصیت په اړه درې نوي فکري ډلي هم مخته راغلې- یوې ډلي د عمراني جبریت (Socialogism) نظریه لرله، بلي ډلي دتاریخي جبریت (Historicism) نظردرلود او درېیمي ډلي د حیاتیاتو(Biologicism) نظریه را وړاندي کړه- په دغه دور کي د انسانیت په اړه د فکر عمراني مکتب ډېر رامخته شو، چي زیاتره

مخکښان يې د پخوا په شان دجبريت قايل خو وو، مګر عمراني جبريت يې تر هر څهٔ مهم ګاڼهٔ- د دغه مکتب پوهان اوس هم فرد د اجتماعي نظام عکس ګڼي او دا نظريه لري چي څوك چيري اوسي په خوی به د هغوسي- په دغه فکري مکتب کي اساسي اهميت عمراني او اجتماعي نظام ته حاصل دے نهٔ چي د انسان آزادي ارادې، د انتخاب قوت او تخليقي قوت ته- همدغه شان د تاريخي جبريت منونکي د انسان شخصيت د تاريخي جبريت تر سايه لاندي بولي- ددوی نظريه ده چي پېوسته تاريخي پېښي دانسان شخصيت جوړوي او ددغو پېښو آزانګهٔ دانسان پر ټولو خاصيتونو او نسلونو خپل اثرات پرېږدي-

دمثال په توګه زهٔ ځکه پښتون يم او پښتو وايم چي پر پښتني سيمه زوکړے وم- مذهب مي ځکه اسلام دے چي په تاريخي توګه پښتونخوا د اسلام تر اثر لاندي راغلې وه- خوراك، څښاك او پوښاك مي ځکه پښتني دي چي تاريخي حالاتو په همدغه سيمه کي ساتلے يم- که چيري دغه سيمه د اسلام تر اثر لاندي نهٔ وای راغلې نو به مسلم نهٔ وای او که چيري په کچنيوالي يورپ ته منتقل شوے وای نو به مې خوراك، څښاك او پوښاك هم دغه نهٔ وای بلکي مغربي انداز به پکښي ليدل کېدهٔ- د دې خو مطلب دا شو چي زما د خپلي ارادې، انتخاب او تخليقي قوت زما پر قوميت، مذهب، ژبه او د ژوندانهٔ په چل و ول کي څهٔ دخل نشته-

www.pukhto.net

دا خو بس یو تاریخي جبر دے چې زۀ پښتون یم، پښتو مې ژبه ده اوپښتونخوا مې وطن- په شلمه پېړۍ کې د حیاتیاتي جبر یا بیالوجیسیزم نظریه هم را وړاندې شوه چې بنیاد یې د دغې پېړۍ د دانشورانو پر دې خواهش باندې ولاړ ؤ چې انسان د مادیت او فطرت پرستۍ تر محدوده سطح لږ په لوړ شي- د دغې نظریې مـنونکي د انسان ټوله کېفیتونه او خصلتونه د دۀ په جسماني او نفسیاتي جوړښت پورې تړي- د مثال په توګه دنرم جسامت خلګ جذباتي وي اوپنډان مینه کوونکي- دا نظریه هم د انسان د ځان پېژندنې او آزادۍ ارادې نفي کوي ولې چې د دې مطلب خو دا کېدای شي چې که څوك مینه کوي نو دا د دۀ خپله اراده نۀ ده بلکې دے په حیاتیاتي توګه داسې کولوته تړلے او مجبور دے-

نتیجه دا چې خلګ له ازله د فکر په ټال دي او ځنګیږي- د حقیقت په تلاش دي سفر کوي- دغه سفر یې د "سرېتوب" سفر دے چې بشر د انسانیت پخوا روان دوان ساتي- د دغه سفر پېل له ځان پېژندنې کیږي چې د انسانیت تر منزله یوه نۀ ختمېدونکې سلسله ده- د پښتنو تاریخ پر حال ولاړ دے، د سبا فکر ورسره نشته، ځکه خو خوشحال بابا[11] ویلي ؤ چې:

لیونے خوشحال په نن دے، دیدن ورکړه
د سبـــا فکـــر هوشیـــــاروتـــه ولاړ وي

www.pukhto.net

اوس به پښتانهٔ د څلاند سبا فکر ضرور کوي، دومره هوشیاري به په هره توګه مومي چې د ژوندو قامونو په صف کې ودرېږي- که څهٔ هم دا د خوشحال خان خټك یو شاعرانه استدلال دے خو د څلاند سبا فکر د نوي پېر تقاضا ده- **'ځان پېژندنه'** ، قام ژغورنه، دین دوستي او انسانیت په وروروليې، انصاف، امن، تعلیم، تجارت او جمهوریت پوري اړه لري او همدغه د نن د هوشیارو خلګو د څلاند سبا فکر او څار دے-

اخځلیك

1- درویش دراني، 'دابُوټي به لونګ شي' صحاف نشریاتي موسسه ، کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۹

2- کارلس لېمنټ، (The philosophy of Humanism) یعني د انسان دوستی فلسفه ، اردو ترجمه امجد علي بهټي، فکشن، مزنګ روډ لاهور، ۲۰۰۷،

3- عبدالباري جهاني، 'د سباوون په تمه' ، صحاف نشریاتي موسسه ، کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۰

4- ویلیم مېك ګاګي، (Five epochs of civilization) دبشري تهذیب پنځه مهالونه، اردو ترجمه ، حسن عابدي ، مشعل لاهور،۲۰۰۵

5 - کا ظم خان شېدا، ' د کاظم خان شېدا دېوان ' تدوین د حنیف خلیل، دانش خپرندویه ټولنه ، پېښور ۲۰۰۵

6 - ډیورانټ وِل ، ' نشاطِ فلسفه ' (The Pleasures of Philosophy) ژباړن محمد اجمل، فیکشن هاؤس مزنګ روډ، لاهور، ۲۰۱۰ -

7- ډاکټرعلي شریعتي، ' افکارِ شریعتي' ترتیب شیما مجید، اداره منهاج الصالحین

جناح ټاؤن ټهوکر نیاز بېگ ، لاهور، ۲۰۰۱

8 - ډیورانټ وِل ، د تاریخ ښاغلي(Heroes of History) ژباړن یاسر جواد، نگارشات، لاهور، ۲۰۰۶ -

9 - مانفریډ اې ، (History and Civilization of the World) تاریخ و تهذیبِ عالم، ژباړن امیرالدین تقي حیدر، نگارشات، لاهور، ۲۰۰۶

10 - ول ډیورانټ ، (The Story of philosophy: The lives and openions of the greater philosophers) اردو ترجمه سید عابد علي عابد ، فکشن هاؤس مزنگ روڈ لاهور، ۲۰۱۰

11 - خوشحال خان خټك، ' دخوشحال خان خټك کلیات ' سمون د عبدالقیوم زاهد مشواني، دانش خپرندویه ټولنه ، ملي مارکېټ، کابل ۲۰۰۵

***

www.pukhto.net

3

ځان پېژندنه

www.pukhto.net

Pukhto.Net پښتو

ځان پېـژنـدنـه

د ټولني هرکس د فطرت اوبو راخستے نهٔ معلوم کوم منزل ته ځي روان وي- دبهاندو اوبو مرضي وي چي چرته يې وړي هلته به ځي- دا ژوند دغه شان ورباندي تېرېږي لګيا وي- دے دفطرت جبر ته حېران وي او په همدغه حېراني کي دعمر ورباندي مابنام شي- زياتره د يوهٔ داسي جبر ښکار وي چي کوم څهٔ کول نهٔ غواړي د هماغه په کولو مجبور وي- کله د غميزو سېلاب راخستے وي له يوهٔ اوبل پاڼ سره يې وهي لګيا وي، کله د انتقام په اورکي سوځي او کله د بُغض په ګرزو پټ نهٔ پېژندل کيږي- دے فطرت ته حېران وي او فطرت ودهٔ ته- د دهٔ حېراني خو د فطرت جبر ګڼل کيږي مګر فطرت ودهٔ ته ځکه حېران وي چي پکښي دننه د دغو واړو شخړو دحل طاقت ويني مګردے کار ترې نهٔ اخلي- ځان پېژندنه په خپل

www.pukhto.net

وجود کي دننه د دغو شخړو د مقابلې د صلاحيّتونو پلټنه ده- چي د خاريجي او داخلي منفي عواملو مخنيوے په کيږي- د دۀ داخلي جبر کله د نفس جبر، کله د ذات جبر او کله د ځان جبر بلل کيږي او آزادي ترې يوازي په ځان پېژندنه ممکنه ده چي مؤثر ترينه وسله يې دليل او ذهانت دي-

دحق طلب، د ريشتيا طلب او دحقيقت طلب د ځان پېژندني په خوا وړومبي قدمونه دي- په خپل وجود کي دننه په انصاف سره د ښۀ او بد تلاش ځان پېژندنه ده، چي په رڼا کي يې دشخصيت او سيرت د جوړښت حقيقي هلي ځلي (سعي) کېدای شي- دا د فکر او نظر په زاويه کي د غوره بدلون سره تړلې ده- کوم کس چي تر يوې صفا نظريې لاندي و دغو هلو ځلو ته دوام ورکوي او د سيرت روغتيا هغومره ضروري ګڼي لکه جسماني صحت، حقيقتاً هم ځان پېژندلای شي- په خپل داخل کي دناروغيو تلاش او د هغوي د علاج فکر د ځان پېژندني دپېوسته هلوځلو حصه ده- ځکه نو ځان پېژندنه لکه چي په څرګندون نمبر٦ کي څرګنده ده، د واضح نظريې په رڼا کي د حق او ريشتا طلب او پېوسته کوشش(سعي) ده- جسماني راحت تر يوۀ خاص حده ګټورګڼل کېدای شي خو تر هغه وروسته بيا د سيرت بېلا بېلي ناروغۍ ترې زېږي- ځکه نو د دغه شان ناروغيو مخنيوے په ځان پېژندنه ممکن دے- ځان پېژندنه په حقيقت کي يو احساس دے چي د خاريجي او داخلي عواملو تر اثر لاندي د انسان په داخل کي راپاڅېږي او شعور پېدا کوي- دا يوازي د پوهانو يا تعليم يافته ځوانانو خاصيت نۀ دے بلکي په هر

www.pukhto.net

<u>ځرګندون نمبر٦</u> ځان پېژندني اجزا

هغه کس کښې ليدل کيږي چې د ځان احتساب کوي، د سريتوب پر فلسفه روان وي او دقام خواخوږے وي- د وطن پايښت، ښېګړې، او پر مختګ د ويښو خلګو په هلوځلو پوري اړه لري او ويښتيا هغه احساس ده چې ترځان پېژندنه وروسته امکان لري-

که څۀ هم هرکس په هره ټولنه کي آزاد پېدا کيږي خو ورو ورو يې دغه آزادي ختميږي لګيا وي، کله د خاريجي او کله د داخلي جبر سره ښکر په ښکر وي- د نامتو مغربي فلسفي 'روسو' په قول[1]:

www.pukhto.net

"Man was born free and everywher he is in chains"

"بشر آزاد زوکړے ۀ، اوس هر چيري په زنجيرونو کي شکېل ښکاري"

د ټولني اکثريت د فطرت تر خاريجي جبر لاندي ژوند کوي- د خپل ماحول څخه بېلا بېل اثرات اخلي او په خپل تاريخ فخر کوي لګيا وي- داخلي جبر يې دځان جبر يا د ذات جبر يا د نفس جبر بلل کيږي- دغه جبر يې بېلا بېل مثبت او منفي اړخونه لري ـ منفي اړخونه يې د مفاد پرستئ، خودغرضئ او مصلحت په نومو ياديږي- د مثبت اړخ يومثال يې عشق دے چي د منطق ترحد وتلے شے دے ـ همدغه شان کله د جنون کله د ميني او کله د خلوص په نامهٔ بلل شوے دے ـ ترځان پېژندنه وروسته د ذات جبر د مفاد پرستئ، خودغرضئ او مصلحت تر دائرو دباندي څيز منل کيږي چي د قربانئ او سرتېرئ له لاري د انسانيت معراج لټوي- هسي خوکس تر هغه وخته د مادي څيز په لټون وي تر څو چي يې هغهٔ ترلاسه کړے نهٔ وي- کله چي خپل مادي احتياج په پوره کړي نو بيا د هغه څيز اهميت ورلره ختم شي او يوه نوې سودا يې په مخه شي- معنا دا چي دمادي څيزونو حرص او حوس چي څومره زياتيږي هغومره د انسان اطمينان تښتي او تشويش يې زياتيږي- ځکه د انسانيت تر ټولو اوچت مقام هماغه ښکاري تر کومه پوري چي رسېدل دناممکن ترحده مشکل وي- تر هر څهٔ غوره مقصد هماغه وي چي انسان يې ټول عمر په طلب وي- دغه پېوسته هلي ځلي او

www.pukhto.net

لټون په ژوند کي تحريك را پاڅوي او د جمود لارنيوے کوي، همدغه عشق دے، جنون دے او يا بيا ايمان دے چي انسان لره تر ځان هم ور تېر شي-

تر ځـان پېژندنه وروسته، ويښ خلګ پرانساني قدرونو له خلګو سره مينه کوي، پرخپله عقيده ټينګ ايمان لري، د خپل قام او خپلي خاوري سره د جنون تر حده مينه لري- همدغه نظريه ده چي د انسان د ځان پېژندني او آزادي ارادې نفي نۀ کوي ولي چي تر هر قسم مفاد پرستۍ، خودغرضۍ او مصلحت بالا تره ده- دلته دا سوال را پاڅيږي چي دغه فکر چيري د انتهاپسندۍ يا اورپُوکۍ جواز خو نه ښندي؟ د دغه سوال ځواب دے "نۀ" ولي چي اورپُوکي خو د څۀ خاصو مقاصدو په ترڅ کي په ډېره منظمه توګه د تشدد استعمال کوي نۀ چي بېله څۀ مقصد او مفاده- دا فکر چي له خلګو د کومي قربانۍ او ايثار غوښتنه کوي په هغه کي انسان تر خپل ځان و نورو خلګو ته ترجيع ورکوي نۀ چي د تشدد د منظم او پېوستۀ ګذارونو په نتيجه کي په خلګو کي وېره را پېدا کړي او ټولنه د انتشار او بربادۍ سره مخامخ کړي-

د بشريت له سطحي مقام څخه دانسانيت تر مِعراجه د "سړيتوب" سفر له همدغي ځان پېژندني شروع کيږي- دا بشر له غفلته را ويښوي- ويښتيا هغه احساس دے چي دحق مرسته په کيږي او همېشه د ريشتيامل وي ـ ويښتيا خلګ د نفس، ماحول، تاريخ او فطرت له بنديزونو آزاد ساتي او د انسانيت په خوا د سړيتوب سفر ته دوام ورکوي- ويښ خلګ د سړيتوب په پسول درانۀ

www.pukhto.net

وي- د قام درد محسوسوي، د مذهب احترام کوي او د انسانيت تر معراجه د رسېدو په هلوځلو وي- په شلمه پېړی کي چي کومه د "انسان دوستی فلسفه" [2](Humanism) راوړاندي شوې وه هغه د سرېتوب له فلسفې څخه ځکه بېله ده چي د خدای تصور پکښې نشته او دمابعد الطبيعات د سوال ځواب نهٔ ښندي- دا که څهٔ هم د شلمي پېړی فکري تحريك بلل کيږي خو په يويشتمه پېړی کي يې ګڼ شمېر منونکي شته چي په عملي توګه د دغي نظريې نفاذ غواړي- دغه فکري ډله هره مافوق الفطرت رويه افسانه ګڼي او په دُنيا کي د هر څهٔ وضاحت د فطرت پر بنسټ کوي - دوی د ساينسي مفروضې مطابق انسان د فطرت يو ارتقايي شکل ګڼي- نهٔ خو دوی د جبريت قايل دي او نهٔ د تقديريت بلکي دا يقين لري چي په دليل او ساينسي طريقه انسان پخپله د خپلو مسئلو حل لټولای شي- انسان دوستان د هغو انساني اخلاقياتو تبليغ کوي دکومو بنياد چي پر ګډو انساني قدرونو ايښوو شوے دے، نهٔ چي پر علاقايي، لساني يا مذهبي توپيرونو- دوی په نړی کښي د امن د هلو ځلو حمايت کوي او جمهوريت دحکومتي نظام په توګه د خلګو په ګټه ګڼي- دوی د انسان دوستی فلسفه تر ټولو نوې او ترقي يافته فلسفه ګڼي او په دې کښي د وخت او حالاتو په ترڅ کښي غوره بدلون ته هم تيار دي- پر جديد سائنس مبني دغه فلسفه هم د انسانيت په اړه څهٔ واضح ځواب نهٔ لري- که څهٔ هم سائنس د انسان د پاره ډېري اسانتياوي پيدا کړې او نوي نوي ايجادونه يې هم

www.pukhto.net

وکړل خو خلګ یې د انسانیت په اړه ترطبیعي سطح څۀ ډېر اوچت نۀ کړل- یوې خوا ته یې که څۀ هم د خلګو د خوشحالۍ سامان پیدا کړ مګر بلې خواته یې د د تباهۍ د پارۀ توغندي اېټم بمونه او نور بېلابېل څیزونه هم جوړ کړل چې دځمکې پر سر هر ژوندي څیز لره خطردي- خدای تر هغه وخته قیامت نۀ راولي تر څوچې یې انسان پخپله ونۀ غواړي او په دومره ګڼ شمېر دغه خطرناکې وسلې د نړۍ بقا لره لوی خطر ښکاري او د ځمکې پر مخ د قیامت د سامان جمع کېدو مترادف ګڼل کیږي- جنګي جنون یو بشري خوی دے چې خلګ له انسانیته لرې کوي او کله کله داسې هم وشي چې د حېوانیت ترحد یې لا هم کوزې اړتاو کړي- دجنګي ټکنالوژۍ روځ په روځ پرمختګ، د انسان د پاره یوه لویه فکرمندي راځرګندوي- اېټم بم، هائیډروجن بم، او ډول ډول نوري نوي وسلې د انسان په ګټه نۀ دي بلکې د ځمکې پر سر د ژوند دپاره د لوی خطر نخښې دي- زور بالا زور انساني نۀ بلکې بشري خصلت دے چې په نړۍ کې د ناقرارۍ او انسان دښمنۍ تخم پاشي- په زور د وسائلو وېش د برابرۍ او انصاف پر اصولونو نۀ شي کېدای بلکې د ناانصافۍ لاري خلاصوي او د انسان دوستۍ پر ضد د بېګناه خلګو د وژنې امکان زیاتوي- جنګ د انساني مسئلو حل نۀ دے بلکې اصل سبب یې دے، ځکه د انسانیت تقاضا خدایي خدمتګاري[3] ده- انسانیت په غېرمُتشدد انداز د امن دپاره پېوسته جدوجهد دے، د روغې دلارو لټول او د جنګونو مخنیوے دے- دماشومانو، ښځو، سپین ږیرو

www.pukhto.net

او نوروځېلو خلګو مرسته کول دي-

په یوه روایتي معاشره کي د امن، تعلیم او شعور په ذریعه له ډېرو بېلابېلو شخړو څخه نجات حاصلېدای شي- ورو ورو د دفکري آزادۍ د تر لاسه کېدو په نتیجه کي د ټولو خلګو د پر مختګ او تر اوچتو مقامونو پوري د رسېدو امکانات پېدا کیږي- لکه چي په ځرګندون نمبر۷ کي ښکاري، امن د روایتي پښتني

ځرګندون نمبر۷ دټولني دپرمختګ پنځه لازمي عناصر

www.pukhto.net

معاشرې تر ډېرو اوړلنې ضرورت دے- که امن نهٔ وي نو د تعليم، شعور، نجات او آزادۍ تصوّر نهٔ شي کېدای- ځان پېژندنه چونکې د نظريې په موجودګي کې د طلب او سعي (کوشش) سره تعلق لري او د نظريې اړه په يقين، طاقت او علم پوري ده ځکه د يقين يا عقيدې تقاضا داده چې د نظرزاويه سمه شي، ورور وژنه بس کړه شي، خپل طاقت سره يو ځای کړشي او بېځايه استعمال يې ونهٔ شي- د علم دروازې پر خپلو ماشومانو خلاصې کړل شي، چې د زمانې په ګام د تګ صلاحيت ومومي- په عمومي توګه په خلګو کې ښه خويونه کم او بد پکې ډېر زيات وي ځکه خو ارسطو[4] ويلي ؤ چې:

"Men are good in one way, but bad in many "

"په خلګو کې که يو خوی ښهٔ وي نو ډېر پکښې بدهم وي"

دا وخت په ډولنه کې دوه قِسمه خلګ ليدل کيږي- زيات شمېر د هغو عامو خلګو دے چې لا ويښ نهٔ دي، ځانونه يې نهٔ دي پېژندلي او دبشريت تر بُنيادي سطحې لانهٔ دي اوچت شوي- بشريت د انساني وجود هغې طبيعي سطحې ته ويل کيږي چې په خلګو کې له ازله وجود لري- دغه خلګ د امن، تعليم، شعور، نجات او ازادۍ په مطلب هم نهٔ وي خبر- هرکس د بشر په حېث خپل وجود لري خو د سرپيتوب اوچت قدرونه پکښې نهٔ وي ولې چې دوی د فطرت د منفي بنديزونو تر اثرلاندې ژوند کوي لګيا وي- بلې خواته د انسانانو هغه دويم قسم هم په ډولنه کې خال خال ليدل کيږي

www.pukhto.net

کومو چي ځانونه پېژندلي دي، وينښ دي او دسړيتوب په ګڅه پوره ښکاري- سړيتوب له انسانيت څخه بېل څيز دے ولي چي دا ترځان پېژندنه وروسته په وينښتيا او د امن، تعليم، شعور، نجات او آزادی په پېوسته هلوځلو ترلاسه کېدای شي، ځکه يې د حد تعيُن ممکن دے- مګر انسانيت د وجود هغه معنوي سطح ده چي خصوصيات يې له ازله موجود نۀ وي بلکي د نۀ ختمېدونکو هلوځلو سره سره غېر مادي روحاني اړخ هم لري- د دغه انسانيت هيڅ يوحد معين نۀ دے بلکي يو ارتقايي عمل دے چي د کمال سطح يې آخري حد نۀ لري- هر بشر تر وينښېدو وروسته په خپلو حقيقي هلو ځلو د سړيتوب سفر جاري ساتي او د انسانيت تر معنوي سطحي د رسېدو لامتناهي سلسله يې په مخه وي- د انسانيت روحاني اړخ په يوۀ مخفي قوت پوري اړه لري چي تعلق يې ددۀ د يقين، عقيدې يا ايمان سره وي او دے له خسارې څخه بچ ساتي- دغه مخفي قوت ''حق'' دے چي په ښه عمل او صبر پوري اړه لري- د حق په اړه د مسلمان فلسفيانو د فکر د زاويو جاج پروفېسرسعيد شېخ په خپل کتاب (Muslim Philosophy)[5] کي په ښه توګه اخستے دے اومطالعه يې ګټه وره ګڼم-

که څۀ هم انسانيت يوه لامتناهي سلسله ده چي هيڅ يوحد يې معين نۀ دے خو بيا هم په تاريخي او مذهبي حوالو د انسان معنوي سطح هغه ده چي دے تر نورو ټولو مخلوقاتو بهتر او افضل په ګڼل کيږي- دغه معنوي انسان په اصل کي د څو بېلابېلو ښو خويونو په وجه د انسانيت په ګڅه تلل کيږي- په دغو ښو خويونو کښې اول ځان پېژندنه دويم آزاده اراده درېيم د انتخاب قوت او

www.pukhto.net

څلورم د تخلیق صلاحیت دے چي بشر د انسانیت تر سترمقام پوري سفر په کوي- له بشره تر انسان پوري د سړیتوب سفر له لاندي څخه تر بره په همدغو څلورو ښو خویونو اړه لري- دانسان عظمت او قدر د همدغو صلاحیتونو په وجه دے- فلسفه، مذهب، فن، ادب، ساینس اونورټول علوم دهمدغو دروخاصو صلاحیتونو په موجودګي کي مخ په وړاندي روان دي- دا صلاحیتونه په هرکس کښي یو رنګه نۀ وي بلکي د دغو صلاحیتونو تناسب هغه څیز دے چي یو کس له بله بېل په ښکاري- په چا کښې یو صلاحیت زیات وي او په بل کښي بل ځکه خو په انسانانو کي د انسانیت سطح یوه نۀ ده- د انسان د دغو واړو صلاحیّتونو تفیصیل به په راتلونکو پاڼو کي د" انسان او انسانیت" ترعنوان لاندي ګورو خو دلته دومره ضروري ګڼم چي په فطرتي توګه انسان له حېوانه ځکه بېل دے چي په ځان کي له ازله دغسي پټ قوت ویني چي دے له نورو ژوندو څیزونو ممتاز په ښکاري- دے له خپل سرښته بېخي خبردے او دکائنات سره د خپل تعلق په اړه څۀ نۀ څۀ فطري آ ګاهي هم لري خو ځان پېژندنه او ویښتیا یې دغه پټ صلاحیت په کار راوړي- ترځان پېژندنه وروسته د دۀ غوره کلام، عقل او دانش دکائنات له نورو څیزونو څخه د دۀ مقام لوړ ساتي- دے ګائېدلای شي، فکرکولای شي، احساس کولای شي، اختلاف کولای شي او د بغاوت کولو تر حده تلای شي- د مثال په توګه دانشوران د ټولني په هغو ویښو خلګو کي شماردي چي ځانونه یې پېژندلي دي- دوی خپل خلګ د بشر ترسطحي لوړ دسړیتوب پربام لیدل غواړي- دوی دخلګو دشعور په اړه بېلابېلي نظریې وړاندي کوي چي له بشریته د انسانیت په خوا دسړیتوب

www.pukhto.net

سفرجاري وساتي- دوی د سرېتوب په قافله کي مخکښان ځاري چي په ټولنه کي دغوره بدلون په موخه نظريه عملي کوي- دوی دقام د پرمختګ په هيله د غوره بدلون بېلا بېلي لاري لټوي-

غرض دا چي په دې دنيا کښې د خلګو ترمنځ توپير فطري شے دے- هرکس له بله بېل شناخت لري، بېل يې شکل وي، بېل قد وقامت، او بېل يې مزاج وي- بېل قوميت لري، بېله ژبه او بېله يې عقيده وي- بېلي نغمې وايي او بېل سُرونه يې و سندرو ته ځانګړي رنګونه ورکوي- د خپلي سيمي د بېل موسم په حساب ځانګړے لباس اغوندي او بيا په هغه کښې هم ځان لره يو بېل انداز خوښوي- دا فرق به وي او بايد چي وي، ولي چي د ژوندانه خوند په همدغو بېلو رنګونو کي دے- ګلان په يوهٔ رنګ نهٔ دي، بوټي يوشان نهٔ ښکاري، غرونه خپل خپل شکلونه لري، سيندونه، رودونه، مندونه، او شلې بېل بېل منظرونه وړاندي کوي- همدغه د دنيا ښائست دے، دغه يې ښکلا ده ، خوند دے- ځکه ټول خلګ په يوهٔ لړ کښي پېئلي نهٔ دي- ګڼ انسانيت يو ځلاند فکر ضرور دے خو د مذهب، عقيدې، قوميت، علاقائيت او تشخص وجود له منځه نشي وړای- يو دين ستر تصور ضرور دے خو دبېلا بېلو عقيدو ځای پکښې شته- يوقام ډېر ښکلے خيال دے خو د اقليت د حق ساتنه پکښې لازمي ده- ګڼ مملکت غوره فېصله ده خو په وسايلو کښې د قوميتونو د سمو برخو ضمانت ضروري دے- د دې سيمي سپېڅلي خلګ کله د انسانيت پر نامهٔ او کله بيا د مذهب پر نامهٔ د غېرو د

www.pukhto.net

بېلا بېلو دسيسو ښکار پاته شوي دي- عالمي بازيګرو کله دوی د مذهب پر نامهٔ د کمونيزم خلاف په جنګ کښي استعمال کړي دي او کله يې بيا د خپلو ګټو دپاره ورور وژنه ورباندي توپلې ده-

ديوې سيمي د پرمختګ راز دخلګو په ځان پېژندنه او قامي مينه پوري اړه لري- ويښ خلګ د قوميت، مذهب او انسانيت په بېلا بېلو حېثيتونو پوهـ وي- د مذهبونو د احترام سره سره د انسانيت د ګډو قدرونو ادراك هم لري، ځکه نو د قام د بقا او پرمختګ لاري لټولای شي- دفکر ټال د ځان پېژندني او بېدارۍ لاري ښئي او همدغه د زمانې دچل و ول پوهۀ ښندي، ځکه خو رحمان بابا[6] وايي چي:

اندېښنـه سړے بېدار کاندي له خوبـه
کم انديشه که بېدار دے بېدارنۀ دے
د چشمانو په ځمبل کي تېر وبېر شي
اعتبـار د زمـانې اعتبـار نۀ دے

په همدغو متضادو حالاتو کښي د بقا هلې ځلې د ويښو خلګو په برخه وي[7]- ځکه مې موخه د خلګو ويښتيا ده ولې چي ويښ خلګ د دليل او ذهانت په مؤثر ترينه وسله د جنګ، جهالت او لوږې مخنيوے کولای شي- چونکي د دې سيمي مسئلې همدغي دي ځکه تر هر څۀ لمخه د خلګو ويښتېا لازمي ده چي د غوره بدلون

www.pukhto.net

لار صفا شي او له ټولني څخه جنګ، جهالت او لوږه غوندي حیواني خصلتونه وتښتي- همدغه ' **ویښتـــا** ' د ژوندانۀ حاصل کېدل کیږي چي هرڅَس ته د سریتوب لار ښئ ، په ټولنه کي تهذیبي قدرونو ته وده ورکوي او د بشر او انسان تر منځ توپیر څرګندوي-

اخځلیك

1 - ول ډیورانټ ، (The Story of philosophy: The lives and openions of the greater philosophers) اردو ترجمه سید عابد علي عابد ، فکشن هاؤس مزنګ روڈ لاهور، ۲۰۱۰

2- کارلس لیمنټ، (The philosophy of Humanism) یعني د انسان دوستی فلسفه ، اردو ترجمه امجد علي بهټي، فکشن، مزنګ روډ لاهور، ۲۰۰۷،

3 - عبدالغفار خان، ' زماژوند او جدوجهد' کابل دولتي مطبعه، کابل، ۱۹۸۱

4 - برائن مېګي ، (The Story of philosophy) ډارلنګ کائنډسټلي Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱

5 - ایم ایم شریف ' مسلم فلسفه' (Muslim philosophy) ، باب اوم، الفارابي، پاکستان فلاسفیکل کانګرېس، کلب روډ لاهور ۱۹۶۲

6 - عبدالرحمان بابا 'د رحمان بابا کلیات' ، دانش خپرندویه ټولنه ، پېښور ، سریزه حنیف خلیل ۲۰۰۵،

7- اولډهام، جان ایم او لُوئیز بي موریس، ' نوي ځان پېژندنه' (The New Personality Self-Portrait: Why You Think, Work, Love and Act the Way You Do) ریوائزډ ایډیشن، بانتم ، ۱۹۹۵

***

4

ویښتیــا

www.pukhto.net

ویښـــــتیـا

زما دا عقیده چي ویښتیا په ټولنه کي د جنګ جهالت او لوړي مخنیوے کولای شي، یقیناً دخلګو په ذهنونو کي دا سوال راپاڅوي چي ویښتیا څۀ ده او ویښ خلګ څنګه په دې جنګ ځپلې ټولنه کي غوره بدلون راوستلای شي؟ په دې څپرکي کښې به د همدغه سوال ځواب لټوو- ویښتیا ترځان پېژندنه وروسته د سړیتوب په سفر کي د خاص پوهي اوبېدارۍ نوم دے چي دخلګو پېوسته "طلب" او "سعي" ته دوام بخښي - یو تسلسل دے چي د رڼا په شان په ژوندانۀ کي سمه لار په لیده کیږي- هغه شعور دے چي د ځان پېژندني د احساس په نتیجه کي را پاڅي، د حق او باطل تمیز په کیږي، د علم او هنر په طلب وي، د جنګ مخنیوے کوي او د سولي په تلاش وي ـ ویښتیا د نفس، ماحول، تاریخ او فطرت له بندیزونو خلګ آزاد ساتي- ویښ خلګ د ړندو په شان د مغربیت او جدیدیت د جرس په ازانګه پسې نۀ ځي بلکي ویښتیا یې د فکرونظر په زاویه کي د بدلون سره تړلې ده نۀ چي یوازي د مغربیت او جِدیدیت سره-

www.pukhto.net

يوې خواته د اوسني جديديت تر ټولو لويه کمزوري د ديانت کمي ګڼل کيږي خو بل طرف ته د ويښو خلګو اصل جوهر همدغه ديانت دے- هغه کس چي پر خپل ضمير اعتماد ونۀ لري ويښ نه شي ګڼل کېداى ولي چي بدديانتي او دروغ په څالاکي نۀ شي پټېداى بلکي د حقيقت مخته آخر لڅېږي- ويښتيا په ځان پېژندنه پوري اړه لري او د سړيتوب په سفر کي د توښې په مثال ده- لکه چي له ځرګندون نمبر۸ څخه ظاهره ده، سړيتوب په کرکېچنوحالاتو

ځرګندون نمبر ۸ د سړيتوب سفر

کي د ژوندانه د اړو مسئلو په لړکي د ګرانو او درَنو فېصلو کولو هغه همت راپاځوي چي ترځان پېژندنه او ويښتيا وروسته فرد همه وخت د سم انتخاب په هلو ځلو ساتي-

www.pukhto.net

څرگندون نمبر۹

ویښتیا د فکر چابك دستي نهٔ ده بلکي د نظر پراختیا او د فکر پختیا ته ویل کیږي- دا په ژوند کي د خلگو سره په مینه او دیانتداري پوري اړه لري- په عملي توگه همدغه دیانت ویښو خلگو

www.pukhto.net

ته دسم انتخاب ښوونه کوي- څرګندون نمبر۹ د سم او چپ انتخاب ګڼ شمېرمثالونه ښئ - په بالا جدول کي د سم او چپ انتخاب دغه مثالونه ځکه ورکړل شوي دي چي د ' اِنتخاب' وضاحت په وشي او بحث هم په مختصر شي- په سم انتخاب دسړیتوب سفر آسانه کیږي او دټولني اصلاح هم په ممکنه ده-

اوسنی پښتني ټولنه له بېلا بېلوخطرونو ډکه ده- هري خواته انتشاردے، بدعملئ دي، او طوائف الملوکي ده- خلګ يې تعليم نۀ لري او هنرمندان هم پکښې کم دي- سرونه ډېر دي سړي کم شته ځکه خو هري خواته ورور وژنه ده- دعامو خلګو او پوهانو ترمنځ اوږدې فاصلې دي چي په هيڅ توګه د خلګو په ګټه نۀ دي، ځکه په ټولنه کي د "سړيو" ضرورت دے چي د عامو خلګو او پوهانو تر منځ فاصلې کمي کړي- د شعور سازی يوه داسي سلسله را وړاندي کړي چي مراندي يې په خپل تهذيب، دود او کلتور پوري تړلي وي- انصاف، عدالت او اعتدال يې د ژونداۀ زرين اصولونه وي- دغه خلګ به څوک وي او څنګه به د پوهانو فکر تر خلګو رسوي؟ د دغه سوال ځواب که څۀ هم اسانه نۀ دے خو دومره مشکل هم نۀ دے لکه چي په ظاهره ښکاري-

ويښ زلمي څوك دي؟ ويښوالے يې څۀ دے؟ او د زلميتوب معيار به يې څۀ وي؟ دا هغه سوالونه دي چي خلګ يې تپوس کوي لګيا دي- ويښ زلمي نۀ خو پوهان دي او نۀ يوازي ډګري لرونکي ځوانان- دوی هغه ټول وګړي دي چي د قام خوا خوږي دي او ځانونه د قام د پايښت، ښېګړي، او پر مختګ د پاره وقف ګڼي- همدغه

يې وېښوالے دے، همدغه يې زلميتوب دے چې د قام د دود، ژبې، کلتور او تهذيب سره سره د ملت د ښځو، ماشومانو او اقليتونو د حقوقو خيال ساتي-

که تعليميافته وي او که نهٔ، که ځوان وي او که سپينږيرے، چې د قام دخدمت او د پرمختګ هلې ځلې عبادت ګڼي هماغه وېښ زلمے دے- هر هغه کس چې خپل شعور يې د خپلې سماجي ذمه دارۍ احساس ورکوي حقيقتاً يو وېښ زلمے دے- که تعليم لري نو کار به ورته اسانه وي، که يې نهٔ لري نو هم په خپل محنت او بصيرت د خپلوخلګو راهنمايي کولای شي- چونکې نظريه په ټولنه کې د بدلون په اړه تر هرڅهٔ مهمه ده او د غوره بدلون په اړه علمي او عملي اړخونه دواړه تر بحث لاندې راوړي ځکه يې وېښ زلمي له پوهانو څخه په عملي توګه ترخلګو پورې رسوي- په تېر تاريخ کې ډېرو اميانو د خپل وېښوالي او شعور په رڼا په عملي توګه د قامونو قسمتونه بدل کړي دي- نبيان خو تعليميافته نه وو چې د قامونو د لار ښووني ذمه داري به يې تر سره کوله- د دوی اصل جوهر د خپلې ذمه دارۍ احساس ؤ چې دوی يې د نبوت تر منصبه رسَولي وو- داځکه چې د خدای هماغه کسان خوښ دي چې شعور لري، احساس لري، طلب لري او رڼا غواړي- همدغه راز د نړۍ په تاريخ کې په وارو وارو د غوره بدلون په اړه سپين ږيرو تر زلميانو هم لوی رول لوبَولے دے- د دوی ځوانو جذبو قامونو ته نوے ژوند بخښلے دے، ځکه يې څوك د وېښو زلمو له صفه په هيڅ توګه نهٔ شي ايستلای-

www.pukhto.net

په روايتي او مذهبي پښتني ټولنه کي پر سمو کرښو د کار کولو يوه طريقه ده چي ويښ زلمي راوَپاڅي او د غوره بدلون په اړه کار پيل کړي- په خپلو شعوري هلوځلو او صلاحيتونو د ټولنيځو او طبقاتي جګړو مخنيوے وکړي- تر توپك پورتکولو لمخه سل ځله سوچ وکړي، ولي چي د تشدد لار د تباهۍ لار ده- خلګ د وسلې په توګه استعمال نۀ کړي بلکي دټولني وسايل د خپلو ځپلوخلګو په کار راولي چي دوی په متحرك او متحد شي- د پوهانو او عوامو ترمنځ فاصلې کمي کړي چي د غوره بدلون لار خلاصه شي- د ټولني ښۀ قدرونه رامخته کړي او له بدو يې مخ ونيسي، ولي چي بد بددي بېرته خپلي غاړي ته راځي-

مونږ چي کچنيان وو نو به سپينسرو کله کله نکلونه راته کول- يو نکل لږ لږ را ته ياد دے خو دامي ياد ته نۀ راځي چي له چا مي اورېدلے ؤ- نکل دا ؤ چي "يوۀ ملنګ ښامار ساتلے ؤ چي خوراك يې د انسان غوښه وه، بل به يې څه نه خواړۀ- کله چي به وږے شو نو به ملنګ پر خپل يوۀ مخالف ور وشکارۀ- ورو ورو د ملنګ مخالفان کمېدل او خلګ هم ترې له ډاره لري کېدل- حال دا شو چي يوه روځ مار ډېر وږے ؤ، تر سترګو يې بڅري پاشل او ژبه يې تر خوله د لمبې په شان وته او ننوته- ملنګ چي د کوم مخالف په لټون ؤ هغه د کلي د نورو خلګو سره سم بلي سيمي ته هجرت کړے ؤ- د ملنګ پرېشاني زياته شوه- دلته هلته يې کتل خو څۀ يې په نظر نۀ ور تلۀ- وروسته يې پر يوۀ ګوټ سپي سترګي

www.pukhto.net

ونښتې او ښامار يې پر ور وشکارهٔ خو ښامار پر سپي نهٔ ورتلهٔ ولې چي په دې اموخته نهٔ ؤ- ملنګ د سپي په خوا ور ودانګل چي ګوندي ښامار هم ور سره مل شي- چي ښه ور نژدې شو نو يې ښامار بيا پر سپي ور وشکارهٔ مګر مرام يې پوره نهٔ شو- آخر يې له خنبمه سپے په لغته و واههٔ- د ځان له وېري سپي ملنګ تر چپَنه ونيو او په کشېدو کشېدو يې ترې چپَنه وکښه- وړي ښامار ملنګ کله د چپَني بغېرنه ؤ ليدلے ځکه دے هم د مخالف غوندي ورته ښکاره شو، تار تار يې کړ او د نس اور يې پرې مړ کړ-" غرض دا چي ويښ زلمي د ملنګ په شان ښاماران نهٔ ساتي بلکي د دغسي ملنګانو مخه نيسي، اغزي نهٔ کري بلکي د ګلو کر کوي لګيا وي چي سيمه يې په ګلزار شي[1]- ويښ زلمي په ټولنه کي د نفاق اچوونکو ځای نهٔ پرېږدي- نهٔ کله خلګ د رېږي، لهجې او لباس په بحثونو کي اچوي او نهٔ د بګړی او شملې خبري ورته پېچومے وي- ويښ زلمي د انسانيت تر معنوي سطحي د رسېدو بېلا بېل امکانات ګوري، لکه چي ګل باچا الفت[2] وايي:

څهٔ وايي څهٔ کوي او څهٔ غواړي د څهٔ د پاره؟
ورته په ځيرځير له هرلوري هري خوا وګوره

ويښ خلګ قامي سوچ د مثبت بدلون په کار راوستل غواړي- دوی د نړی د نورو بدلون غوښتونکو په شان د ساينسي

www.pukhto.net

سوچ د اجرا په طلب وي او د قامي آزادۍ غوښتنه کوي- انسان دوستي د ځپلو خلکو د مرستي په کار راولي نۀ چي د خلکو د استحصال د پاره- مذهب د ټولني د اخلاقي تر بيې او روحاني تسکين ذريعه ګڼي نۀ چي د اورپُوکو د لاسو وسله- دوی هر کله بس خپل مثبت کار کوي لګيا وي، په هغو کشالو کي خپل وخت نۀ ضائع کوي چي څۀ غوره نتيجه تري نۀ راوزي- دوی د ټولني د هري شخړي په حقيقت ښه خبر وي ځکه سم انتخاب کوي او د مثبت حل ذمه واري يې هم اخلي- همېشه د انصاف او عدالت تر اصولونو لاندي ژوند کوي- ځان تر قانون لوړ نۀ بولي بلکي قانون د ټولني محافظ ګڼي-

ويښ زلمي په روايتي او مذهبي پښتني ټولنه کي د جنسي آزادۍ غوښتنه نۀ کوي بلکي د خپلو رواياتو په دائره کي دننه د ليك او لوست حق خپلوښځو ته هم ورکول غواړي- دوی د تعليم روڼا خورَول او د هنر زېې پاشل غواړي ولي چي په اوس وخت کي د قامونو د پرمختګ يوازينی لاره همدغه ده- کله کله په ټولنيځو مسئلو کي يوازي منطقي استدلال کافي نۀ وي بلکي د موقعې په مناسبت بحث کول وي- يوه سمه رايه هم که چيري پرځای نۀ وي څۀ معنا نۀ ښندي- همدا رنګه کله يو بې مغزه بحث هم په څۀ خاص ماحول کي ډېرمثبت اثر ولري- چونکي د ښځو د تعليم په اړه تر اوسه لا په پښتني ټولنه کي شکوك شته ځکه په سړه سينه بحث ورباندي کول دي چي خلګ يې قبول هم کړي- که څۀ هم د ليك،

www.pukhto.net

لوست او هنرخلاف یوازې هغه خلک وي چې په ناخوانډګې کې خپله ګټه وینې خو د دغه سوچ خاوندان په ټولنه کې په شمار بېخي کم وي- ویښ زلمي د دغو خلکو په بده وینا هم شکېل نۀ وي بلکې تر منزله د رسېدو په هلوځلو وي-

ویښتیا خلک له جهالته را باسي او د پوهې او پوهانو احترام پکښې پېدا کوي- ویښ خلک امن لره هلې ځلې کړي او د جنګ پَرستانو لارې تړي- دوی هغه نظریاتي خلک دي چې په اسانې نۀ تېروزي، ځکه غربت مفلیسی او رحبانیت ته دروحانیت د علامتونو په توګه نۀ ګوري بلکې همېشه یې د مخنیوي په هلو ځلو وي- په خلکو کښې د تعلیم مینه پېدا کوي او د هر هنر د قدر کولو جذبه را پاځوي- غرض دا چې ویښ خلک د ژوندانه په مسئلو کې پوهې ته اهمیت ورکوي، جذباتو ته نۀ- ځکه خو نوموړي فلسفي بېنېډیکټ سپینوزا (Benedict Spinoza)[3] په اولسمه عیسوي پېړۍ کې ویلي ؤ چې:

"I have striven not to lough at human actions, not to weep at them, nor to hate them, but to understand them"

معنا دا چې "ما د انسان پرعمل د خندلو کوشش نۀ دے کړے، نۀ وربانديې ژاړم، نۀ نفرت ترې کوم، بلکې ځان پرې پوهـ کول غواړم" دغه خلک د خپل احساس، ویښتیا او خپلې پوهې په برکت دسیاسي، سماجي او معاشي آزادۍ هلې ځلې کوي- همدغه ویښ

زلمي دي چي په روايتي او مذهبي ټولنه کي د نوي پاڅون امکاني پېلامګر ګڼل کېږي او د نوي فکر په قوت دنوي ژوند ابتدا کولای شي- دوی د نظريې په وسله په ټولنه کي حرکت پېدا کولای شي- د شعور په برکت د ورور وژني، جهالت او غربت مقابله کولای شي- د قامي غېرت او ايمان په زور د خپلواکۍ ساتنه کولای شي- د محنت او اتفاق په پسول د هېواد وجود ښايسته کولای شي او په خپل زيار د هېواد تعمير کولای شي-

نتيجه دا چي ويښتيا له ځان پېژندني شروع کېږي او ځان پېژندنه په درو عواملو پوري اړه لري- اوّل دا چي د خلګو د نظر زاويه سمه شي يعني دا شعور ولري چي منزل څۀ دے او تر هغۀ د رسېدلو موخه به څۀ رنګه ترلاسه کېږي- دويم دا چي ترمنزله د رسېدو طلب پکښې پېدا شي- په دې لړ کي ببلا بېلي لاري تر نظر لاندي راشي، د اسبابو جايزه واخستله شي او د هري لاري د خنډونو ادراک هم ولرل شي- دريم څيز په عملي توګه دخپل کار د تر سره کولو د هلو ځلو تياري ده- ويښ خلګ د ژوندانه په اړو مسئلو کښي د نظر په سمه زاويه او په سم انتخاب د' **قام ژغورني**' او انسانيت تر منزله د رسېدو په هيله د "سرېتوب" سفر جاري ساتي- او "ښه فلسفه هماغه ده چي د ژوندانۀ اهميت واضح کړي[4]"

www.pukhto.net

اخځليك

1- عبدالرحمان بابا 'د رحمان بابا کليات' ، دانش خپرندويه ټولنه ، پېښور ، سريزه حنيف خليل ، ۲۰۰۵

2- استاد گل باچا الفت، 'دالفت نثري کليات' د محمد اسماعيل بون په زيار، اسد دانش مطبعه ، کلوله پُشته ، ملي مارکېټ، کابل ، ۲۰۰۸

3- برائن مېگي ، (The Story of philosophy) ډارلنګ کائنډسټلي Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱

4- ډيورانټ وِل ، ' نشاطِ فلسفه ' (The Pleasures of Philosophy) ژباړن محمد اجمل، فيکشن هاؤس مزنګ روډ، لاهور، ۲۰۱۰۱

***

5

قام ژغورنه

Pukhto.Net
www.pukhto.net

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

قام ژغورنه

قام له پخوا څخه د ټبرونو ټولواکي ته ویل کیږي چي په نسل، ژبه، کلتور او وطن سره ګډ وي- په اوسني وخت کي قام د ملت په معنا هم اخست کیږي یعني د یوۀ خپلواك دولت اوسېدونکي خلګ چي تر یوۀ حکومت لاندي وي[1]- هر هغه کس چي د قام خوا خوږے وي، ځان د قام د پایښت، ښېګړي، او پر مختګ د پاره وقف ګڼي، د قام د دغو واړو اجزا د احترام سره سره د ښځو، ماشومانو او اقلیّتونو د حقوقو بشپړ خیال هم ساتي- اقلیّتونه که نسلي وي، که مذهبي او که لساني په ټولنه کي خپل خپل مقام لري- که قومیت یوازي دنسل پرستی نوم پاته شي او پردغه بنسټ د اقلیتونو او نورو قامونو استحصال ته جواز او دوام ورکړل شي نو بیا ورته شاونیزم (chauvinism) ویل کیږي- لکه چه په څرګندون نمبر۱۰ کي ښوول شوي دي، هغه فلسفه چي په کومه کي دوطن، نسل، ژبي او کلتور پالنه عبادت ګڼل کیږي، حقیقي نیشنلیزم [2](Nationalism) دے-

څرګندون نمبر ۱۰ د قومیت څلور مهم اجـزا

او هره هغه فلسفه چي په کومه کي د قام د ژبي، کلتور، روایاتو او حقوقو دپاره هلي ځلي عبادت ګڼل کیږي، د قام د ښیګړي ضمانت هم ورکولای شي- خو ټولني لره غوره نظریه هماغه وي چي بنسټ یې پرفلسفه او سائنس دواړو وي، ولي چي په اوسني وخت کي یوازي فلسفیانه اټکل یا جذباتي مذهبي رویه د قام لارښو وني لره بس نه ده بلکي سائنسي جواز هم ورلره لازمي ګڼل کیږي- د خپل قام، وطن او قامي ادارو سره مینه کولو ته پېټریاټېزم

www.pukhto.net

(Patriotism)[1] ویل کیږي چي له ښه مرغه په پښتنو کي بېخي زیات شته- پښتون که تعلیمیافته دے او که بې تعلیمه پېټریاټ ضرور دے- د وطن مینه پښتانهٔ د دروندتیا مظهر ګڼي ځکه خو درویش[3] وایي:

دروند ؤ چي ستا غم يې په زړهٔ کي پروت ؤ
سپك شو چي ستا خیال يې له سره و ووت

د دې سیمي ځپلي قامونه که څه هم له ډېر پخوا څخه د اِستحصالي قوتونو د ظلم او جبر تر اثر لاندي وو خو افغانانو بیا هم د آسیا د نورو قامونو څخه بېل خپل قامي تشخُص ساتلے ؤ- دا ځکه چي دوی د خپل تاریخ په رڼا کي، دخپلي عقیدې پر بنیاد او د خپل متې په قوت ودغو لویو قوتونو ته کله هم سر ټیټ نه کړ- هرکله يې د پردو د تېري خلاف د خپلواکۍ هلي ځلي جاري ساتلې- دوی جنګ په خپل مُټ ګاټهٔ خو په ګټه يې نور نسلونه هم ور ګډ وو ځکه يې په تېر تاریخ کي هیڅ کله نسلي تناؤ نه ؤ لیدل شوے- د روس تر مداخلې وروسته د کمونیستانو په وخت کي اول ځل د نسلي تناؤ پېداکولو کوششونه وشول- بیا تر هغوی وروسته هم د ځینو هېوادونو له خوا پېوسته استخباراتي او عسکري دسیسې ټولي ناکامه شوې- د پېوسته بهرني مداخلتونو او دسیسو په نتیجه

www.pukhto.net

کي پښتانهٔ د تعلیم او ترقۍ په منډه کي شاته پاته شول خو ورو ورو په خلګو کي د خپل افغاني تشخص احساس ژوندے شو چي یو مثال یې د صوبه سرحد د نامهٔ د بدلېدو هلي ځلي هم وې- که څهٔ هم د دغي صوبې د خلګو دغه زړه مطالبه وه چي د نورو صوبو په شان دي د صوبه سرحد نوم هم دالته د اوسېدونکي پښتون قام په نامهٔ پښتونخوا، پښتونستان یا افغانیه شي خو دغه غوښتنه چانه منله او د غدارۍ په معنا اخسته کېده- کله چي تر ډاکنو وروسته عوامي نېشنل پارټۍ په صوبه سرحد کي الېکشن وګاټهٔ اوخپل حکومت یې جوړ کړ نو یې له مرکزي حکومت نه په ټینګه صوبې لره دخپل نامه غوښتنه بیا وکړه- د پښتونخوا ملي عوامي پارټۍ د پوهاند سنېټر عبدالرحیم مندوخېل په مرسته یې په آئین کي د اتلسم ترمیم په وخت په قامي اسمبلۍ او سېنټ دا ومنله چي د صوبه سرحد نوم به خېبر پښتونخوا وي- دغه غوښتنه او بیا دومره وربانديٍ ټینګار چي په کال ۲۰۱۰ کي د صوبې نوم خېبر پښتونخوا شو، د قام ژغورني یو ستر مثال دے او د خپل قامي تشخص د ساتني دعملي جدوجهد ثبوت هم دے- دځینو خلګو دا اعتراض چي خېبرپښتونخوا سم نوم نه دے باید چي "پښتونخوا "یې نوم وای په اصل کي صحې نه دے ولي چي پښتونخوا خو د هغه ټول وطن نوم دے چیري چي پښتانهٔ آباد دي او دغه صوبه یې یوه وړه غوندي حصه ده- ځکه نو خېبر پښتونخوا د پښتونخوا وطن هغه برخه ده له

www.pukhto.net

کومې چې د خېبر دلوېې لارې سفر پېل کيږي- دغه سفر چې د قام پېژندنې سفر دے، دپښتونوالې سفر دے، د ننګ او پت سفر دے، دحق او ريشتيا سفر دے، د پښتونخوا په نورو ښېلا ښېلو څنډو کښې دوام لري-

تاريخي توګه قوميت په قبايلي ټولنوکې له پخوا څخه د قبائيليت په معنا اخست کېدهٔ ولې چې د وطن، نسل، ژبې اوکلتور په اړه د خلګو علم محدود ؤ او ګټې يې هم ښايي چې دخپل کښت او کر ترحد وتلې نهٔ وې- بيا تر څهٔ وخته خلګو يوازې نسل هم د قوميت په معنا اخست، ځکه به کله کله د شاونيزم ترحده هم ولاړل[4]- په پښتني ټولنه کې بُنيادي حېثيت د کهول دے او د کهول احترام د مشر او کشر په حساب منل شوے دے- وروسته بيا ټبر (قبيله) مهم دے چې په همدغه راز د قدرونو يو ځانګړے سيسټم لري- قبيلې ټولې بيا د قام په يوهٔ ټينګ لړ سره پېودلې دي چې په نسل، ژبه، کلتور او وطن سره ګډې دي- لکه چې کس، کهول او ټبر د خپلوۍ تر احساس لاندې د تشخص معنا ښندي همدغه رنګ ژبه د قرابت يو خوږ احساس راپاڅوي چې له ټبرونه څخه يو قام جوړوي او د يو والي جذبه پکې پېدا کوي، ځکه خوملنګ جان[5] سوال کوي چې:

د پښتو ژبې به څوک وکړي روزنه
چا ته لاړشمه د چا وکړم پوښتنه

www.pukhto.net

په نوي دنیا کې خو نسلونه، ژبې او کلتورونه ټول سره ګډ وډ شول، لکه چې اوس په امریکا او یورپ کې لیدل کیږي- داسې ډېر خلک دي چې پلار يې له یوهٔ نسله وي او مور يې له بله، یا يې د پلار ژبه یوه وي او دمور ژبه يې بله- دغه شان ګډ وډ خلک هر چیري په نفسیاتي توګه، په ځان کې د تشخص کمے محسوسوي- پخپله د امریکا دانشوران هم اوس د نېشنلیزم په اړه فکرمند دي او په جدید دور کې د نېشنلیزم د اصل شکل په اړه بېلا بېل دلایل وړاندې کوي- ویبې او رابرټ ایچ (Wiebe, Robert H) په ' مونږ څوک یو' (Who We Are: A History of Popular Nationalism)[6] کې پر همدغه مسئله بحث کړے دے- ځکه د نسل او ژبې روزنه قامونه توانا ساتي او د نړۍ پر مخ ورته بقا ورکوي- په کومو ټولنو کې چې نسل له منځه لاړ شي هلته ژبه بیا هم قام ژوندے ساتي او کله چې ژبه هم پاته نه شي نو بیا ملت د قام په معنا اخستل د خلګو مجبوري شي- په امریکا او یورپ کې دغسې خلک بېخي ډېر دي چې د مور او پلار نسلونه يې بېل بېل دي او قومیت یوازې د پلار په نسل پوري تړلے هم نهٔ وي، ځکه نو د یوهٔ وطن اوسېدونکي یو قام ګڼل کیږي- که څهٔ هم ډېر دانشوران د عالمي جنګونو لوی سبب نېشنلیزم ګڼي خو ځیني داسې هم دي چې دا حقیقت په ډاګه

www.pukhto.net

تسلیموي چې نېشنلیزم د نړۍ خلک د ایمپېریلیزم د بربریت څخه ساتلي ؤ- نېرن ټام (Nairn, Tom) په 'دنېشنلیزم بېلابېل مخونه' (Faces of Nationalism: Janus Revisited)[7] کې پر دغه ټکي خپل دلایل ورکړي دي-

په اوسني دور کې علم عام شو او د ټولني تر ډېرو عامو خلکو پوري هم ورسېد- زیات شمېرخلک اوس د ټبرونو او قبیلو تر سطح لوړ سوچ لري ځکه نو د قام او وطن فکر هم ورسره زیات وي- دغه فکر یې د ځان ځانۍ تر قفس د باندې راباسي او په آزاده فضا کې د الوتي بلنه ورکوي- په ژوند کې یې تحریك راپاځوي او د قامي ګټو شعور ورکوي- ځکه نو په جدید دور کې د نېشنلیزم اصطلاح یوازې د خاص نسل د باچهانو تر وفادارۍ پوري محدوده نهٔ ده بلکې د قام د پایښت، ښېګړې، او پر مختګ د حقیقي هلو ځلو نوم دے-

کلتور یا ثقافت د یوې سیمې د خلکو د فکر او رَویو علاقائي مظهر دے چې خلک یې په ټولنه کې زدکوي، تخلیقوي او یو له بله سره یې شریکوي[8] - ځکه نو د خلکو د علمي ، اخلاقي، معاشي، سیاسي، روحاني او معاشرتي خاصیتونو هغه پنګه ګڼل کېږي چې یوه ټولنه ښه په ایسي، لکه "پښتني کلتور"- د قامونو رویې، عقیدې، کاریګري، لباس، د خوراك، څښاك او پوښاك طریقې ټولي د کلتور حصه دي- د اخترونو، وَدونو، زیارتونو او مېلو سره

www.pukhto.net

سره د خلګو شاعري، سازګري، فن او تعمير هم د دوی د کلتور برخي دي- ځکه نو دا قام ته له نورو خلګو څخه جلا خپل تشخص ورکوي- د مثال په توګه دپښتنو ' اتڼ ' د نړی له نورو قامونو څخه بېخي بېل دے، او 'د اتڼ غاړي' يې يو ځانګړے انداز لري چي قام له نورو قامونو څخه بېل په ښکاري- د بېلګي په توګه د سيدخېرمحمدعارف[9] دکتاب "داتڼ نارې" څخه دا غاړه رانقل کوم:

ستا ترکلا زما کلا يَکړه،

هيچا نه درکولم

زۀ وَهلي قلم دروړم برابره

په دغه غاړه کي يوخاص علاقايې رنګ دے- ديکړي ' کلا ' تصور، د 'ورکړي' رواج ، د 'وادۀ ' په حقله دپښتنو د ' وهلي قلم' عقيده او ځانګړي عروض واړه خاص د پښتني کلتور مظهر دي او مثال يې په بله يوه ژبه کي هم نشته- ځکه دکلتور روزنه قامونه ژوندي ساتي او ثقافتي ورثه د قامونو د لرغونو تهذيبي اقدارو هينداره هم ده- کلتور د زمانې سره سره بدلېدونکے هم دے، ځکه د قامونو په خوراك څښاك او پوښاك کي ورو ورو بدلون ليدل کيږي- دوخته سره يې په موسيقي او آرټس کي هم بدلون راځي، ځکه نو پر پښتني کلتور هم ځای ځای دعربو، ايرانيانو او هنديانو اثرات ښکاري-

تهذیب یو عالمي یا بین المللي مظهر دے چي د لوَړو کلتوري خاصیتونو او تاریخي ورثې[10] پر بنیاد دقام پېژندنه او ارزښت اړه پوري لري- تهذیب د یوې معاشرې دجوړښت بنیاد او هغه پنګه ده چي په څه خاص وخت کي دڅه خاصو مدنیتونو آثار لري- دغه آثار که د تعمیراتو په شکل کي وي او که بیا دځۀ ښلو لیکلو نسخو، کتبو او کتابونو په صورت محفوظ وي د قام د افتخار وړ ګڼل کیږي- دمثال په توګه " ګندهارا تهذیب" پرد ې خاوره دتېر مهال دخلګو دهنر پته ورکوي ځکه نو د یوې مهمي قامي اثاثې حېثیت لري- تهذیب چونکي د ثقافتي موجودیت اقرار ګڼل کېږي ځکه دقام پېژندنه او ارزښت هم اړه پوري لري- تهذیب د یوې معاشرې دجوړښت بنیاد دے چي دپښت واړه قدرونه سره را یو ځای کوي او د قام په حېث یې ژوندے ساتي- دقام د تهذیب اصل عناصر دهغه تاریخ، ثقافت، عقیده، نظریه، ادب، موسیقي، او مصّوري دي چي قام په پېژندل کیږي- لنډه دا چي تهذیب د قام د اجتماعي ضمیر اظهار دے ځکه د نظرئې په تشکیل کي مهم رول لري-

د پښتون قام معلوم تاریخ پنځه زره کالۀ یادیږي او د انسانیت د فلسفې تاریخ تر دې ډېر زوړ دے- حقیقت خو دا دے چي هرڅۀ مونږ اورو، وینو، سوچ کوو، او یا راباندي تېریږي هغه ټول په څۀ نه څۀ رنګ پخوا هم پر خلګو تېر شوي دي- اولنو خلګو ښایي چي له بشریته د انسانیت په خوا د "سړیتوب" خپل اوږد سفر هماغه وخت

www.pukhto.net

پېل کړے ؤ کله چي دوی په خپل خواؤشا کښي د بېلا بېلو پېښو سره مخامخ شوي وو- په ځینو حوالو ددغه سفر د پېل تاریخ زیاتوکم تر پنځوزرو کلونو پوري غزېدلے دے[10]- "سړیتوب" په پښتني ټولنه کي د تهذیب په تاریخ کي د فطریت، تصوریت او مادیت سره سمه یوه ډېره مهمه او زړه فلسفه ګڼل کیږي- په وړمي او دویم عالمي جنګ کي پښتتنو د سړیتوب ثبوت ورکړ، غېر جانبدار پاته شول، قام یې د عالمي قوتونو په شخړو کي بوخت نۀ کړ او د نړی پر مخ یې د آزاد هېواد په توګه دخپلواك وطن د بقا موخه تر سره کړه[11]- په نوي پېر کي د دغي فلسفې اهمیت ځکه نور هم زیات شو چي پښتانۀ د ډېرو نفسیاتي، معاشرتي او معاشي مسئلو تر اثر لاندي راغلل- تر وړومبي عالمي جنګ وروسته زیاترو ځپلو قامونو ته دا احساس وشو چي د انسانیت پر نامۀ د وړو او کم قوته قامونو استحصال کیږي ځکه د قومیت جذبه د آسیا او افریکا په وړو وړو قامونو کي په شدت سره را وپاڅېده- ځپلي قامونه ویښ شول او د خپلواکۍ هلي ځلي یې پېل کړې- بیا تر دویم جنګِ عظیم وروسته د انسانیت زړې فلسفې د" انسان دوستۍ" نوے شکل اختیار کړ[12]- که څۀ هم دغه فلسفه تر ډېره حده پر فطریت اومادیت ولاړه ده خو یو بېل اړخ یې دا هم دے چي په دغه فلسفه کښې د انسانانو د علاقایي او قامي مسئلو د فطري اهمیت تحفظ نشته ځکه د قومیت یا نېشنلیزم فلسفې لره ځای پرېږدي-

www.pukhto.net

معنا دا چي د انسان دوستۍ فلسفه خلګو او قامونو ته هغه جبري يکسانيت ورکوي چي ګټه به يې د لويو قامونو وي او نقصان يې د شاته پاتو ځپلو وړو قامونو- ځکه دغه فلسفه هم د ځينو نورو فلسفو په شان د انسانيت په اړه څۀ بشپړه تصور نه دے بلکي په يويشتمه پېړۍ کښي پر ټوله نړۍ د ګلوبلايزېشن يا عالمګيريت خپرولو کوښښ ګڼل کېداى شي-

که د انسانيت پر بنسټ موږ ټوله سره يَو يو، نو بيا پر عالمګيريت څله اتفاق نۀ شي کېداى؟- څله د ځلاند سبا په هيله د اتفاق، ميني او اخلاص پوړي نۀ شي ټينګېداى؟ څله د خلګو د خوشحال ژوند په اميد د امن، تعليم او تجارت لاري نۀ شي خپلېداى؟ د دغو ټولو سوالونو ځواب دادے چي په عالمګيريت (ګلوبلايزېشن) کي د انسانانو د علاقايي او قامي مسئلو د فطري اهميت تحفظ نشته- امريکا او مغربي هېوادونه چي اوس کوم پروګرامونه وړاندي کوي او کوم عالمي کلتور را مخته کوي د نړۍ د دې څنډې مشرقي قامونو ورته د شك په نظر ګوري او دا احساس کوي چي د دغو څخه به د دوی ژبې او ثقافتونه ورو ورو ختم شي او د مغربيت تر اثر لاندي به راشي[13]- ولي چي د اليکټراني ميډيا له لاري وړاندي کېدونکي دغه پروګرامونه په هيڅ توګه د دې سيمي د خلګو خپل پروګرامونه نۀ دي ځکه يې خلک نۀ خوښوي- دا وخت چي کوم موسيقي د راديوګانو او ټيليويژنونو څخه نشرکيږي هغه د

www.pukhto.net

دې ځای د خلګو د فطرتي ماحول سره سمون نۀ لري- کومي ډرامې او ناټکونه چي مونږ وينو ددغو ناټکونو اتلان هم د دې سيمي اتلان نۀ دي او نۀ له دې خلګو څخه ښکاري- د دې سيمي خلګ خو په خپلو ژبو د خپلو زرګونو کلونو د روايتونو په ترڅ کي خپل پروګرامونه کتل او اورېدل غواړي نۀ چي د غېرو تر جبر لاندي توپل شوے يو بېل نوے کلتور-

په مشرقي هېوادونو کښي د خلګو دا وېره هم روځ په روځ زياتيږي چي عالمي مالياتي ادارې او لويي لويي ملټينېشن عالمي کمپنياني ورو ورو د وړو قامونو مالي وسايل ترې اخلي لګيا دي- د دوی دغه وېره ښايي چي په شاته پاته اسلامي نړی کښې د اوسنی اورپکی د وَدي اصل سبب هم وي- ولي چي تاريخ دا ښئي چي مذهبي انتها خوښوونکي تر دې لمخه په دغو سيمو کي نۀ وو- ځکه نو يوازي د انسان دوستی فلسفه عملي کول په نړي کښې د امن ضمانت نۀ شي ورکولای- په مشرقي هېوادونو کښې د خلګو د دود او عقيدې پر اساس د داسي فلسفې د عملي کولو ضرورت دے چي د قوميت او مذهب د تحفظ ضمانت هم پکښي وي او په پښتني ټولنه کي همدغه فلسفه "سړيتوب بلل کيږي- ترڅو چي د دې سيمي خلګو ته په عملي توګه دا باور ورکړ نۀ شي چي دنورو قامونو په شان ددوی شناخت، دود، ژبه او خپلواکي محفوظ دي اوله هيڅ يوۀ خطره سره مخامخ نۀ دي، ترهغه وخته نۀ څوک د

انسان دوستۍ فلسفه عملي کولای شي او نهٔ د نظرياتي انتها پسندۍ مخنيوے کېدای شي- له دې څخه مي دا مطلب هيڅکله نهٔ دے چي د انسانيت پر اصولونو باندي عالمي ورورولي د اورپکۍ مخنيوے نهٔ شي کولای بلکي دا لازمي ګڼم چي پرعالمي سطح فېصلې په انصاف وشي او په نړۍ کي دپائېدونکي امن باور ورکړ شي چي دغه وېره د خلګو له مغزو اووزي چي د دوی و شناخت، دود، ژبه او مذهب ته څهٔ خطره شته-

که موږ هرڅومره د انسانيت پر اساس د خلګو، قامونو، او هېوادونو د برابرۍ دعوې وکړو او د نسلي، مذهبي او علاقايي تعصبونو څخه بالاتر شو خوبيا هم د انسانيت په اړه بېلي بېلي سطحي ښکاري- که هر څومره د مذهب پر بنياد د يوهٔ لوړ قوميت يا اُمت تصور ورکړ شي بيا هم د ژبي، نسل، کلتور اوجغرافيه اهميت نهٔ شي ختمېدای- بلي خواته که هرڅومره مذهب تر داخلي او روحاني جستجو پوري محدود وګڼل شي بيا هم دا حقيقت نهٔ شي پټېدای چي مذهب دباندينے سفر جاري ساتي او د داخلي نفسياتي سفر سره سره يې زياتره مخکښان دنياوي سياسي، معاشرتي او معاشي هلو ځلو ته هم دوام ورکوي- ځکه نو دا څرګنده ده چي انسانيت قوميت او مذهب د ټولني درې لازمي برخي دي پر کومو چي د جديد رياست بنسټ ايښووکېدای شي- انسانيت د نړۍ د ټولوقامونو ترمنځ د يوهٔ آفاقي آئين حېثيت لري،

www.pukhto.net

اسلام د الله تعالی آخري مکمل دین دے چې خپلو منونکو لره هدایت او د اسلامي ورور ولی بنیاد دے اوپښتونوالی د پښتنې تشخص مظهر ګڼل کیږي ـ

په دې دنیا کښې د خلګو ترمنځ توپیر فطري شے دے- هرکس له بله بېل شناخت لري، بېل یې شکل وي، بېل قد وقامت، او بېل یې مزاج وي- بېل قومیت لري، بېله ژبه او بېله یې عقیده وي- بېلي نغمې وایي او بېل سُرونه یې و سندرو ته ځانګړي رنګونه ورکوي- د خپلي سیمي د بېل موسم په حساب ځانګړے لباس اغوندي او بیا په هغه کښې هم ځان لره یو بېل انداز خوښوي- دا فرق به وي او باید چې وي ولې چې د ژوندانۀ خوند په همدغو بېلو رنګونو کې دے- ګلان په یوۀ رنګ نۀ دي، بوټي یوشان نۀ ښکاري، غرونه خپل خپل شکلونه لري، سیندونه، رودونه، مندونه، او شَلې بېل بېل منظرونه وړاندي کوي- همدغه د دنیا ښائست دے، دغه یې ښکلا ده ، خوند دے- ځکه ټول خلګ په یوۀ لړ کښې پېئلي نۀ دي- ګڼ انسانیت یو ځلاند فکر ضرور دے خو د مذهب، عقیدې، قومیت، علاقائیت او تشخص وجود له منځه نشي وړای- یو دین ستر تصور ضرور دے خو دبېلا بېلو عقیدو ځای پکښې شته- یوقام ډېر ښکلے خیال دے خو د اقلیت د حق ساتنه پکښې لازمي ده- ګڼ

www.pukhto.net

مملکت غوره فیصله ده خو په وسایلو کښې د قومیتونو د سمو برخو ضمانت ورسره ضروري دے- د دې سیمي سپېڅلي خلک کله د انسانیت پر نامهٔ او کله بیا د مذهب پر نامهٔ د غېرو د بېلا بېلو دسیسو ښکار پاته شوي دي- عالمي بازیگرو کله دوی د مذهب پر نامهٔ د کمونیزم خلاف په جنګ کښي استعمال کړي دي او کله یې بیا دخپلو ګټُو دپاره ورور وژنه ورباندي توپلې ده- د یوې سیمي د پرمختګ راز د خلګو په ځان پېژندنه، ویښتیا او قامي مینه پوري اړه لري- حقیقي قوم پرستان هغه ویښ خلک وي چي د قومیت، مذهب او انسانیت په بېلا بېلو حېثیتونو پوهـ وي- د مذهبونو د احترام سره سره د انسانیت د ګډو قدرونو ادراك لري، ځکه نو د قام د بقا او پرمختګ لاري لټولای شي- دوی یوې خواته د قام په تېر تاریخ خبر وي او فخر په کوي، بلي خوا ته یې نظر د نړي پر نوو نوو بدلونونو هم وي- د ساینسي ترقی له تیزي منډي څخه وېره نهٔ لري بلکي په ګام یې د تګ هلي ځلي کوي- دوی همه وخت د قام د ځلاند سبا په څار وي[14]- د ژوندانهٔ د بېلا بېلو امکاناتو قایل وي او په هر حال کي د قام د بقا هلي ځلي کوي-

د ټولني د بنسټ خښته کَس(فرد) دے او کله چي څو کسان خپلوان سره یو ځای شي نو کهول ترې جوړ شي- ټبر یا قبیل له

www.pukhto.net

همدغو کهولونو جوړېږي چي پر لوړه سطح بیا قام ترې جوړشي- ځکه هرکس په خپل نامهٔ پېژندل کیږي، خپل کهول تر هرڅا ورتېروي، خپل ټبر تر نورو ورباندي ګران وي او په خپل قام فخر کوي- همدغه فطرت دے چي بدلېدای نهٔ شي- ځکه قومیت یو حقیقت دے چي د انسانیت یامذهب په نامهٔ نهٔ شي ختمېدای- قومیت مذهب او انسانیت درې واړه د "سرېټوب" په فلسفه کي د پښتني ټولني جلا جلا اولازمي برخي دي چي په اوسني دور کښې د یوهٔ پائېدونکي جدید ریاست بنسټ ورباندي ایښوو کېدای شي- زهٔ پښتون یم مسلمان یم او انسان یم، همدغه حقیت دے، همدغه د بقالارده چي د ځلاند سبا په هیله سفر ورباېدي کېدای شي-

پښتونوالی د ټولنیزو قدرونو هغه پنګه ده پر کومو چي له زرګونو کلونو راهسي د پښتني معاشرې سماجي تنظیم شوے دے- د پښتانهٔ د شخصیت جوړښت د ټولنیزو قدرونو په همدغه پنګه پوري اړه لري چي دے له نور خلګو نه بېخي بېل په ښکاري- دغه قدرونه د پښتني سیمي په هره څنډه کښي یورنګه دي او که بیا چیري ځای پر ځای څهٔ نه څهٔ توپیر پکښي لیدل کیږي نو هغه ښکاره خبره ده چي د پرَدو ترسماجي اثر لاندي امکان لري- دغه قدرونه څهٔ دي؟ ددے سوال غوره جواب لره دیوهٔ بېل کتاب د لیکلو ضرورت شته خو د نېك مرغۍ خبره دا ده چي هر پښنون نهٔ یوازي

په پښتونوالي پوهـ دے بلکي په عملي توګه يې پابندي هم کوي ځکه يې نور تفصيل ته اړتيا نۀ لرم- ننګ، مينه، مېلمستيا، ننواتې، بدل، تور، وېش، مَرَکه، جرګه او لښکر خو د پښتونوالي زړې برخي دي مګر د اسلام د راتلو سره د پښتنو زړه عقيده بدله شوه او اسلام يې په ګډه د قام د يوازيني مذهب په توګه خپل کړ- له دغه وخته حجرې او جمات د پښتنو د ټولنيزو مسئلو د اوارَولو زمه واري پر غاړه واخسته چي تر اوسه لاهم د پښتنو د دوو مهمو ادارو په حېث په ټولنه کښې ژوندۍ دي- له بده مرغه د پېوسته بهرَنيو مداخلتونو[11] له کبله د دغو دوو مهمو اِدارو ترمنځ هغه اعتماد پاته نۀ شو کوم چي له پېړيو راروان ؤ- ځکه دا ټولنه د انتشار ښکار شوه او اورپُوکو پکښې د تخريب کولو ځای ومونډ- دجمات سره تړلي مذهبي قوتونه دمغربيت له ډاره د جديديت څخه هم کرکه کوي لګيا دي اوجديد تعليم ورته په خپله لارکي خنډ ښکاري- مغربي قوتونه د دغي کرکي څخه دا اثر اخلي چي پښتانۀ خصوصاً او مسلمانان عموماً له دوی څخه نفرت کوي او ددوی مفاداتو لره خطر دي حالانکي داحقيقت نۀ دے- پښتانۀ جنګ پرستان نۀ دي بلکي د نورو قامونو په شان د بقا هلي ځلي خپل قامي فرض ګڼي- پښتنو خصوصاً او نورومسلمانانو په عمومي

www.pukhto.net

توګه دمغربي قامونو دپېوسته مداخلتونو خلاف مقاومت کړے دے چي په هره توګه فطري عمل دے نۀ چي بنيادپرستي-

له بده مرغه د نړۍ څو ناپوهو ' اورپُوکو' د جهانګيرۍ خوب وليد او سپېڅلي خلک يې د بلا په خوله ورکړل- دوی نه خو د جهانګيرۍ پوهه لرله او نه وسايل ورسره وو، يوازي يې د خلګو له سادګۍ ګټه اخسته چي نتيجه يې د مسلسل ورور وژني په شکل وخته- نورو هېوادونو هم د دوی دناپوهۍ څخه ګټې واخستې او ډول ډول پروپيګنډې ورپسې پېل کړې- ددغه دور د روسي ليکوالو د افغانانو په اړه خپل نظر دے چي تر ډېره حده د دوی د مداخلې دفاع پکښې شوې ده- هندي ليکوال په افغانستان کي هره شخړه د دوی د دُښمن ګاونډي هېواد له لاسه بولي- د مغربي ميډيا دا تاثر چي پښتانۀ تش په جنګ غښتلي دي د روس تر شکست وروسته د دوی دويم نظر دے حالانکي تر دې لمخه افغانان د دوی تر نظر هم ښۀ وو- څکه نو دا حقيقت دے چي د نورو ژوندو قامونو په شان پښتنو هم همېشه دخپل شناخت او دود د ساتني فطري هلو ځلو ته دوام ورکړے دے- کله چي جنګ ورباندي توپل شوے دے او دوی ورته تړل شوي دي نو بيا يې په نره مقابله کړې ده- پښتنو په وارو وارو د رواداری ثبوت ورکړے دے او له پېړيو څخه د انسانيت پر

Pukhto.Net

www.pukhto.net

ګډو قدرونو د نورو قامونو او نورو مذهبونو د منونکو سره ژوند کوي لګیا دي- تاریخ ګواه دے چي په خپل هېواد کښې پښتنو هر کله د عدل او انصاف پر اساس د وړو وړو قامونو خیال ساتلے دے او د نورو مذهبونو منونکو ته يې تحفظ هم ورکړے دے- البته دوی د تاریخ په اوږدو کي د قام ژغورني هلي ځلي هر کله تر تېښته غوره ګڼلي دي- دوی له لویه سره په خپل هېواد کي د وړو وړو قامونو د حقوقو او ښېګړي خیال ساتلے دے او د لویو قامونو سره يې د غېرجانبدارۍ او برابرۍ پر اساس ټینګي اړیکي ساتلي دي- خو پېوسته بهرَنیو مداخلتونو په وار وارو دوی وَجنګونو ته اړ کړي دي ځکه جنګ همېشه د دوی مجبوري شوې ده خوښه يې کله هم نه ده پاته شوې-

ګڼ شمېر ځوانان دا تپوس کوي لګیا وي چي که د پښتني معاشرې سماجي تنظیم او د سرپیتوب فلسفه د پائېدونکي ریاست ضرورتونه پوره کولای شي نوپښتانهٔ بیا څله شاته پاته شول؟ زما جواب دا وي چي نفاق، پېوسته بهرني مداخلتونه او د دغو په نتیجه کي را پاڅېدلې اوسنۍ اورپُوکي- حقیقت هم دادے چي په لاندي جدول نمبر۱۱ کي دقام دپستۍ همدغه وجوهات څرګند شوي دي چي د لوستونکو دپاملرني وړ وګرځي -حقیقت دادے چي نفاق

زمونږ المیه ده- دُښمنانو هرکله زمونږ د دغي کمزورئ څخه ګټې اخستي دي ولي چي همدغه په تېر تاریخ کي د پښتنو ددرانۀ بار یوازینے کوږ لرګے پاته شوے دے- لکه مخکي چي یې ذکر وشو او

.

خرګندون نمبر ۱۱ د قام د پستئ خا ص وجوهات

په راتلونکي څپرکي"سمه لار" کښي به هم ورباندي بحث کوو، د ځلاند سبا په هیله همدغه د"نفاق" ټکے د سمېدو دے چي زمونږ دپستئ یولوی سبب ګڼل کیږي- بیا پېوسته بهرني مداخلتونو افغانستان په وارو وارو وران کړ ځکه هم د نړئ تر نورو قامونو شاته پاته شو- افغانانو خو د فطرت د قانون عېن مطابق د قام ژغورني تاریخي هلي ځلي وکړې او د دغو مداخلتونو مقاومت یې په نره وکړ چي تفصیل به یې په راتلونکي څپروکي کښې راشي-

www.pukhto.net

د نوي پېرځیني څېړونکي[15] دانسته یا بیا غېردانسته پښتانهٔ د اورپُوکی سره تړي او دوی د جدیدیت او عالمګیریت په لار کي خنډ ګڼي، حالانکي داسي نهٔ ده- حقیقت دادے چي د پېوسته بهرنیو مداخلتو په نتیجه کي د نړی بېلا بېل اورپوکي هم له بهره راغلو اودلته وکرل شول، کنې مخکي د پښتنو پر سیمه دغسي ناوړه پېښي کله هم نهٔ وې شوي- پښتانهٔ له پخوا څخه د نړی د نورو قامونو سره سم را روان دي- مغربي قامونه چونکي پخپله هم نسلاً آریئن دي او تر شپاړسمي پېړی لمخه په خپلو کي په همدغه شان لویو لویو جګړو سره بوخت وو، ځکه د "مارشل رېس" په خطاب باید چي پښتانهٔ وجنګ ته نور نه وتړي- پښتونوالی که څهٔ هم پر زړو دودونو او قدرونو ولاړ قامي دستور دے خو جنګ پکې د مسئلې د حل وروستی مجبوري ګڼل کیږي[16]-

لکه مخکي چي یې ذکر وشو په مشرقي هېوادونو کښي د خلګو دا وېره چي عالمي مالیاتي کمپنیاني د وړو قامونو مالي وسایل تري اخلي لګیادي او پېوسته بهرَني مداخلتونه په همدغه لړ کي کیږي، ښایي چي د اوسنی اورپکی د وَدي اصل سبب وي- ولي چي مذهبي انتها خوښوونکي خو له همدغو مداخلتونو سره را وخوځېدل- تر دې لمخه په افغانستان کښې مذهبي خلګو او علماوو هرکله د رَواداری او امنیت بلنه ورکوله او په هیڅ یوه بدي کي یې هم لاسوهنه نهٔ کوله- مغربیت که څهٔ هم د پښتنو د قامي

www.pukhto.net

مزاج سره سمون نهٔ لري خو دوی د جدید دور د آزادئ او ایجادونو څخه ګټه اخستل لازمي ګڼي- که یورپ ته له زاړهٔ روایتي زرعي نظام څخه وجدید نظام ته په را وښتو درې سوه کالهٔ ولګېدل نو روایتي پښتانهٔ دغه نظام دومره ژر څنګه خپلولای شي- پښتانهٔ نهٔ خو دمغربي قامونو څخه نفرت کوي او نهٔ د جدیدیت لارنیوے د دوی مرام دے، البته د پرَدو دتېري لارنیوے او د قام ژغورني هلي ځلي د نړۍ د نورو آزادو قامونو په شان د پښتنو هم بنیادي حق دے- ترځان پېژندنه وروسته قومیت، مذهب او انسانیت په پښتني ټولنه کي د سرېتوب د سفر درې لازمي پړاوونه دي- په اوسني دور کښې د بقا او پر مختګ لار همدغه ده چي پښتانهٔ د انسانیت په اړه د نورو قامونو او هېوادونو سره اړیکي ټینګي وساتي ولي چي انسانیت د نړۍ د ټولو قامونو ترمنځ د یوهٔ آفاقي آئین حېثیت لري- پښتانهٔ باید د مسلمانانو سره د اسلامي ورور ولی پر اساس نوري هم اړیکي ټینګي کړي او د پښتونوالی پر اساس د خپلي پښتني ورورولۍ او قامي تشخص ساتنه هم وکړي۔

په نوي پېرکي قام ته څهٔ کول پکاردي؟ دا یو بل عام سوال دے چي طالب علمان یې زیاتره پوښتي- د دغه سوال یو ساده غوندي جواب دا ورکول کیږي چي امن، تعلیم، تجارت او جمهوریت دي د قام ترجیحات ومنل شي- په دا لاندي څرګندون نمبر ۱۲ کي د جدول په توګه همدغه څلور ترجیحات څرګندشوي دي- امن په

ځرګندون نمبر۱۲ د قام ځلور ترجیحات

جنګ ځپلي هېواد کي اولنۍ ترجیح ده چي د خوشحالۍ ضمانت ورکولای شي- ترڅو چي خلګ امنیت ته غاړه کښېږ نه ږدي تر هغه وخته د ځلاند سبا تصور هم نه شي کېدای[16]- د پښتنو بقا په دې پوري اړه لري چي دوی په خپلو کي سره وبخښي، خپله ټولنه مُتفقه او مُنظمه کړي او په هر قیمت امن قایم کړي- نفرتونه کم کړي او د ملي یووالي ټولو هلو ځلو ته دوام ورکړي- په ټولنه کي تعلیم عام کړي او خلګو ته د افغاني دود سره سم د لیك لوست آزادي هم ورکړي- د قام د ښېګړي په کارونو کي د دولتي افسرانو مرستي وکړي او د هغوی سره د حساب کولو همت هم ولري- د ملي مشرانو احترام لازم وګڼي او ورسره ورسره د هغوی د اِحتساب غوره لار هم ولټوي- چونکي ادیبانو او لیکوالو هرکله وعامو خلګو ته

دبقا د هلوځلو او دبهرنيو قوتونو دمداخلې دلارنيوي حوصله ورکړې ده ځکه د دوی قدر وکړي، ولې چې ادب د سماجي ژوند هينداره او سياست يې محوردے- د عالمي تجارت لارې خلاصي کړې ولې چې تجارت لره زموږ جغرافيايي موزونيت د معاشي ګټو يوازينۍ منطقي لار ده- جمهوريت چونکې دحکومت کوولو هغه سيستم ته ويل کيږي چې د خلګو د اکثريت په مرسته، د ووټ له لارې، دخلګو دپاره د دوی په خپله خوښه جوړ شوے وي، ځکه نو په دې پېر کې تر ټولو بهترحکومتي نظام ګڼل کيږي- د حکومت کولو دغه جمهوري نظام د څۀ نه څۀ بدلون سره د نړۍ هر هېواد لره ځکه غوره نظام بلل کيدای شي چې بنسټ يې د خلګو پر اجتماعي رايه ولاړدے- په دې سيمه کې به د جمهوريت شکل يقيناً له مغربه بېل وي، ولې چې افغانان خپل بېل شناخت او بېل سيمه ايز حالات لري، خو په دې کې څۀ شك نشته چې همدغه يوازينے غوره حکومتي نظام دے- چونکې د افغانانو ټولنيز ضرورتونه داسې دي چې دبېل او ځانګړي جمهوري نظام تقاضا کوي ځکه به افغاني حکومتي نظام يو مختلف انداز ضرور ولري خو په عملي توګه د جمهوريت سېوا بله هيڅ چاره نشته- پرخپل قوت د اعتماد کولو پښتني روايت قايم ساتل د قام بقا لره لازمي دے ولې چې د بل تلتك تر نيمي شپې وي- حقيقت خو دا دے چې امن، تعليم، تجارت او جمهوريت واړه هله په ټولنه کې وده کولای شي چې '**بهرني مداخلتونه**' ختم شي -

www.pukhto.net

اخځليك

۱- او ليري سيسلا الزيبيتهـ ، 'د چا لپاره مرم ' (To Die For) د امريکن
پېټرياټيزم ازانګه ، پرنسټن يونيورسيټي پرېس امريکا ۱۹۹۸

2 - هوچيسن، جان او آنتوني سميتهـ، ' نېشنليزم' (Nationalism) ، آکسفورډ
يونيورسيټي پرېس، لندن، ۱۹۹۵- (د ۴۹ مهيمو مُصنيفا نو مضا مين)

3- درويش دراني، 'دابُوټي به لونګ شي' صحاف نشرياتي موسسه ،
کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۹

4- اګنا تيف ميچل، ' وينه او خپلوي ' (Blood and Belonging) د نوي
نېشنليزم سفر، نون ډې، امريکا ۱۹۹۵

5- ملنګ جان، 'د ملنګ جان خوږې نغمې' د لال باچا ازمون په زيار،
د علامه جمال الدين افغاني فرهنګي ټولنه، ۱۳۷۷ زمری

6- و يبې ، روبرټ ابچ او ملګري، ' موږ څوك يو' (Who we are)
پرنسټن يونيورسټي پرېس ۲۰۰۱

7- نېرن ټام ، ' د نېشنليزم بېلا بېل مخونه ' (Faces of Nationalism)
ورسُو ، ۱۹۹۸ -

8 - آرچر مارګرېټ، کلتور او ابجنسي: کلتور د نظر په سماجي زاويه
(Culture and Agency: The Place of Culture in Social theory) ريوائزډ
ايډيشن کېمريج يونيورسټي پرېس ، ۱۹۹۶

9- سيد خېر محمد عارف، 'داتڼ ناري' قلات پرېس، پښتو اېکېډمي
کوټه ۲۰۰۵

10- مانفرېډ اې ، (History and Civilization of the World) تاريخ و

www.pukhto.net

تهذيبِ عالم، ژباړن اميرالدين تقي حېدر، نګارشات، لاهور، ۲۰۰۶

11 - امين سېکل، Modern Afghansistan: a history of struggle and survival، يعني " نوے افغانستان" ، آيي بي ټارس لندن او نيويارک، ۲۰۰۴

12 - کارلس لېمنټ، (The philosophy of Humanism) يعني د انسان دوستۍ فلسفه ، اردو ترجمه امجد علي بهټي، فکشن، مزنګ روډ لاهور، ۲۰۰۷،

13 - سېموئيل پي هنټينګټن ، دتهذيبونو ټکراؤاودعالمي نظام نوے جوړښت (The clash of civilizationz and the new world order) اوکسفورډ، ۱۹۹۷ -

14 - ډاکټر باقي دراني، 'پښتانهٔ د تهذيب په څپو کې' صحاف نشرياتي موسسه کاسي روډ کوټه، ۲۰۰۸

15- بارنېټ روبين ، (Search for Peace in Afghanista) د امن تلاش په افغانستان کې، امينه سيد، آکسفورډ يونيورسيټي پرېس، پلاټ نمبر ۳۸، سېکټر۱۵ کورنګي انډسټريل ايريا کراچي ، ۲۰۰۳

16 - موکوليکا بېنرجي، (The Pathan Unarmed) غېر متشدد پښتون، جېمز کيور ي، آکسفورډ يونيورسيټي پرېس، پلاټ نمبر ۳۸، سېکټر ۱۵ کورنګي انډسټريل ايريا کراچي،۲۰۰۴ ،

❊❊❊

www.pukhto.net

6

بهرني مداخلتونه او دبقاهلي ځلي

Pukhto.Net

www.pukhto.net

Pukhto.Net پښتو

www.pukhto.net

بهرني مداخلتونه او دبقاهلي ځلي

لکه مخکي چي يې په دويم څپروکي کښې ذکر وشو، د فطرت قانون د ځان ژغورني پېوسته جدوجهد دے، بشر له ازله د نورو مخلوقاتو سره سم د بقا په هلوځلو دے- اولنيو انسانانو به د ځان ژغورني د پاره په دنګو غرونو کي سمڅې کيندلې او استوګه به يې ځکه پکښې کوله چي بقا يې خپله فطري ذمه واري ګڼله- دوی به کله ډبري تراشلې او د ځان ژغورني اوزار به يې تري جوړول او کله به يې له هډونو څخه د دښمنانو خلاف غشي جوړول[1]- اولنے انسان به زياتره د بقا په هلو ځلو ؤ- کله به د خپل نوع د انسانانو سره د خوراك، څښاك، پوښاك او استوګي په لانجو کي بوخت ؤ او کله به بيا دنورو بلاګانو سره ښکر په ښکر ؤ- دارنګه به اکثره د يوې نه يوې وېرې تر سايه لاندي اوسېدۀ خو تر مړيني به دبقا په هلوځلو ؤ-

www.pukhto.net

د بقا دغه جبلت چونکي په تاريخ کي د انساني نسل د بقا ضامن پاته شوے دے ځکه يو سترفطري عمل دے چي انسان په شرمنده نه دے- پښتنو هم د نړۍ دنورو قامونو په شان له پېړيو دخپل شناخت، دود اوخپلواکۍ دساتني فطري هلو ځلو ته دوام ورکړے دے- د بقا دغي هلي ځلي د تاريخ جبر او د دوی مجبوري شوې ده کنې جنګ د پښتنو خوښ نه دے- مګر کله چي جنګ ورباندي توپل شوے دے او دوی ورته تړل شوي دي نو يې بياپه مېړانهٔ مقاومت هم کړے دے- تېر تاريخ ګواه دے چي پښتنو په وارو وارو د رواداری ثبوت ورکړے دے خو د قام ژغورني هلي ځلي يې همېشه تر تېښته غوره ګڼلي دي- پخوا وخت د ننګ وخت ؤ، دغېرت او ځـوانمردۍ وخت ؤ خو اوس زمانه بدله شوه- اوس د قامونو د بقا اړه يوازي په سر ښندلو نه ده بلکي "سر پرځای ښندل" يې شرط دے- د سپېڅلو پښتنو غميزه داده چي دوی زياتره په خپل اخلاص کي تېروَزي- د دنيا منافقان يې په څالاکي او مکاري تر ټاك تېر کړي- زهٔ وېره لرم چي دغه تېروَته يې بقا لره خطره نهٔ شي، ولي چي د تعليم او پوهي بغېر د بقا هلي ځلي نهٔ شي ترسره کېدای- سپېڅلي خلګ خو پرېږده، د يوهٔ قام يا د يوې ډلي لاربښود هم که څهٔ پوهه ونهٔ لري نو د قام رهبري به څنګه کوي ځکه خو درويش[2] وايي:

پــه حـــال پوره نــه دے خبــر، څوك يې راوګـرځوئ
ځي او بېځــايــه ښنــدي ســـر څوك يې راوګرځوئ
دغه لاربنود خوبه دوی هم ډوب کړي له ځانه سره
پــه لمـــر پسې شول ماځيګر څوك يې راوګـرځوئ

تاريخ او فلسفه يو له بل سره په ډېرو حوالو تړلي ښکاري- که فلسفيان تاريخ ليکنه پېل کړي او فلسفه موريخينو ته په لاس ورشي نو څۀ عجبه خبره به نۀ وي ولي چي "دتاريخ فلسفه" د عزت او عظمت فلسفه ده- د تاريخ جغرافيايي تاويل، نسلي تاويل، مذهبي تاويل، نفسياتي تاويل او معاشي تاويل واړه فلسفيانه تاويلونه دي- چونکي د پښتنو تاريخ د سړيتوب د فلسفې مغز دے، ځکه د بقا د هلو ځلو په اړه څۀ نۀ څۀ ترې اخځ کول ضروري ګڼم- ترعيسائيت ډېر لمخه افغانانو په آريانا کي د زرتښتيزم تر اثر لاندي د "حق او باطل" يوه صفا او ځانګړې فلسفه لرله او يو مستحکم او تقريباً جمهوري نظام يې هم درلود- د فطرت جبر، د ماحول جبر او په زياته بيا د تاريخ جبر داسي عوامل ۇ چي دا وطن يې د فنا او بقا په شخړو بوخت کړ- وګړي ئي پېوسته د بقا په هلو ځلو ۇ ځکه يې فکري سفر ورو ورو ډېرسست پاته شو- پښتانۀ يو ستر آريايي قام دے چي ترعيسیٰ عليه السلام دونيم درې زره کلونه وړاندي په" آريانا " کي اوسيدل- آريانا د افغانستان پخوانے نوم دے او پښتانۀ دآرياوو د"پکت"يا "پکتوېس" پښې څخه دي ځکه په

www.pukhto.net

وېدي سرودونو کي پکتایان[3] هم بلل شوي دي- د دوی د استوګني ټاټوبے په تاریخ کي دپکتیکا (پښتونخوا) په نامه یاد شوے دے او پښتانۀ تر اوسه لا د همدغه زاړه وطن " آریانا " په بېلا بېلو څنډو کي آباد دي- د هخامنشیانو په وخت کي د پښتنو اسلافو د"سکایانو" په نامه خپل قوّت درلود او د "ساکستان" په نامۀ يې وروسته خپل دولت هم ساتلے ؤ- د" افغان" نوم د ساساني باچا شاپوراوّل په حکم په یوۀ ډبر لیك کي په پارتي او یوناني ژبو لیکلے دتاریخ حصه ده او چیني ګرځندوی چانګ يې هم په خپله سفرنامه کي ذکرکړے دے[4]- دغه نوم وروسته په اسلامي پېرکي د پښتنو سره ډېر ټینګ پېوند شوے دۀ- د افغانانو تاریخ دبقا دهلو ځلو تاریخ دے- دوی له اوله سره له همدغي مسئلې سره مخامخ پاته شوي دي ځکه دبقا هلي ځلي تر هرڅۀ مهمي ګڼي- پښتانۀ آریانا د بشر مور ګڼي او افغان د اسلافو پر زړه مېنه پاته یوازینے قدیم آریایي نسل- د پښتنو ژبه "پښتو" یوازي د دوی ژبه نۀ ده بلکي عدالت يې هم دے چي په تاریخي توګه يو آریایي روایت دے - وطن يې هماغه زوړ آریایي ټاټوبے دے له کومه چي ډېر پخوا د اوسني یورپ د خلګو اسلاف هم پرکېدلي وو، ځکه نوله ډېر پخوا نه د پښتونخوا تاریخي او جغرافیایي اهمیت ځرګند دے- آریانا له ډېر پخوا څخه د لویو لویو غښتلو په لار کي پرته ده او د عالمي قوتونو تر منځ د لویوجنګونو مېدان ده- مشرقي اړخ ته يې چین اوهندوستان دي چي له پخوا نه د تجارت په اړه خپل خپل اهمیت لري او مغربي اړخ يې یورپ ته ځرمه دے چي ځان لره یوه مهمه

خِطه ګڼل کیږي- ځکه پښتونخوا له پخوا نه د عالمي قوتونو تر منځ د لویو جنګونو مېدان پاته شوې ده- وجه یې دا ښکاري چې د تجارت مهمه پخوانۍ د "وریښمولار" تر دغه سیمه تېرېده- له چین او هند څخه ټولي قافلې پخوا پر دغه لرغونۍ لار یورپ ته پاڅېدې، ځکه به کله نهٔ کله د دغي لاري کنټرول دلویو قوتونو تر منځ پیچومے شو-

هخامنشي حکمران سایرس اعظم د کال ۵۰۴ مخزېږدي په خواوشا د اوسني افغانستان په حدونو کي مداخلت وکړ او یوه څنډه یې له ساکانو (افغانانو) څخه ونیوه- بیا یې د دوی سره د "واك په ګډه" تر اصول لاندي یو کنفېډرېشن جوړ کړچي په زاړه تاریخ کي د هخامنشي سلطنت په نامه یاد شوے دے- دوی د سایرس په مرسته ورو ورو د" ګندهارا تهذیب" په جوړېدو پیل وکړ- تر دهٔ وروسته د دارا (داریوش) باچا په دور کي د ساکانو اړیکي د هخامنشیانو سره ماتي شوې- ورو ورو چي دارا کله د دوی بقا لره خطر شو نو ساکانو هم د خپلواکۍ هلي ځلي پیل کړې، ترڅو چي له دوی سره د ټینګو نښتو په سبب هخامنشي سلطنت له منځه لاړ- مارټن ایوانز په دې لړ کي لیکي چي[5]:

"The establishment of the eastern Achaemanid empire involved hard fighting and persian rule was only maintained with difficulty. Greak colonists were broght in to help consolidate it, but by the fourth century BC, the satrapies to the south and east of the Hindu Kush seem to have regained their indepenence."

www.pukhto.net

معنا دا چي "مشرقي هخامنشي سلطنت تر سختو نښتو وروسته جوړ شو او پارسيانو په مشکل حکومت ساتلے ؤ- د واك ساتني د پاره يې يونانيان هم مدد ته راغوښتي وو خو تر څلورمي مخزېږدي پېړۍ پوري د هندوکش دجنوب اومشرق ايالتونو بيا هم خپلواکي تري واخسته"-

دغه بالا ليکنه په صفا ټکو دا ثابتَوي چي د پښتنو اسلافو ساکانو آغه وخت هم د هخامنشي سلطنت خلاف د بقا هلو ځلو ته تر هغو دوام ورکړے ؤ تر څو چي يې خپلواکي حاصلَوله- د افغانانو دا اټکل چي کوم کس چي پر ځمکه د خدائي دعوه کوي او يا کوم قام د عالمي طاقت جوړېدو هڅه کوي نو اوّل د افغانو سره سيالي پېل کړي' له حقيقت څخه ډېر لري هم نۀ ښکاري، ولي چي تاريخ هم د دې خبري تصديق کوي- پخوا هم چي به کله چا دخپلو مفاداتو په ترڅ کي دجنګ مېدان ګرمول غوښت نو په څۀ نه څۀ بهانه به يې په افغانستان کي مداخلت وکړ- لکه چي بالايې ذکر وشو، معلوم تاريخ دا دے چي د۵۰۴ مخزېدي څخه افغانان د بهرنيو د تېري پر ضد د بقا په هلو ځلو دي کله چي اوّل ځل د ايران هخامنشيانو دساکانو په حدونو کي مداخلت وکړ- بيا تر عيسیٰ عليه السلام خواؤشا درې سوه کاله مخکي د يونان سکندر اعظم په افغاني سيمه راګډ شو او تر درو کالو پکښې نښتے ؤ- همدغه شان بيا ساسانيانو تر اسلامي دور لمخه افغانان د بقا د مسئلې سره مخامخ کړل- په ٦٥٢ عيسوي کال کي عرب هم په افغانستان راننوَتل- عربو هم په وارو وارو افغانان د بقا د مسئلې سره مخامخ

کړل خو د اسلام زرینو اصولونو آخر افغانان د دوی پلویان کړل او اسلام یې د دین په توګه خپل کړ- د منګولیا چنګېزخان[6]په دیارلسمه پېړۍ کي افغانستان ټول برباد کړ- بیا تېمورلنګ او بابر[7] په هماغه چنګیزي انداز افغانستان په وارو وارو د فنا او بقا د مسئلو سره مخامخ کړ خو افغانانو د خپلواکۍ له هلو ځلو څخه لاس وا نه خستل - همدغو پېوسته مداخلتونو ورو ورو افغانستان د زمانې له سېله پاته کړ- وروسته چي د هند له خوا مغلو او د پارس له خوا صفویانو په ګډه افغانان بېخي و پاڼ ته ودرول نو اوّل میروېس نیکهٔ او بیا احمدشاه بابا[8]په افغاني مېړانه د بقا دغه جنګ تر سره ورساؤ، افغانستان یې نهٔ یوازي آزاد کړ بلکي د نړۍ یو عظیم سلطنت یې ترې جوړ کړ -

د یورپ سره سم افغانانو په اتلسمه پېړۍکي د احمد شاه بابا تر مشرۍ لاندي په کال۱۷۴۷کي وړې وړې ټبرواکۍ سره رایوځای کړې او په ګډه یې د"جدید افغانستان" بنسټ کښېښوو او د مِلي بېدارۍ ترجذبې لاندي یې دملي یووالي پر اصول باندي ډېر ژر "لوی افغانستان" جوړکړ چي په هره توګه یو مستحکم سلطنت ؤ- دهٔ د افغاني سیمي طبعي سرحدونه وټاکل او د مغربي قوتونو د اِمکاني تېري مخنیوے یې هم وکړ- دا سلطنت د دهٔ د زوی تېمور شاه په وخت کي لاهم په دې سیمه کي د طاقت توازن ساتلے ؤ خو دلمسیانو تر منځ یې انګرېزانو د نفاق اچولو په غرض یو باقاعده استخباراتي نظام جوړکړ او دارنګه یې په افغانستان کي مداخلت

www.pukhto.net

پېل کړ او دا هېواد يې يو ځل بيا د فنا او بقا په کشمکش اخته کړ- هغه مهال په نړۍ کې نوي کاروباري ادارې جوړې شوي وې، په کومو کې چې د انګلستان يا برطانيه ايسټ انډيا کمپنۍ (East India Company) هم شامله وه- دغې کمپنۍ د هند پر حکومت قبضه کړې وه او د افغانستان ځيني حصې يې هم لاندې کړې- کمپنۍ د هندوستان، افغانستان او ايران په سياست کې تر ډېره وخته لوبې کولې- د پېسو په لالچ ځينو وطن فروشانو هغه وخت هم په پټه د انګرېزانو د پاره مخبري کوله او د وطن ريښې يې کښلې- دغه شان خلګو ته حميد بابا[9] وايي چې:

وارہ مشق د خونرېزۍ کړې درپوهېږم
داچې ناست يې پټې سترګې لکه باز
دا زما په سرکوزۍ نهٔ يې نو څهٔ يې
چې رقيب دې په دشنام کړ سرفراز

برطانوي حکومت داغوښت چې په افغانستان کې هيڅ يو قوت داسې وجود ونهٔ لري چې افغانان ورباندې راټول شي ولې چې دوی د نورو وړو قامونو په شان افغانان هم تر خپل واک لاندې ساتل غوښت- خو پښتانهٔ بيا هم انګرېزانو ابل نهٔ کړل او آخر يې خپلواکي ترلاسه کړه-

www.pukhto.net

په نولسمه پېړۍ کي هم افغانستان د برطانيه او روس د مداخلتونو مرکز ؤ- دغو دواړو عالمي قوتونو هغه وخت په دې سيمه کي واك تر لاسه کول غوښت- د هغه وخت ددغوعالمي قوّتونو ترمنځ د"ګرېټ ګېم" يعني لويي لوبي په نامه تر ډېري مودې افغانستان د جنګ مېدان ؤ- بيا په اوّل او دويم جنګِ عظيم کي هم د قام د بقا په خاطر افغانان غېر جانبدار پاته شول خو وروسته د روس او امريکا ترمنځ سوړ جنګ له بده مرغه د افغانانو پر ځمکه تود شو چي په نتيجه کي يې روس پر افغانستان قبضه وکړه- د هېواد واك يې د خلق او پرچم ګوندونو وکمونيستانو ته ورکړ چي د افغانانو په دود پوهـ نهٔ وو ځکه يې د هېواد خلګ و نظرياتي انتهاپسندي ته وتړل- افغانانو د خداى په مرسته او د شلو لکو شهيدانو په قُربانيو روسيان له خپلي خاوري وَشړل او د کمونيستانو حکومت يې هم ور ړنګ کړ- روس افغانانو په خپل لوړ همت له هېواده وشاړهٔ، نه چي يوازي د مغرب په مرسته، ځکه خو محترم اولف کېرو[10]د خپل کتاب "The Pathan" په ضميمه کي ليکي چي:

The resistance of west, even of the muslim world, has been mainly verbal and the Pathan and Afghan guerillas have enjoyed little practical support in their struggle against the invaders.

يعني "د مغرب او اسلامي نړۍ مزاحمت خو زياتره زباني کلامي ؤ، پښتنو او افغانانوجنګيالو ته يې د مداخلت کوونکو خلاف په هلوځلو کي بېخي لږ عملي ګټه رسېده"

www.pukhto.net

په افغانستان کي د شوروي اتحاد ترماتېدو وروسته امریکا د نړۍ یوازینے لوی طاقت پاته شو- د منځنۍ آسیا ریاستونه ټول آزاد شول ځکه امریکا د دوی له قدرتي وسایلو څخه د تجارتي ګټو اخستو هلي ځلي پیل کړې- د امریکا دمداخلت[11] یوازي تجارتي وجه نۀ وه بلکي سیاسي عُذریې هم درلود ولي چي امریکایانو پر چین او ایران هم نظر ساتل غوښت- کله چي په کال ۲۰۰۱ زېږده کي د ستمبر په یوولسمه نېټه د نیویارك د تجارتي عمارت "غبرګولي مینارونه" او د دفاع لوی عمارت "پنټاګان" په جهازونو وَویشتل شول نو امریکایانو د دغي پېښي تور د اُسامه بن لادن پر تنظیم " القاعده" ولګاوۀ کوم چي د روسانو خلاف په جهاد کي د افغانانو مرستیال ؤ- په ظاهره امریکا ځکه پر افغانستان حمله وکړه چي القاعده او طالبانو ته سزا ورکړي خو اصل مرام یې ښایي چي په منځنۍ آسیا کي خپلي سیاسي، تجارتي او دفاعي ګټي تر لاسه کول ؤ- ځکه په افغانستان کي د دې عالمي طاقت مداخلت هم د پخواپه شان افغانانولره څه نوې خبره نۀ ده- که څه هم د نړۍ په هیڅ یوه پېښه کي پښتون د ټېروریسټ په توګه نۀ دے لیدل شوے خو د دهشتګردۍ خلاف جنګ بیا هم د پښتنو پر ځمکه دوام لري- په اوسني نوي پېر کي هم انګرېزانو، روسیانو او امریکایانو ټولو پرخپل خپل وار، دخپلو خپلو مقصدونو په ترڅ کي، په افغانستان کي پیوسته مداخلتونو ته دوام ورکړ چي منطقي نتیجه یې د نظریاتي انتهاپسندۍ سېوا بل څه نه شوه کېدای- لوی قوتونه په

www.pukhto.net

افغانستان کي جنګ په خپله مرضي پېل کولای شي خو امن په خپله خوښه نهٔ شي راوستلای- د امن دپاره به پښتانه پخپله د جرګو له لارو هلي ځلي کوي-

دېخوا په شان اوس هم منځنۍ آسیا ته ټولي لاري تر پښتني سیمه تېرېږي- په راتلونکي وخت کي د تیلو پایپ لاینونه ښایي چي په همدغه سیمه کي به کېندل کېږي- اوس هم د چین او روس د بحرِعرب او خلیج ګرمي اوبه پکاردي او د مغرب د عالمي تجارتي کمپنیانو له روسه څخه په بېل شوو منځني آسیایي ریاستونوکي مفاد شته- ځکه دېخوا په شان نن هم دعالمي قوتونو ترمنځ د لویو جنګونو مېدان افغانستان دے- امریکا په افغانستان کي نن هم خپل فوجونه ایښي دي چي یوې خواته د ګاونډیانو په سترګو کي خیره دي او بلي خواته د دغه باندیني مداخلت منطقي نتیجه اورپُوکي یا نظریاتي انتها پسندي شوه، چي ذمه واره یې په هر حال مداخلت کوونکي دي نهٔ چي سپېڅلي پښتانهٔ-

دا رنګه عالمي تاریخ ګواه دے چي له شپږمي مخزېزدي پېړۍ څخه افغانستان د بهرَنیو مداخلت کونکو مقابله کوي لګیادے- د افغاني تاریخ آریایي پېر، سکایي پېر، کوشاني پېر، یپتالي پېر، اسلامي پېر او بیا اوسني دور د بقا د هلو ځلو په زرګونو داستانونه رقم کړي دي- دغو بېلا بېلو بهرنیو مداخلتونو او د هغوی خلاف د افغانانو پېوسته د بقا هلوځلو دا قام په پستۍ کي شکېل وساتهٔ او دشاته پاتیکېدو وجه یې ښایي چي همدغه بهرني مداخلتونه دي-

دبهرنیو قوتونو په مور څۀ اړه ده؟ ولي مداخلتونه کوي؟ موږ له دغه شان مداخلتونو څخه ولي قام نۀ شو ژغورلای؟ دغه سوالونه هره روځ له موږ څخه کيږي- په جواب کي يې دليلونه ورکول کيږي چي د نړۍ ټول انسانان يو رنګه نۀ دي، بېل قامونه پکښې شته، بېل بېل مذهبونه لري، بېل تهذيبونه يې دي او د علاقې په حساب هر قام ځانګړے کلتور لري- همدغه توپير د جنګونو سبب دے- د انساني تاريخ لوی جنګونه زياتره د تهذيبونو تر منځ د توپير په وجه شوي دي- د تهذيبي برترۍ احساس پخپله د جنګ يو لوی سبب ګڼل کيږي او معاشي ګټي يې يوه بله وجه هم ده-

تاريخي، تهذيبي، عمراني او فلسفيانه مطالعه آخر د انسان پام د انسانيت و بېلا بېلو مسئلو ته را اړَوي- د مغربي قامونو تاريخ د سپين او تور تاريخ دے، د مالك او د مرَيي تاريخ دے ، د امير او د غريب تاريخ دے- د پښتانۀ په تاريخ کي د دغسي توپير نۀ څۀ مثال شته او نه ګنجايش ولي چي پښتانۀ د نسلي امتياز قايل نۀ دي- خان او بزګر يې دواړۀ پر يوۀ نغري ناست وي- له بده مرغه په تېره نيمه پېړۍ کي د باندينو مداخلتونو له کبله په ټولنه کي د اورپکۍ زهر وپاشل شول چي منطقي نتيجه يې د سياسي، معاشي او سماجي پستۍ په شکل مخته راغله- بهرنيو اورپُوکو او د هغوی بادارانو د ټولني لوړ قدرونه ژوبل کړل او ډېر خلګ يې په خپل رنګ ولړل- د پريشانۍ سوال همدا دے چي پښتني ټولنه د دغو ناوړو اثراتو څخه څنګه منځل کېدای شي؟ د غور او فکر

www.pukhto.net

ټکے اوس همدغه دے چي دخلګو هغه اعتماد بېرته بحال کړشي چي په تېره نيمه پېړۍ کي د بېلا بېلو مداخلتونو تر اثر لاندي د هره لحاظه تباه شو-

په افغانستان کي د نظرياتي انتهاپسندۍ د مخنيوي هلي ځلي د وطن بقا لره همدومره ضروري دي لکه د مداخلت کوونکو لار نيول[12] - چونکي افغانان په هره پېړۍ کي د يوۀ نۀ يوۀ عالمي قوت سره **د** بقا په جنګ پاته شوي دي ځکه يې دغه نظرياتي انتهاپسندي په برخه شوې ده او همدغه يې د تعليم په مېدان کي د شاته پاتېدو اصل سوب ګڼل کېږي- د اوسنۍ افغاني شخړي لويه وجه همدغه نظرياتي انتهاپسندي ده چي وطن يې له تېرو څلوېښتو کلونو څخه د عالمي قوّتونو ترمنځ دجنګ مېدان جوړ کړ او زياتو کم شل لکه کسان پکښې شهيدان شول- په دې دور کي اعتدال د قام د بقا ضمانت ورکولای شي چي له بده مرغه تر اوسه د بهرنيو مداخلتونو له کبله د افغانانوپه برخه نۀ دے-

تاريخ د دې هم ګوا دے چي افغانان له اوّله سره د بقا په هلو ځلو دي، جنګ يې خوښ نۀ دے بلکي مجبوري يې ده- په زرګونو مبارزې يې د جهانګيرۍ دپاره نۀ دي کړي بلکي د خپلواکۍ د ساتني موږنے حق يې پر ځای کړے دے- تعليم او ترقي د نورو قامونو په شان د پښتنو هم خوښ دي، خو که يې څوك ورپرېږدي- په نوي وخت کي پر نوو کرښو ترقي د افغان قام تر ټولو لوی ضرورت دے او د ترقۍ زينه يې اعلیٰ تعليم دے- د انتهاپسندۍ

الزام لګول آسانه دے خو عالمي ادارو ته د دې د مخنيوي حقيقي هلي ځلي هم کول دي- که دوی پښتانۀ په راتلونکو وختونکي د يوۀ لِبرل دوست قام په حېث ليدل غواړي نو به يې د آزادۍ او خپلواکۍ احترام هم کوي- پښتانه په تاريخ کي کله هم چا په زور نۀ دي اېل کړي او نۀ يې اوس څوك اېل کولای شي، البته د دوی د اېل کولولار دميني او برابرۍ لار ده- دوی دترقۍ پرلار ترنورو قامونو ځکه شاته پاته شول چي پېوسته مداخلتونو يې اقتصاد برباد کړ، له تعليمه يې لري وساتل او د نوي نړۍ په ګام يې سفر ونه کړ-

افغانستان د نړۍ زړه دے او افغاني سيمه واقعي هم له جهانه بېله سيمه ده- غني خان يې دبازانو ځاله ځکه بولي چي سرتېرو يې په ټينګه او په وارو وارو دفاع کړې ده او د بقا په جنګونو کي يې نۀ د سرونو پروا ساتلې ده او نۀ د مالونو، خو د وطن حق يوازي په ښکلوشاعرانه خيالونو نۀ ادا کيږي او نۀ د پښتونخوا پر دنګو غرونو د جنګونو په خوږو خوږو نغمو- دا د منطق بړغ غواړي او د ساينسي ساز لے هم- دېرون خوږې قِصې او د نن د ويرسندري چيري زمونږ سبا غمجن نۀ کړي، ځکه د وخت په دې سفر کي دا ريشتيا ريشتيا ويَل دي چي "اورپُوکي" له بهرنيو مداخلتونو زوکړې ده او د افغانانو د بربادۍ لاره ده- د بقا لار "اعتدال" دے چي يوازي دامن او تعليم په رڼا خپلَول کيږي-

افغانانو له اوّله سره يو ډېر ښه ټولنيز حکومتي نظام درلود

www.pukhto.net

په کوم کې چې فېصلې په قبايلي "تېره او پاته" کېدې نۀ چې په نظرياتي انتهاپسندۍ- دافغاني ټولني اجتماعي جوړښت پر پښتونوالي ولاړ ؤ چې د جرګې او مرکې له لارو يې خپلي شخړې په ښه توګه هوارولې او د اورپُوکو پکې څه ځای نۀ ؤ- د زمانې د بدلون سره سره د قامونو ضرورتونه هم د وختونو په شان بدلېږي- په اوس وخت کې د تعليم، ساينس او ټېکنالوژۍ ضرورتونه هم پوره کول دي- پښتون والے که څه هم د خپلي زمانې يو غوره نظام ؤ او د اسلامي اصولونو تر اثر لاندي يې افغاني معاشره تر ډېره حده په امان ساتلې وه خو په اوسني وخت کې د قام د بقا او د اورپُوکو د لاس نيوي د پاره د نور اِعتدال ګنجايش هم پکې پېدا کول لازمي دي-

که څۀ هم پښتانۀ د تاريخ په اوږدو کښي له زرګونو کلونو راهسي د بقا په هلو ځلو دي او د پردو د تېري مقابله کوي لګيا دي خو له تېرو ۲۰۰ کلونو څخه د مغربي قوتونو پېوسته مداخلتونه د دوی بقا لره واقعي هم حقيقي خطر شو- په دې زمانه کي جنګ يوازي په تُوره او مېړانه نه ګټل کيږي بلکي هنر او پوهه ورلره زيات ضروري دي، ولي چي مکاره دُنيا د مخبرانو په چل و ول او دسيسو ورور په ورور وهي ځکه خو درويش[2] وايي:

ښايي د پوهي په زور تا کوهي ته پوري وهي
د تُوري څوکه خو يې وېـره ستـا له هډه کوي

www.pukhto.net

د هېواد بدخواهانو د سپېڅلو خلګو له ناپوهي ډېره فايده واخسته، په زياته بيا له تېرو دېرشو(۳۰) کلونو راهيسي، چيري چي پښتانهٔ د نهٔ ختمېدونکي عالمي جنګ له کبله تر يوهٔ داسي فشار لاندي ژوند کوي لګيا دي چي تاريخ تر دې لمخه کله هم نهٔ ؤ ليدلے- دغه جنګ پښتنو د جهانګيرئ دپاره پخپله خوښه نهٔ دے پېل کړے او نهٔ يې د معاشي ګټو دپاره دوام ورکړے دے بلکي جبراً ورته وتړل شول، ځکه نو د رفيقي په قول دبقا هلي ځلي وربانديلازمي شوې[13]:

دا په زړهٔ د آسيا کي چي برپا ده
هنګامه نهٔ ده دا پېښــه د بقا ده

د دغه جنګ به څهٔ نتيجه وي؟ دا خو به راتلونکے وخت فېصله کوي، مګر دا ښکاره خبره ده چي افغانان د امنيت په هيله هېواد له "نظرياتي انتهاپسندئ" ژغورل غواړي او دا بې پوهي ممکنه نهٔ ده ځکه د دانشمندانه فېصلو ورته اشد ضرورت دے-

د پيوسته بهرنيو مداخلتونو مقاومت پښتنو د خپلي نظريې پر اساس وکړ- لکه چي په اوّل څپرکي کښې څرګنده شوې وه نظريه پر درو پښو ولاړه ده او هغه دي يقين طاقت او علم- پښتانهٔ پر خپله عقيده ټينګ ولاړ ؤ ځکه يې د لويو لويو عالمي قوتونو مقابله هم په همت او حوصله وکړه- که څهٔ هم په خپلو کي سره ښکر په ښکر وي خو د لوی دښمن خلاف پښتانهٔ همېشه متحد

www.pukhto.net

اوسېدلي دي- هم دغه يې د نظريې پر اساس اصل طاقت دے چې دوی ته د نړۍ د هر لوی مداخلت کوونکي خلاف د مقاومت حوصله ورکوي- کمزوري يې داده چې و تعليم ته يې شاده- چونکې علم د نظريې درېيمه مهمه برخه ده ځکه دا يو تريخ حقيقت دے چې د پښتنو د نظريې دغه کمزورے اړخ دے- په اوسني پېر کې افغانانو لره په هېواد کې د تعليم رڼا خپرَول تر هرڅه مهم دي- د بشري حقوقو او فکري آزادۍ د پاره ږغ کول د دې پېرغوښتنه ده- هېواد والوته د تعليم او تحقيق اهميت په ګوته کول اوپر نوو کرښو د معاش لاري لټول دي- افغانان په جهان کې يو ځلاند تاريخ لري خو کوم قامونه چې يوازې په ښه لرغوني تاريخ نازيږي او د زمانې سره سم پر مختګ نه کوي هغوی ورو ورو د تېرمهال حِصه شي- ځکه په نوي پېرکې يقين مُحکم ساتل، د تعليم رڼا خپرول، د اتفاق پوړے ټينګول او نوي ټېکنالوژي خپلول په هېواد کې د امن او خپلواکۍ ضمانتونه ورکولای شي- همدغه دقام ژغورني، **'دين دوستۍ'** او د بقالار ده-

اخځلیك

1- مانفریډ اې ، (History and Civilization of the World) تاریخ و تهذیبِ عالم، ژباړن امیرالدین تقي حېدر، نګارشات، لاهور، ۲۰۰۶

2- درویش دراني، 'دابُوټي به لونګ شي' صحاف نشریاتي موسسه ، کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۹

3- احمد علي کهزاد، 'دافغانستان پخوانے تاریخ'، ۱۳۳۴ کال

4- ډاکټر باقي دراني، 'پښتانهٔ د تهذیب په څپو کې' صحاف نشریاتي موسسه کاسي روډ کوټه، ۲۰۰۸

5- مارټن ایوانز، 'دافغانستان نوے تاریخ' (Afghanistan:a new history) لوکل پرنټ ، وان ګوارډز بوکس، دي مال لاهور، ۲۰۰۱

6 - هرالډ لېمب ، چنګېز خان (Genghis Khan) ، اورینټل پبلیشرز لاهور، ۱۹۷۸

7- ظهیر الدین بابر، 'بابر نامه'، ترجمه اینتهے سوسانا ، دهلي، ۱۹۷۰

8 - ګنډا سینګ ، احمد شاه ابدالي ، تصحیح محمد بابرجاوېد، لاهور ، ۲۰۰۳

9- عبدالحمید مومند، 'دعبدالحمید مومند کلیات' دانش خپرندویه ټولنه ، پېښور ، سریزه د محمد آصف صمیم ، ۲۰۰۷

10- اولف کېرو، پښتانه (The Pathans) مېکمیلن کمپني لندن، نیویارك اېسټي مارټن پریس ،۱۹۶۵

11- نیك بي میلنز،' کرزے' Karzai:The failing American intervention جان ویلي انډ سنز، هوبوکن نیوجرسي ، امریکا، ۲۰۰۷ -

12- بارنېټ روبین ، (Search for Peace in Afghanistan) د امن تلاش په افغانستان کې، امینه سید، آکسفورډ یونیورسیټي پرېس، پلاټ نمبر ۳۸، سېکټر ۱۵ کورنګي انډسټریل ایریا کراچي ، ۲۰۰۳

13- عبدالرؤف رفیقي ، 'دځرك په ځار'، حبیبي اکېډمي، چمن، ۱۹۹۷ -

7

دين دوستي

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

www.pukhto.net

دين دوستي

پښتانهٔ له لويه سره دين دوسته خلګ دي- دوی د قام ژغورني د پېوسته جدوجهد سره سره د دين دحفاظت زمه واري هم پوره کړے ده- پښتانهٔ هر کله د روحاني تسکين د پاره د خپل دين د پوهي په هلو ځلو وي- ماشومان جمات ته لېږي، ديني احکام په زده کوي او د ښه عمل کولو په هيله د قرآن او سنت تعليم ورکوي- څوك د نفس د تزکيې په خاطر په تبليغ کي ځي، سه روزې او چيلې لګوي- څوك بيا همه وخت د خپل رب په ذکر او فکر کي مطمئن وي لکه رحمان بابا[1] چي وايي:

زه رحمان چي ستا د حسن ثنا خوان يم
ستـا له رويـه درست جهان زما ثنـا کا

www.pukhto.net

لکه چي په وارو وارو بحث وربانديي وشو، يقين يا عقيده د نظريې مهم ترين جز دے او دا تر ډېره حده د دين سره تړلے دے- او زياتره خلګ د دين په برکت په سختو حالاتو کي هم د نا اميدۍ څخه ځان بچ ساتي او د ابدي ګټو په هيله د دنيائي شخړو مقابلې کوي لګيا وي- پښتانهٔ چونکي د ژوندانهٔ د بېلا بېلو امکاناتو قايل دي ځکه يې په کړکېچنو حالاتو کي هم د صبر لمن نيولې وي او پر لږ څهٔ هم شکر کوي- دين يې اسلام دے چي د ښهٔ او بد، حق او باطل، خېر او شر، امن او جنګ تر منځ د توپير ښوونه کوي او دا په ګوته کوي چي دغه متضاد څيزونه له ازله راروان دي او تر ابده به يو له بله سره تړلي وي- دين په صفا ټکو د دغو متضادو څيزونو تر منځ د توازن ساتلو تلقين کوي او د همدغه توازن پر اساس په آخرت کي د حساب کولو تقاضا کوي- په دين کې د اعتدال پر اصولونو د فرد د مقام تعين کيږي او د قامونو د پايښت ضمانت هم ورکول کيږي- د پښتنو دين " اسلام" د سلامتۍ او امنيت پر زرينو اصولونو ولاړ دے- دا د امن دين دے او د تاريخ په اوږدو کي د دعوت له لاري د نړۍ په لوی شمېر هېوادونو کي ورو ورو خپور شوے دے-

د زمانې[2] په حقله ديني فکر بلکل واضح دے- يقين، عقيده يا " ايمان" هغه اوّلنے څيز دے چي انسان له خسارے بچ ساتي-

www.pukhto.net

دويم څيز "ښه عمل" دے په کوم پوري چي د انسان ګټه او تاوان اړه لري - که ښهٔ عمل کوي نو به له خسارې بچ وي او که بد عمل کوي نو بيايې خساره يقيني ده- دين د ورور وژني اجازت نهٔ ورکوي بلکي د"حق" او "صبر" په تلقين پخپله د انتقامي قبايلي مذهبيت نفي کوي، لکه چي په څرګندون نمبر۱۳ کي ښول شوې ده- په دين

عکس نمبر۱۳ هغه څلورځيزونه چي انسان له خسارې بچ ساتي

www.pukhto.net

کي د اعتدال او سولي فکر د انسانيت د بقا غوره لار ګڼل کيږي- لکه چي په وړومبي څپرکي کښې تربحث لاندي راغے يقين يا ايمان په جديد دور کي هم د نظريې تر ټولو مزے غړے دے- دا د فرد هغه داخلي کيفيت دے چي ودۀ ته غيبي اعتماد او قوت ورکوي- علم د نظريې دويم مهم عنصر دے چي د فرد د خاريجي دنيا په حقله غوره معلومات را يوځاى کوي- دريم عنصر طاقت دے چي پر نظريه دعمل کولو دپاره ضروري ګڼل کيږي- احمد شاه[3] بابا خپله نظريه په ښېخي ساده توګه په صوفيانه انداز کي داسي وړاندي کړې ده:

کې دا نـورخلګ له نــورو ځخـه غواړي
احمد شاه خو د خپل يار ولاس ته ګوري

په دغه شعر کي يوې خوا ته د بهرَنيو قوتونو څخه د څۀ هيلي او غوښتني مخالفت شوے دے او پر"خپل قوت" د اعتماد کولو درس پکي دے- بلي خواته د هغه "يقين" اظهاردے کوم چي دۀ پر خپل خداى لارۀ- ځکه تر خپل هِمت وروسته د خداى مدد ته ګوري، او همدغه لا تر اوسه د پښتنو نظريه ده-

د اوسنۍ اورپُوکۍ وجه اسلام نۀ دے بلکي ښکاره دوه سببونه يې دي- وړومبے سبب يې دپېوسته بانديني مداخلتونو په نتيجه کي د خلګو دا 'ډار' دے چي د پښتنو په سيمه کي له ډېري

www.pukhto.net

مودې دوام لرونکي دغه مداخلتونه چيري د دوی خپلواکي ترې وانۀ خلي- او دويم سبب يې ددغو مداخلتونو پرضد را پاڅېدلے قبائلي 'نفرت' دے چې په ځيني شاته پاته علاقو کي يې د قبايلي مذهبيت رنګ اخستے دے- د پښتنو اوسنی غميزه ځکه ډېره اوږده شوه چي په دغو دواړو عواملوکي داعتدال عنصرنۀ ښکاري - د پردو تېرے خو پېښه ده او له پېښي تېښته نشته مګر دتشويش خبره دا بله ده- پښتانۀ د عقيدے په لحاظ صفا خلګ وو- دوی د دين په حقله کله هم د اورپُوکی حاميان نه وو- د عيسايانو، هيندوانو، سيکانو، پارسيانو او نورو مذهبونو د منونکو سره د دوی رويه د رواداری وه- د دين قبائلي تصور په دوی کښې نه وو او د اعتدال لاره ئې له پېړيوخپله کړې وه- د بهرنيو مداخلتونو په وجه ځينو خلګو د اغيارو پر ضد د اورپُوکی لارخپله کړه- علماوو هم په نوي پېر کي هيڅ داسي اِجتهاد ونۀ کړ چي په دغه مشکل وخت کي د خلګو د لار ښوني فريضه په ادا شي او د ژوندانۀ نظام په غوره توګه په وچليږي- د دين قبائلي تصور که څۀ هم د غېږو د تېري او غېر متوازن مغربيت پر ضد د انتقامي جذبې په توګه راوپاڅېد خو زيان يې پښتني ټولني ته ورسېد نۀ چي بهرنيو مداخلت کوونکو ته- په دين کي برتره سړے هماغه دے کوم چي تقوادار دے، علم او اخلاق لري- مګر د ژوندانۀ دغه مذهبي طرز اوس په انتقامي رنګ کي داسي ورنګېد چي اوس هرهغه سړے لوی سړے دے چي نۀ

www.pukhto.net

سرپدونکې انتقامي جذبه لري- حالانکې د سرېتوب فلسفه "دين" د ژوندانۀ هغه لازمي جُز ګڼي چې انساني ضمير مطمئن ساتي-

پښتونوالی يوازې د قام پرستۍ نوم نۀ دے بلکې دا د مسلمانۍ او انسانيت پر زرينو اصولونو هم ولاړ دے- تر څو چې خلګ دځان پېژندني، قام ژغورني، دين دوستۍ او خدای پرستۍ پر اصولونو د سرېتوب سفر جاري ونۀ ساتي، نجات نۀ شي موندلای- له بده مرغه ځيني خلګ پښتونوالی هم د نور قامونه په نظر زياتره د قوميت په محدوده معنا اخلي- کله کله خو يې د افغانيت له معنوي سطحې څخه هم کوزې اړتاؤ کړي- ځکه نو د سرېتوب فلسفه تر پښتونوالي يو ګام مخته ده ولې چې دا د ګڼو افغاني قدرونو تحفظ هم کوي- په اوسني پېر کښې د راپاڅېدلو نوو سوالونو ځوابونه ټول د سرېتوب په فلسفه کې لټول کېدای شي- په ټولنه کښې د حجرې اوجمات غوندي مهمو اِدارو ترمنځ د اعتماد د بحالۍ هلې ځلې اصل سرېتوب دے- که څۀ هم د مذهبي روايتونو خاريجي تاريخ زياتره د عقيدے د تخليق له موخې څخه ببېل وي خو د سرېتوب په اړه د حجرې او جمات تر منځ هيڅ يو توپير نه ښکاري- لکه مخکې چې يې ذکر وشو، بشر پر دوو برخو وېشلے ښکاري- مادي برخه يې جسم دے او غېر مادي حصه يې روح ده- که څۀ هم روحاني جستجود بشر داخلي سفر دے خو

www.pukhto.net

مذهب يوازي تر دغه داخلي روحاني هلو ځلو محدود نه وي بلکي واضح دباندينے سفر هم لري- په پښتني ټولنه کي مذهبي خلک د خپل مادي جسم د ښايست او پاکيزګۍ خيال ساتي، د قام دښېګړي فکر ورسره وي او دُنياداري هم کوي- د دُنياداریۍ يو مربوط شرعي نظام لري- البته دروېشان او صوفيان کله کله ترکِ دنيا هم وکړي چي په ظاهره يې مقصد روحاني سکون وي- شريعت او طريقت په همدغه ټکي يو له بله بېل ښکاري ولي چي صوفي ايزم داخلي روحاني هلو ځلو ته تر خاريجي سفر زيات اهميت ورکوي-

ځيني خلک[4] د پښتني سيمي دټولو شخړو ذمه واره مذهبي مخکښان ګڼي- د اورپُوکۍ او وروروژني تور همورباندي لګوي- دوی ښايي چي د ظاهرشاه او داوودخان خلاف راپاڅېدلي کمونيستهان او سوشليستهان هېر کړل، له کوموچي دا فتنې پېل شوي وې- وېښ قامونه چي کله له دومرو لويو لويو شخړو سره مخامخ شي نو يې بيا وګړي يو پر بل تور نۀ سره لګوي بلکي د ځلاند سبا په هيله لاس سره ورکړي چي غميزي ورباندي اسانه شي- لويي تاريخي غميزي زياتره غټ غټ روحاني او دُنياوي پاڅونونه زېږوي، ځکه نو د سړيتوب په اوږدۀ سفر کي قوميت او مذهب دواړه سره څنګ پر څنګ ځي-

لکه چي مخکي بيان شو په منځني پېرکي مغربي قامونه هم تر زرو کالو په تياره کي ؤ[5]- هره خوا ته نا اميدي وه، جهالت

www.pukhto.net

ۇ، ورور وژنه وه او زوربالازور ۇ- چا يې عيسائي مذهبي اجاره داري سبب ګڼله او چا يوناني فلسفيانه تقليد- د مسلمانانو سره د صليبي جنګونو له کبله د يورپ ټول معاشرتي او معاشي نظام سره ګډ وډ ۇ- په همدغو حالاتو کي د دانشورانو په فکري هلو ځلو يو مهم بدلون دا راغے چي خلګو د استدلال لار خپله کړه- عيسائي مذهبي اجاره داري پر ځوړه روانه شوه او د ارسطو د زړې فلسفې تقليد هم خلګو ورو ورو پرېښوو- دا رنګه په ټول يورپ کي مذهبي اِصلاحات پېل شول او خلګو ته يې د عقيدې آزادي ورکړل شوه- د تعليم رڼا خوره شوه، خلګو تحقيق او مطالعه مُهمه وګڼله او فکري آزادئ يې ومونډله- ورسره ورسره د بشري حقوقو دپاره ږغ وشو چي وروسته د فرانس د عظيم انقلاب په شکل نمودار شو- ادب، فن، ساينس او عالمي تجارت هم تر دغه وروسته وده وکړه- په ډېره تېزي سره په مغربي معاشره کي لوی بدلون راغے- دا بدلون د مغرب د خلګو په سوچ کي، په نظرکي، او د جاج اخستلو په زاويه کي راغے او همدغه دسمي لاري په لټون کي مرکزي ټکے ۇ چي مغرب يې له تيارې نه و رڼا ته راواړاۇ- هماغه وخت د يورپ په معاشي نظام کي ښکاره بدلون دا راغے چي زوړ جاګيردارانه نظام په نوي سرمايه دارانه نظام بدل شو- تجارت تر دغه وروسته ډېره وده وکړه- قامونو ته په خپلو خپلو ژبو د تعليم اجازت ورکړ شو او د دوی د تشخص خيال وساتل شو-

اوس سوال دادے چي د ترقۍ په ميدان کي بېخي ډېر شاته پاته پښتانۀ د مغرب د خلکو له بالا تجربې څخه کټه اخستای شي او که نۀ؟ يا دا چي په پښتني معاشره کي د دغه شان بدلون څه ګنجائش شته هم اوکه نه؟ د دغه سوال ځواب اسانه نۀ دے خو د بدلون په اړۀ د مسئلې جاج اخستل د سم ځواب په لټون کي مرکزي ټکے دے- د ژوندو قامونو دا خاصيت وي چي هغوی پېوسته په يوۀ حالت کي نۀ شي اوسېدای بلکي د غورۀ بدلون په لټون وي- مغربي معاشره که څۀ هم اوس له پښتني ټولني په ډېرو حوالو بېله ده خو هغه وخت تر ډېرۀ حده و اوسنۍ مشرقي معاشرې ته ورته وه- ولي چي زړه انساني معاشره وه او بنيادي عناصر يې دود او مذهب ؤ- د پښتني ټولني اقدار يقيناً له هغي مغربي معاشرې څخه بېل دي او پکښې د بدلون هدف ترلاسه کول يوازي پر هغو کرښو مشکل ښکاري، خو امن، تعليم تجارت اوجمهوريت پکښې د غوره بدلون ځای پربېږدي -

اوسنۍ مغربي معاشره خو له پښتني ټولني څخه نوره هم ډېره بېله ده ځکه به لاندي د خپلي ټولني موازنه له مغربي ټولني سره کوو چي د دې خبري وضاحت په وشي چي د دغو دوو معاشرو تر منځ فرق څۀ دے او مشترک انساني قدرونه يې څۀ دي - زۀ د کال ٢٠١٠ د دسمبر په مياشت کي امريکا ته تللے وم - نيويارك فلوريډا او سېنس فرانسيسکو مي کتلي وو- بيا په کال ٢٠١١ کي

www.pukhto.net

د مې په میاشت کي لندن ته هم لاړم- که څهٔ هم د دغو هېوادونو د خلګو د ښهٔ او بد معیار له مونږه بېل ؤ خو زیاتره قدرونه یې هماغه وو کوم چي د دې سیمي په ګښته خلګو کښې لیدل کیږي- زه تُرکي، مصر، سعودي عرب، عرب امارات، بنګله دېش، ملائیشیا، هانګ کانګ، بېنکاك او نورو ډېرو مشرقي سیمو ته هم په وارو وارو تللے یم او په دے نتیجه رسېدلے یم چي زموږ او د دوی ترمنځ اصل فرق دا دے چي دوی تعلیم لري، په ټېکنالوژي پوهـ دي، ویښ او آ ګاه دي او موږ هماغه شان بې عِلمه بې هنره او بې تنظیمه ژوند کوو لګیا یو- زموږ او د ددوی تر منځ هیڅ یو دیني یا مذهبي پېچومے نشته ولي چي دوی خوله خپله مذهبه هم بد زنه دي- حقیقت دادے چي په دې سیمه کي د بدلون هلي ځلي لازمي دي- که څهٔ هم د دغه بدلون لاري لټول ګران کار دے او ډېر صبر غواړي خو په یویشتمه پېړۍ کي امن، تعلیم، تجارت، صنعتي ترقي او جمهوري نظام د قام د بقا په اړه د بدلون لازمي برخي دي-

دا وخت پښتانهٔ د مغربي قامونو ماده پرستي غندي او مغرب د دوی له ماده بېزارۍ څخه خوښ نه ښکاري- په پښتني ټولنه کي د نا انصافۍ او اورپُوکۍ ریښي هم مغربي قامونه د دوی په غربت او ماده بېزارۍ کي لټوي، ولي چي دمالي زیان هیڅ خیال نهٔ ساتل او په لږ قناعت کول هم مغرب د ماده بېزارۍ په معنا اخلي- دمغرب په سرمایه دارانه نظام (کېپیټلزم) کي هره خواته د

www.pukhto.net

پیسې منېږه ده، ځکه د دوی غټ کاروباریان نورو قامونو ته په هماغه مغربي اندازګوري- پښتني مذهبي او دودیزه ټولنه نه خو د "ماده پرستی" قایله ده او نه د"ماده بېزاری" الزام پرخپل سر اخلي- پښتانهٔ د اعتدال لار خوښه وي[6] او په هېواد کي په انصاف د سرمایې تقسیم غواړي- خو دا هم یو تریخ حقیقت دے چي راتلونکے وخت یوازي په قناعت او قربانۍ نهٔ شي تېرېدای- قام به تر څو په لوږو او دربدریو کي ژوند تېروي؟ ځکه د اعتدال معنا د خېر پر غونډی ناسته نهٔ ده بلکي په خپل زیار او جایزه توګه اوّل ځان له او بیا هېواد له ګټې راوړل دي-

د نورو قامونو دا پروپیګنډه چي په پښتونخوا او خواوشا سیمو کي جاري د پښتنو د بقا هلي ځلي اسلامي بُنیاد پرستي ده حقیقت نهٔ دے بلکي د پېوسته بهرنیو مداخلتونو ردِ عمل دے چي د مذهب سره یې هیڅ اړه هم نهٔ نشته- د نورو اسلامي خوځښتونو سره پېوند څهٔ کسان ښایي چي په دې سیمه کي هم وي خو بُنیاد پرستي یوه عالمي مسئله ده چي د جدیدیت پر ضد د اسلام سره سره د نړۍ په نورو مهمو مذهبونو کښې هم لیدل کیږي- دا یوازي اسلامي مظهر نهٔ دے لکه چي په مغربي میډیا کښې د "اسلامي بنیاد پرستی" په نامهٔ یادیږي، بلکي په هندویت، یهودیت، عیسائیت، او نورو مذهبونو کي هم لیدل شوې ده- دا د جدیدیت خلاف په هره روایتي ټولنه کي ورو ورو د ردِعمل په توګه راپېدا کیږي- پېل یې

www.pukhto.net

زیاتره دکلو په ساده خلګو کي دښار دجدیدو آفتونو خلاف د ردِعمل په توګه وشي، بیا سوکه سوکه د ښارونو په ځېلو خلګوکي ځای ومومي او دښارونو مذهبي خلګ یې د مخکښو په توګه تړاوونه په لاسوکي واخلي- دارنګه وده کوي او تر ډېره حده د یوهٔ خوځښت شکل اختیار کړي- بنیاد پرستي په ټولنه کي د اورپُوکۍ یو سبب خو ګڼل کېدای شي لیکن مذهب د اورپُوکۍ سبب نه دے- اسلام خو د امن دین دے او د دعوت له لاري یې پرمختګ کړے دے او همدغه یې په ټولنه کي پېغام او مرام دے- د دین په اړه د پښتنو عقیده بلکل صفا ده- پښتانهٔ د ټولو نبیانو پېغام پر حق ګڼي- لکه چي په ځرګندون نمبر۱۴ کي ښوول شوے دے، پښتانهٔ دري واړه

ځرګندون نمبر۱۴ ابراهیمي دینونه

Pukhto.Net پښتو

ابراهیمي مذهبونه د یوهٔ دینِ ابراهیمي برخي بولي-
په مغربي هېوادونو کي حال داده چي دوی د فرد حق تر هرڅه مقدم ګڼي ځکه نو چي هره ښېلاري ته یې پام شي د بشري حق په نامهٔ یې کولای شي- په دوی کي د کهول او ټبر هیڅ تصور هم نشته، یوازینے قدر یې ځان ځاني ده ځکه یې ماشومان او ځوانان د مشرانو په قول نهٔ دي او زاړهٔ یې څوك د مولي له نرخه هم نه پوښتي- لوی شمېر وګړي یې د خواهشونو غلامان دي او له اخلاقي قدرونو څخه بېخي لري دي- له دغو ناوړو خصلتونو څخه مغربي ټولنه اوس د ډېرو ستونزو سره مخامخ ده- خلګ یې که څهٔ هم ماړهٔ او آزاد دي خو له ژونده مُطمئن نه دي ولي چي دغه آزادي د ټولني سره څهٔ اخلاقي تړون نهٔ لري- عزت، ذلت، ښهٔ او بد ټول په ټولنه پوري اړه لري او که یې له ټولني بېل کړې نو بیا څهٔ معنا نهٔ لري- په مغرب کي د صحافت د آزادۍ پر نامهٔ که یوکس د ډېرو نورو خلګو خلاف نفرت پېداکوي او د هغوی حق وهي نو پبلیشر یې ځان ذمه وار هم نهٔ ګڼي ولي چي دهٔ ته د تحریر هر قسم آزادي شته حالانکي په مُهذبه ټولنه کي د لاس غورځوني آزادي هلته ختمیږي چیري چي د بل د شملې حد شروع کیږي-

سامراجي قوتونو خو له اوّله سره د طاقت په ذریعه یا بیا د بې ضمیرو په مرسته د وړو وړو قامونو خلګ تر خپل فشار لاندي راوستي دي ځکه ترې د خېر امید نشته- له تېرو دېرشو کلونو څخه

بهرني مداخلت کوونکي پښتنو ته دا تاثُر ورکوي لګیا دي چې دوی بنیاد پرستان دي او یوازي په جنګ غښتلي دي، حالانکي د پښتنو اقدار په هره توګه تر دغو قامونو مزي دي ځکه یې د ذهني غلامۍ طوق له غاړي کښلے دے[7] او د مغرب له هغو فعلونو یې قام ساتلے دے چې د مشرقي قدرونو سره سمون نۀ لري او په اخلاقي توګه ناوړه غوندي ښکاري-

پښتني ټولنه که څۀ هم یوه مذهبي او دودیزه ټولنه ده خو د روایتي ارزښتونو یو بېل او ځانګړے سیسټم لري- یو دبل احترام د مشر او کشر په حساب منل شوے دے- پښتون قام د خپل دود ساتنه په ټینګه کوي، ولي چې د ټولني د قدرونو خیال پکي ساتل کیږي- د فرد حق د ټولني د ښېګړي په تول نۀ دے بلکي د ټولني د پاره د قُربانۍ قدر ترې زیات دے- ځکه فرد د خپل فرض په ادا کولو خوښ دے او د حق غوښتنه یې تر فرض اداکولو وروسته ده- دغه قدرونه د ټولني د ساتني ضمانت ورکوي او په کړکېچنو حالاتو کي یې هم قوي ساتي- په اجتماعي توګه د پښتنو حکومتي نظام شاهي نظام ؤ- دوی تر خلافت لاندي ډېر کم پاته شوي دي ولي چې خپلواکي دوی له اوّله سره تر هر څۀ مقدمه ګڼله - په شاهي نظام کښې هم د اسلامي شرعي قوانینو تر ډېره حده احترام کېدۀ- خو له بده مرغه د ثور انقلاب یوې خواته دغه نظام سره ګډ وډ کړ او بلي خوا ته یې څۀ نوے نظام هم ورننۀ کړ- په نتیجه کي یې هر څۀ له

www.pukhto.net

منځه ولاړل او عالمي اورپُوکو ته دلاس وهني موقعه په لاس ورَغله- چونکي اوسنۍ **سياست** د واك اخستني، حکومت کوَني او د حکومتي فېصلو د جواز ورکوني علم دے ځکه دا لازمي نهٔ ده چي پښتانهٔ دي په سياست کي د مغربي قامونو تقليد وکړي، بلکي لازمي دا ده چي د خلګو د شېګړي او پرمختګ په اړه جمهوري حکومتي نظام ته اهميت ورکړل شي او د هېواد د حکومتي نظام بنسټ د انصاف پر تمبو اوچت شي- دغه انصاف پخپله د امن لار خلاصوي او د' **اورپُوکي مخنيوے** ' کوي-

خځليك

1 - عبدالرحمان بابا 'د رحمان بابا کليات' ، دانش خپرندويه ټولنه ، پېښور ، سريزه حنيف خليل ۲۰۰۵،

2- القُرآن ، سورة العصر

3- احمد شاه بابا، 'دلوی احمد شاه بابا دېوان' (دېوانِ هرا) تر تيب د معصوم هوتك، صحاف نشرياتي موسسه ، کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۹

4- بارنېټ روبين ، (Search for Peace in Afghanista) د امن تلاش په افغانستان کي، امينه سيد، آکسفورډ يونيورسيټي پرېس، پلاټ نمبر ۳۸، سېکټر ۱۵ کورنګي انډستريل اېريا کراچي ، ۲۰۰۳

5- مانفرېډ اي ، (History and Civilization of the World) تاريخ و

www.pukhto.net

تهذیبِ عالم، ژباړن امیرالدین تقي حېدر، نګارشات، لاهور، ۲۰۰۶
6- موکولیکا بېنرجي، (The Pathan Unarmed) غېر متشدد پښتون،
جېمز کیور ي، آکسفورډ یونیورسیټي پرېس، پلاټ نمبر ۳۸، سېکټر ۱۵
کورنګي انډسټریل ایریا کراچي،۲۰۰۲ ،
7- امین سېکل، Modern Afghansistan: a history of struggle and
survival، یعني " نوے افغانستان" ، آیي بي ټارس لندن
او نیویارک، ۲۰۰۴

※※※

Pukhto.Net
پښتو

8

د اورپُوکۍ مخنيوے

Pukhto.Net

www.pukhto.net

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

د اورپُوکې مخنیوے

د څۀ خاصو مقاصدو په ترڅ کي په منظمه توګه د تشدد و استعمال ته اورپُوکي یا ټېروریزم وېل کیږي- د تشدد د منظم او پېوسته ګذارونو په نتیجه کي چي په خلګو کي کومه وېره را پاڅیږي هغه د ټولني د انتشار سبب شي- ځکه نو کله یوه خاص ډله د حکومت خلاف د څۀ خاصو موخو دپاره اورپُوکې ته دوام ورکوي چي حکومت تر فشار لاندي وساتي او کله بیا داسي هم وي چي حکومت د خپلو مخالفانو خلاف له ټېروریزمه کار اخلي[1]- د نړۍ په تاریخ کښې د ټېروریزم لوی شمېر مثالونه وجود لري چي د دین یا مذهب سره یې په هیڅ توګه هم تعلق نشته-

د اورپُوکې یا ټېروریزم تاریخ ډېر اوږد دے- ترعیسیٰ علیه السلام ډېر لمخه (۳۵۰_۴۳۱ مخزېرده) نومیالي یوناني تاریخ لیکونکي زینوفون (Xenophon)[2] د ټېروریزم په اړه لیکلي ؤ چي

www.pukhto.net

دا د نفسياتي جنګ يوه مهمه برخه ده چې د مخاليفانو ملا ورماتوي- همدغه د نفسياتي جنګ فلسفه ده چې تراوسه يې ټېرووريزم ژوندے ساتلے دے - د روم باچاټبريس (Tiberius) په اولنۍ عيسوي پېړۍ (۱۴-۳۷ زېږده) کې ټېرووريزم د خپلو داخلي مخاليفانو خلاف په منظمه توګه استعمال کړے ؤ[3]- تاريخ ګواه دے چې بيا يهوديانو پخپلو کې يو د بل خلاف هم کار ترې اخست چې تاريخي مثال يې د زيلوټ (Zealots) يا سيکاري (Sicarii) دے چې د هغو يهوديانو خلاف به يې ټېرووريزم په کار راووست چاچې به له روميانو سره اړيکې ساتلې[4]-

په اسلامي تاريخ کې تر اوسنۍ اورپوکۍ لمخه د ټېرووريزم څۀ واضح بېلګه نشته- که بيا چيرې پر چا دا تور لګېدلے هم وي نو د هغۀ محرکات بېخي ښکاره او داسې وي چې بغاوت ورته ويَل به زيات بهتر وي نۀ چې ټېرووريزم- نفرت او وېره ټېرووريزم زېږوي او د اسامه بن لادن تحريك په حقيقت کې د فلسطينيانو خلاف دامريکا د اسرائيل سره دمرستې پرضد ؤ- دے چونکې پخپله هم فلسطينے ؤځکه يې د امريکا خلاف نفرت منطقي ښکارېدے، او نفرت د اورپوکۍ اصل بنياد دے[5]- د فرانس د انقلاب په وخت روبسپيري (Robespierre) هم د هغو خلګو خلاف په ډاګه له ټېرووريزمه کار اخستے ؤ څوك چې يې خطر ګڼل[1]- پخپله په امريکا کې هم تر ورروژنه يا خانه جنګۍ (۱۸۱۶-۱۸۶۵) وروسته له ټېرووريزمه کار اخست شوے ؤ- کله چې په کال ۱۸۸۹ کې د لوی جرمن فلاسفر

www.pukhto.net

فرېډرك نطشې ذهني حالت خراب شو نو قدرت په همدغه کال اېډولف هټلر پېداکړ چي وروسته د دۀ د فلسفې د عملي کولو په هلوځلو تر انتها ورسېد او د يهوديانو خلاف د ټېروريزم تر حده ولاړ- خو دغه ټېروريزم يهوديان ختم نۀ کړل بلکي په نتيجه کي يې صيهونيت نوره هم وده وکړه او د يهودي رياست " اسرائيل" دجوړېدو موجب شو- دا رنګه دنونسمي پېړۍ په وروستۍ برخه کي په روس، امريکا او يورپ کي هم د انارکيزم (anarchism) په وخت کي د لويو لويو افسرانو خلاف په دې هيله ټېروريزم کېدۀ چي د سياسي او سماجي بدلون لاري خلاصي شي- په دغه لړ کښې له کال ۱۸۶۵ څخه تر ۱۹۰۵ پوري د ډېرو هېوادونو مشران، وزيران او افسران په بمونو والوزول شول يا بيا د ګوليو نښانه شول- د اورپُوکۍ يا ټېروريزم دغو ټولو تاريخي پېښو کله هم ګټه نۀ راوړه بلکي قامونه يې برباد کړل-

لکه مخکي چي يې ذکر وشو د مغربي ميډيا دا تاثُر[6] چي په پښتني سيمو کي جاري د بقا هلي ځلي " اسلامي بُنياد پرستي" ده، له حقيقته لري ښکاري- دغه شان پروپيګنډه دوی د روس خلاف او روس د دوی پرضد هم کوله- که څۀ هم په دې سيمه کي د بقا دغه هلي ځلي متشددانه دي او ځای پرځای د نورو اسلامي خوځښتونو سره پېوند هم ښکاري خو دا خپل پسِ منظر لري او د نوروعقيدو په منونکو کښې هم ليدل شوي دي- لکه وړاندي چي يې ذکر وشو " بُنيادپرستي" يوعالمي مظهر دے چي د جديديت پر ضد

www.pukhto.net

د نړۍ په هرستر مذهب کښې ليدل شوے دۀ- دا يوازې اسلامي مظهر نۀ دے لکه چې په مغربي ميډيا کښې د "اسلامي بنياد پرستۍ" په نامۀ ياديږي، بلکې په نورو مذهبونو کې هم ليدل شوې ده- لکه چې په څرګندون نمبر۱۵ کې ښوول شوې ده، اورپُوکې له ډېره نفرته پېدا کيږي او نفرت له پېوسته ظلمونو، ناانصافيانو او د شناخته له محرومۍ څخه- په پښتنو کې د نفرت لويه وجه ددوی په سيمه کې پېوسته دباندينې مداخلتونه دي- له دغو مداخلتونو

څرګندون نمبر۱۵ اور پُوکې له نفرت او ډار څخه پېداکيږي

Pukhto.Net پښتو

www.pukhto.net

څخه چي کومه وژنه پېښ شوې ده هغه د بدل تر احساس لاندي وده کوي لګیاده- په کال ۱۹۷۹ کي، د دسمبر دمیاشتي پر پنځویشتمه نېټه، روس خپل فوجونه افغانستان ته را ولېږل او دغي روسي مداخلې ' په افغانستان کي د اورپُوکی زهر وپاشل- بیا د روس ترماتي وروسته د نړیوالو شاګرځوَني او دګاونډیانو لاس وهني هم د افغانانو د محرومی احساس زیات کړ چي منطقي نتیجه یې د اورپُوکی په شکل مخته راغله-

په دې کې څهٔ شك نشته چي د روسانو خلاف په جنګ کي افغانانو د نړیوالو قوتونو په مرسته روس ته شکست ورکړ خو تر دغه وروسته د جنګ ځپلي افغانستان د جوړښت فکر هیچا هم ونهٔ کړ- پښتنو د خپل هېواد دبربادی په بیه سوشلزم اوکمونیزم خو له منځه یووړل مګر پخپلو کښې یې ځله ونهٔ بخښل او نه یې د هېواد د ساتني او تعمیر په اړه څهٔ وکړل- دوی امریکا او نورو مغربي ایمپیریلیستي قوتونو ته مېدان خو ور خالي کړ مګر هغوی هماغسي د ګاونډیانو ترمنځ ښکر په ښکر سره پرېښوول- د ژوبل قام دصحت، تعلیم، غربت اوبېکوری دمسئلو خیال یې ونهٔ ساتهٔ- په افغانستان کي دپایېدونکي حکومت د جوړښت، انصاف او ښاري دفاع په اړه ملګرو ملتونو هم څه ونهٔ کړل ځکه نو مایوسي نوره هم زیاته شوه چي په نتیجه کښې یې عالمي ټېرورېزم وده وکړه- د وسائلو کمے، د مداخلې خوف او بې تعلیمي داسي عوامل وو چي په دې سیمه کي د اورپُوکی د ودي منطقي سَببونه شول- دغو بېلابېلو مسئلو ترجنګ وروسته ونوو دباندیني مداخلتونوته هم لار

www.pukhto.net

خلاصه کړه- عرب او عجم دواړو په افغانستان کي حکومتي ونډي لټولې او په هېواد کي يې خپل خپل ګروپونه روزل- د پرَدو د تېري ډار بيا افغانان په شك کي سره واچول او نفرتونو پکښې وده وکړه- ځالاکه دښمنانو د دوی له دغه نفاقه پوره پوره فايده واخسته چي درويش[7] يې په يوهٔ شعر کي داسي بيانوي:

ځــالاك دُښمــن يې ننـــداره لــه لــري لــري کــوي
دوی په خپل منځ کي يو پر بل باندي لښکري کوي

وروسته د کال ۲۰۰۱ د ' نائن الېون' د پېښي په ترڅ کي د امريکايانو له خوا دطالبانو دحکومت ړنګولو په بهانه د ډېرو بېګنا خلګو وژني د محرومی احساس نور هم زيات کړ- دغه امريکايي اقدام افغانانو بيا د مداخلې په معنا واخست او د نفرت اور ته نوره هوا ورکړله شوه- ځينو افغانانو داسي فکر وکړ چي د دغي نوې مداخلې مخنيوے هماغه شان پکاردے لکه چي د روسي مداخلې په وخت ؤ- چونکي افغانان يو ځلي بيا توپك پورته کولو ته مجبوره کړل شول ځکه نو په هېواد کي د ملکي او غېرملکي اورپُوکو د ودي ځای پېدا شو-

په نړۍ کي د ټېرريزم تر ورو ورو پېښو وروسته چي کله د 'نائن الېون' دغه لويه پېښه وشوه نو يې نړۍ له يوهٔ بېل جنګ سره مخامخ کړه- دغه پېښه يوازي د امريکا پر تجارتي مرکز 'غبرګولي مينارونو' او دفاعي مرکز 'پېنټاګان' يرغل نهٔ وو بلکي د

امریکایانو پر اعصابو هم حمله وه چي په نتیجه کي یې د دوی اعتماد ولړزېد- د دوی دا یقین پاته نهٔ شو چي امریکایي حکومتي نظام هېواد له هري بلا ژغورلے دے او دوی چي کوم څه غواړي نو په اساني یې کولای شي- د 'نائن الېون' پېښي امریکایانو ته دا احساس ورکړ چي د لویو لویو جنګونو ګټلو والا امریکا چي پخوا کله هم د چا تر یرغل لاندي نهٔ وه راغلې اوس له هرڅهٔ په امان نهٔ ده- همدغه وجه وه چي امریکایي صدرجارج بُش په دې سیمه کښې یوه اوږدهٔ جنګ ته دوام ورکړ- امریکایانو د افغانستان غوندي جنګ ځپلي هېواد له هغه بې وسه حکومت څخه دا غوښتنه کړې وه چي عرب جنګیالیان دي له خپلي خاوري وشړي، کوم چي په هرڅهٔ وهمدغو خلګو ته اړ ؤ- دا کار د طالبانو په وس کي نهٔ ؤ ولي چي کوم حکومت پخپله د هېواد وماشومانو ته د بُنیادي تعلیم او د ژوند اُمید هم نهٔ شو ورکولای، د ټېروریزم مخنیوے به یې څنګه کاوهٔ؟ پرَته له دې چي طالبانو دا عقیده لرله چي عرب جنګیالیان پخپله هم په فلسطین او عراق کي د بېځایه مداخلتونو ښکار دي- په هرحال امریکایانو د ملي دفاع په موخه دغه جنګ ته تر ډېره دوام ورکړ، د نفرتونو اور ته یې نوره هوا ورکړه او ټېرریزم یې نور هم په زیات کړ-

ورو ورو امریکا او نورو مغربي اتحادیانو په دې سیمه کښې د عسکري موجودګۍ سره سره د لویو سیاسي، او تجارتي ګټو تر لاسه کولو هلي ځلي پېل کړې- په دې غرض یې خپلي عالمي اِدارې ډېري فعاله کړې چي نړۍ په سیاسي، معاشي او ثقافتي توګه

www.pukhto.net

تر کنټرول لاندي وساتي- په دغو امپیریلیستي اِدارو کي عالمي بېنك، آیي ایم اېف او ځیني نوري ملټي نېشنل کمپنیاني شاملي دي چي د نړۍ پر سیاست، تجارت اومعیشت خپل اثر قایم ساتي- ورسره ورسره د نوي الیکټراني میډیا په ذریعه د مغرب د عالمګیریت یا ګلوبلایزېشن انداز د مشرقي قامونو تهذیب او ثقافت لره هم خطره شو ځکه نو د مشرقي او مغربي تهذیبونو تر منځ نفرتونه پیدا شول-

لکه مخکي چي یې هم ذکر وشو، د نوي الیکټراني میډیا په ذریعه چي اوس مغرب کوم پروګرامونه وړاندي کوي او کوم کلتور رامخته کوي هغه مشرقي قامونو ته دا احساس ورکوي چي د دوی ژبي او ثقافتونه ورو ورو د مغربیت تر اثر لاندي راځي- دغه پروګرامونه د دې سیمي د خلکو پروګرامونه نهٔ دي- خلک په خپلو ژبو د خپلو زرګونو کلونو د کلتور او رِوایاتو په ترڅ کي خپل پروګرامونه کتل او اورېدل غواړي- دا تأثر عام دے چي عالمي مالیاتي ادارې او لویي لویي عالمي کمپنیاني د وړو وړو قامونو مالي وسایل هم ورو ورو د دوی له لاسه باسي- دغه پخپله هم اورپُوکۍ ته وده ورکوي او د عالمګیریت فلسفه شاته بیایي- تر څو چي خلګو ته په عملي توګه دا احساس ورنهٔ کړشي چي د نورو قامونو سره سم، ددوی شناخت، دود، ژبه او خپلواکي محفوظ دي او له هیڅ قِسم خطره سره مخامخ نهٔ دي، ترهغه وخته نظریاتي انتها پسندي نهٔ شي ختمېدای- ولي چي ژوندو قامونو لره خپلواکي تر هرڅهٔ ورتېره وي- دوی ژوند تر خوراك، څښاك او پوښاك پوري محدود نه ګڼي-

له دې څخه مې دا مطلب هیڅکله نهٔ دے چې عالمي ورورولي د اورپُوکي مخنیوے نهٔ شي کولای بلکې موخه مې داده چې عالمي فېصلې باید په انصاف وشي او په نړۍ کې پایېدونکے امن قایم کړ شي ولې چې د اورپُوکي سرحدونه نشته- دا له یوهٔ هېواده بل ته او بیا له بله ودرېیم ته په اساني غزېدای شي- که څه هم د اورپُوکي ځېلي خلګ د نړۍ په ډېرو نورو هېوادونو کې لیدل کېدای شي خو پښتانه یې له تېرو دېرشو کالو په لمبو کې سوځي- ځوك یوازې د شك پر بنیاد ووژل شول، ځوك بې ګناه په جېلونو کې د جبر ښکار شول او ځوك نن هم د بدل په اور کې ولاړ ښکاري- دا خالصه انساني مسئله ده چې د بهرنیو مداخلتونو په نتیجه کې له نفرته یا بیا له ډاره زوکړې ده ځکه یې په ګډه او په انصاف سره مخنیوے پکاردے، ولې چې لکه وړاندې یې ذکر وشو د اورپُوکي سرحد نشته او نهٔ دا دیوهٔ قام یا یوهٔ دولت د وس کار دے چې یوازې یې مخنیوے وکړي-

انصاف، امن ، تعلیم او بهتر معاش د تېروریزم دمخنیوي اِمکاني لارې دي چې نفرت او ډار دواړه ترې تښتي- امریکا او ګاونډي هېوادونو چې کوم مصرف د افغانستان په جنګ وکړ، دبرنېټ رابن (Barnett Rubin) په قول که یې د هغهٔ پنځوسمه هم د دغه هېواد په جوړښت ګارکړې وای نو به نن دلته نهٔ جنګ وای او نهٔ اورپُوکي- که یې د دغه رقم یوه درېیمه هم په امن او تعلیم خرڅه کړے وای نو به اوس نهٔ نفرت وای او نهٔ ډار- زهٔ فکر کوم چې خبره دومره ساده هم ښایي چې نهٔ وي- جنګ په اصل کې د کېږي

www.pukhto.net

ټليسټانو او عالمي اورپُوکو تر منځ دے، پښتانهٔ خو يې هسي له خپلي سادګی، محرومی او بېعلمی په زد کي راغلي دي- کېپيټليسټان د سرمايې په منډه کي لګيا دي او اورپُوکي کله له ډاره او کله د نفرت په اور کي هرڅه سوځي- دوی دخپل وطن د بربادی سامان له پردو څخه ترلاسه کوي او خپل ټاټوبے په سوځی- دلته ځمکني حقايق داسي دي چي د دغي خاوري دُښمنان اورپُوکي ژوندي ساتل غواړي- پر دې سيمه نهٔ معلوم چي ولي پردو له ډېره وخته اورپُوکي ژوندی ساتلې ده، کوم خوف يې په زړونو کي دے چي له دې خاوري څخه يې دومره نفرت کيږي-

دلته جنګ د نړی له نورو جنګونو بېخي بېل ښکاري- دا د ويتنام، فلسطين او کشمير له جنګونو سره نهٔ شي پرتله کېدای ولي چي عرب خپل دښمن پېژني ورسره جنګېږي، کشميريانو ته خپل دښمن معلوم دے ځکه ورسره ښکر په ښکر دي، خو افغانان له پردو توپك را اخلي او خپل وطن پرې خرابوي- ددې جنګ اصل محرك چي څوك دي او پر دغه اور باندي تېل اچوي لګيا دي، هغوی هم يقيناً د څهٔ نفرت او ډار له کبله داسي کوي- لنډه دا چي د عالمي نظام په نوي تشکيل کي دپښتنو د بقا ځای لټول څه اسانه کار نه معلومېږي ځکه به افغانان د خپلو مسئلو حل پخپله لټوي ولي چي دبل تلتك دنيمي شپې دے- چونکي اورپوکي ددباندينو مداخلتونو په وجه له نفرت او ډاره زوکړې ده ځکه يې علاج په انصاف دمسئلے دبېرته جاج اختستني سره تړلے دے-

نفرت او وېره په اعتماد ورکولو، انصاف کولو، تعليم خورَولو،

روزګار ورکولو او امن راوستلو پورې اړه لري چې تش په وعدو نهٔ بلکې په عملي کولو تر سره کېدای شي- د امن دپاره د نړۍ والود مرستې لویه برخه افغانان باید چې په انصاف اوپخپله مرضي د امن په هلوځلو او د عامو خلګو په تعلیم او ښېګړه خرڅ کړي ولې چې د نړۍ په اوسني سیاست قام خبرول په تعلیم اړه لري او تعلیم خلګو ته د نورو هېوادونو د ښېلا ښېلو ابجنډو پته هم ورکوي-

عالمي مرسته که د آیي ایم ایف (IMF) او عالمي بېنك د پور په شکل وي او د هغوی په شرائطو خرڅیږي نو به یې ګټه کمه زیان زیات وي- په تاریخي توګه آیي ایم ایف (IMF) تر دویم عالمي جنګ وروسته په دې غرض جوړ کړ شو چې د نړۍ په اقتصادي نظام کې غوره توازن وساتي- هغه وخت دغې اِدارې دجنګ ځپلو هېوادونو مرسته په ډېره ښه توګه وکړه او هغوی یې بېرته پرخپلو پښو ودرول- ورو ورو دغه اداره مغرب په خپلو تجارتي ګټو را وسته- په کال ۱۹۹۸ کې د آیي ایم ایف غوښتني د انډونېشیا د صدر سوهارتو د حکومت د ړنګېدلو سبب شوې- خو په ګاونډي هېواد ملایشیاکې مهاتیر محمد د آیي ایم ایف د غوښتنو او مشورو په پرته ځانګړي اقدامات وکړل ځکه یې هېواد له اقتصادي او سیاسي شخړو څخه تر ډېره حده بچ وساتهٔ- د دغو ادارو پور پخپله د مداخلې په معنا اخستل کیږي او مداخلت د نوري اورپُوکۍ سبب جوړېدای شي- ځکه افغانان د بلې مداخلې بار پر ماتو اوږو نه شي اخستای- په اوسني وخت کې د آیي ایم ایف

www.pukhto.net

یا د عالمي بېنك څخه د قرض غوښتنه او بیا په دغه پور د هېواد د امن او پرمختګ هیله، د لېوني خوب کېدای شي نهٔ چې د ویښ زلمي سندره-

په جنګ ځپلي هېواد کي چیري چي امن نهٔ وي، تعلیم نهٔ وي، انصاف نهٔ وي، تجارت نهٔ وي، ډېري نوري مسئلې کرلي وي او د خلګو د ژوند تېرولو معیار هم ښېل ښېل وي، هلته له بدامنۍ او فسادونو څخه د خلګو د ژغورني د پاره سیاسي فېصلې په ډېر احتیاط کول پکار وي- دانتظامي کارونو له سره جاج اخستل وي او کله کله سخت هدایات هم ورکول وي چي د دولت ملازمان باید د خلګو د ښېګړي دپاره کار وکړي نهٔ چي د ځانځانۍ دپاره- د هېواد د پرمختګ راز په دې کي وي چي د قبائلو تر منځ معاشرتي فرق کم کړشي او دا هغه وخت کېدای شي چي د خلګو نظر پر یوهٔ ځلاند مستقبل وي- امن او تعلیم دوه داسي څیزونه دي چي د قام د معاشي او معاشرتي ترقۍ ضمانت ورکولای شي- که څهٔ هم د زرګونو کلونو زړو روایاتو او ټینګ "یقین" پښتنو ته دومره قوت ورکړے دے چي څهٔ نهٔ څهٔ خپلواکي یې لا تر اوسه ساتلې ده او بشري رشتې یې هم ټینګي نیولي دي، خو د تېرو دېرشو کلونو رنګا رنګ ناورینونو د افغان اولس "طاقت" ورکم کړ، د ډوډۍ او د بقا په فکر یې بوخت کړل، ځکه یې په هېواد کي څهٔ نظام پاته نهٔ شو- دغه ناورینونه که څهٔ هم زیاتره د باندینیو قوتونو د مداخلتونو په وجه وو خو ورو ورو یې د اولس مزاج هم تر ډېره حده جنګجویانه کړ، ځکه خو جهاني[8] وایي:

نۀ د فلك زړه راسپړي نه زه سترے شومه
لا د وختونو په ګوګل کي زلزلې پاته دي

قامي رهبرانو ته پکاردے چي هېواد والو ته يو داسي پروګرام ورکړي چي خلګ سره يو کړي، تر جنګ وَ امن ته ترجيح ورکړي، د خپلي ښېګړي دپاره يې را وپاځوي، تعليم عام کړي او اعتماد پکښي را پېداکړي-

پښتونخوا چونکي دا وخت د عالمي او علاقايي طاقتونو د غاښو ترمنځ ده ځکه يې منطقي نتيجه اورپُوکي او نظرياتي انتها پسندي کېداى شي- نړيوال قوتونه که د پښتنو په سيمه کي د نوو مداخلتونو امکان تش د دوی ډار ګڼي نو بيا د اورپُوکی د چېلنج مقاومت دپښتنو په بشپړه مرسته او د دوی دهېواد په تعمير پوري اړه لري نۀ چي په جنګي تجرَبو پوري- ولي چي د دې سيمي د استحکام اړه په امن پوري ده او همدغه امن هېوادونو ته د نړی پر مخ د ټينګو دولتونو په توګه د پايښت ضمانت ورکولاى شي- امن پخپله د نفرت او ډار خاتمه کوي او د قام د مذهب، ژبي، ثقافت او تعليمي اِداروحفاظت کولاى شي- امن له يوې خوا حکومتونو ته دکار کولو ډاډ ورکوي او له بلي خوا ددوی دسماجي او سياسي شناخت د خوندي ساتلو ضمانت هم دے- او همدغه دامن هلي ځلي د اورپُوکی د مخنيوي يوازينی لار ده چي د ' **انسانيت**' پر ګدو قدرونو د دُنيا د بقا په موخه په ګډه تګ ورباندي کېداى شي-

www.pukhto.net

اخځليك

1 - اینکارټا انسائیکلوپیډیا ، ' اورېوکي' (Terrorism) مایکروسافټ
کارپوریشن امریکا ، ۲۰۰۷

2- مالتزر میلټن ، ' کومه روځ چي اسمان ونړېد : د اورپوکی یا ټېرېریزم تاریخ
(The Day the Sky Fell: A History of Terrorism).
دویم اېډیشن، رېنډم هاؤس امریکا ۲۰۰۲ ، لومړے چاپ په ۱۹۸۳ کي ,

3- کېر کالیب ، ' د اورپوکی ښخه سبق ؛ ولي دا ناکامه شو ه، ولي به ناکمه وي '
(The Lessons of Terror: A History of Warfare Against Civilians,
(Why It Has Always Failed and Why It Will Fail Again
رېنډم هاؤس امریکا ۲۰۰۲.

4- بینجیمن ډېون او سټیون سیمن ، ' د مُقدسي اورپوکی زمانه ' ،
(The age of Secret Terror) ، رېنډم هاؤس امریکا ۲۰۰۲ ،

5- بر ګن پیټر، ' مقدس جنګ' (Holy War: Inside the Secret World of
Osama bin Laden) فري پرېس، امریکا ۲۰۰۱ -

6- رائټ جوني ، ټېروریسټ پروپیګنډا (Terrorist Propaganda)
اېس ټي مارټن، ۱۹۹۱ -

7- درویش درانی، 'دابُوټي به لونګ شي' صحاف نشریاتي موسسه ،
کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۹

8- عبدالباري جهاني،'د سباوون په تمه' ، صحاف نشریاتي موسسه ،
کاسي روډ کوټه ، ۲۰۰۰

* * *

www.pukhto.net

9

Pukhto.Net
پښتو

انسان او انسانیت

www.pukhto.net

Pukhto.Net
پښتو

www.pukhto.net

انسان او انسانيت

د انسان او انسانيت په اړه دنړۍ د پوهانو نظر د هغوی د قوميت، تاريخ، ماحول او عقيدې په حساب بېل بېل ښکاري- که څۀ هم دکائنات دجوړښت او پرځمکه د انسان د تخليق عقيده د درو واړو ابراهيمي مذهبونو سره ورته ده خو تر ټولو مشکل سوال چي خلګ يې له ازله د ځواب په تلاش کي دي، پخپله د انسان وجود دے- يعني چي انسان پخپله څۀ دے او انسانيت يې په قومو قدرونو پوري اړه لري؟ د دغه سوال څۀ غوره او منطقي ځواب په اوسني عِلمي او سائنسي دورکي هم عملاًممکن نه دے ولي چي لوی شمېر خلګ منطق ته هم د شك په نظر ګوري- اوس خو داسي برېښي چي منطق په استدلال کي د پېچلو خواهشونو نوم دے- په ټوله نړۍ کي ځالاکه خلګ او بالادسته قوتونه د منطق په ذريعه د ځاني او قامي خواهشونو تکميل کوي لګيا دي- د خپلو قامونو وسايل په نوو نوو دليلونو د ځان کوي او لوټي يې- څومره چي

www.pukhto.net

انسان پر فطرت ورو وروکنټرول حاصلوي لګیادے هغومره د دغه سوال په ځواب کي پېچومي زیاتیږي- موږ ځکه منطق ته د شك په نظر ګورو چي انسان او انسانیت تر هر رنګه دلیلونو وسیع ښکاري- منطق خو یوازي د ازلي حقیقتونو د یوې پنګي وضاحت کوي ځکه متحرك نهٔ دے بلکي منجمد ښکاري- انسانیت همه وخت متحرك دے ، د بغاوت کولو صلاحیت لري او انقلاب آفرین ښکاري- د منظق په ګچه خو د عقل مقام هم نهٔ شي څرګندېداى کُجا د انسانیت د سوال ځواب، ځکه خو حمزه بابا[1] وایي:

لوَلم یې په دې چي یې عنوان انسانیت دے
خــدایــه د هستۍ چي تــا ویــلې افســانــه

اوسني تاریخ پوهان او د دوی نوي اکادمیك بشري تاریخ څېړني هم د انسان او انسانیت په اړه د سوال واضح ځواب نهٔ لري- په تاریخي توګه د انسان اولنے شکل د انسانیت له معیاره بېخي لري ښوول کیږي او ژوند یې تر ډېره حده د حېواني خصلتونو ډك ښکاري- ځکه ځیني پوهان دغه اولني انسان ته د انسان په سترګه نهٔ ګوري بلکي بشر ورته وَیل مناسب ګڼي[2]، خو ډېر نور پوهان د خلګو دغه تقسیم نهٔ مني او دا په اصل کي د انسانیت بېلا بېلي سطحي ګڼي- په هرحال خلګو له لاندي څخه تر بَره د ترقۍ په دغه سفر کښې په زرګونو کلونه لګولي دي-

www.pukhto.net

لکه چي مخکي يې ذکر وشو په قرآنِ حکيم کي هم د خلګو دپاره دوه بېل بېل لفظونه استعمال شوي دي، يو بشر او بل انسان- د لفظ "بشر" مطلب د نوع په حېث دے چي د څلور پښو له حېوانه بېخي بېل پر دوو پښو ولاړ يو وجود دے- د " انسان" مطلب په مخلوقاتو کي يو بلند مقام لرونکے څيز دے- موږ مسلمانان يو ځکه نو د خلګو د وجود دوې سطحي د زړه لکومي منو او دا تسليمَوو چي بشر د خلګو هغه طبيعي سطح ده چي "موجود" ده او انسان يې هغه معنوي سطح ده چي "مقصود" ده- بشر هر څوک دے خو د انسان په ګڼچه هغه کس پوره ګڼل کېداى شي چي په خپل کوشش او پېوسته هلو ځلو تر معنوي سطحي ځان ورسوي-

انسان دا فطرتي خصلت لري چي هر زدکړے هنر ونورو خلګو ته هم ورښول غواړي او په دغه ښوونه فخر کوي- دے شعوري کوشش کوي چي دارنګه په خلګو کښې خپل مقام جوړ کړي او په سماجي جوړښت کي برخه واخلي- په خپل تخليقي قوت انسان کله کله په خواوشا ماحول کي نوښتونه هم رامخته کوي- چونکي دا دے خپله فطري ذمه واري ګڼي ځکه نو ښايي چي دا رنګه ورو ورو د کلتور ابتدا شوې وي[3]- داسي بريښي چي خلګو د انسانيت د معنوي سطحي په خوا خپل اوږد سفر هماغه وخت پېل کړے ؤ کله چي دوی د فطرت او ماحول اثرات وليدل او د دغو په ترڅ کي يې د ځان ژغورني شعوري هلي ځلي پېل کړې- د بېلا بېلو پېښو سره مخامخ شول او د هغو تر اثر لاندي يې د درد او خوشحالی قصې او نغمې خپلو نسلونو ته منتقلي کړې- په بېلا بېلو وختونو کي يې

www.pukhto.net

نکلونه او نظمونه جوړول او له یوۀ او بله یې ورو ورو زدکړې کولې- بیا یې ښایي چې د یاداښت د پاره د څۀ علامتونو په توګه د لیك اولوست پیل وکړ او دغه زدکړه یې هم تر خپلو نسلونو ورسوله- ورو ورو ئې دعملي او روحاني تجربو په ترڅ کښې د علم دائره پراخېده او د فکر زاویه یې سمېده تر څو چې د ښه ذهانت له کبله تر نور مخلوق غوره او ستر (اشرف المخلوقات) مقام ته ورسېد چې اوس د انسانیت په معنا اخست کیږي- همدغه خبره عظیم فلاسفر فېثاغورث [4](Protagorus) کړې وه چې:

"Man is the measure of all things"

" انسان د ټولوشیزونو په ګچه دے"

که موږ هرڅومره د خلګو د برابرۍ دعوې[5]وکړو او د نسلي، مذهبي او علاقایي تعصبونو څخه بالاتر شو خو بیا هم د انسانیت په اړه دوې بېلې سطحې ښکاري- یوه یې طبیعي سطح ده او بله معنوي- طبیعي سطح یې پرحیاتیاتي علم مبني ده او د بشر د بېلا بېلو اعضا د جوړښت او د هغوی د کار کولو په حواله بحث ورباندې کیږي- د هر بشر جسماني جوړښت او نفسیاتي ساخت تر ډېره حده یو رنګه دے- دغه د بشر نوعي خاصیتونه دي چې دطب، حیاتیاتو او نفسیاتو طالبعلمان یې تر لوست لاندې راوړي او بیا یوې خوا ته د بشر د ناروغیو د علاج کار ترې اخست کیږي او بلې خواته یې د نفسیاتو مطالعه د تجزیې په کار هم راوسته کیږي- د

www.pukhto.net

بشر دغه درجه چونکي د ټولو خلکو سره مشترکه ده او هرکس هغه ټول خاصیتونه لري کوم چي وړاندي یې ذکر وشو ځکه طبیعي سطح بلل کیږي- د خلکو دویمه سطح له مخنی څخه تر ډېره حده بېله او اوچته ده ځکه معنوي سطح ګڼل کیږي- دا په ټولو خلکو کښي یو رنګه نهٔ ده بلکي د دانشورانو، فلسفیانو، شاعرانو، پوهانو او صوفیانو د فکر او دانش سره اړه لري- دا د خاصو خلکو د څهٔ خاصو هلوځلو سره تعلق لري او انسانیت په همدغه فکر او هلوځلو پوري اړه لري- له طبیعي سطحي څخه تر معنوي سطحي پوري لوی سفر خلک په مدتونو پرې کوي- ځیني پوهان د خلکو تر منځ د دغسي توپیر قایل نهٔ دي او دا دلیل وړاندي کوي چي دا د مساواتو او برابری د بُنیادي اصولونو خلاف ښکاري- په هرحال حقیقت داده چي عمل یوازینے داسي جوهر ښکاري چي یو کس له بله بېخي بېل په ایسي او د بشر او انسان ترمنځ د واضح توپیر جواز هم ښندي-

د دې تاریخي پېر پوهان[6] د ساینسي پلټني په رڼا کي څرګندوي چي پنځوس زره کالهٔ مخکي خلکو په سمڅو کي ژوند کاوو او یوازینے خوراك یې د ښکار غوښه وه[7]- په افغانستان کي د دغه وخت ډیري نخښي موندل شوي دي چي په سائنسي توګه یې د کاربن له مخي ټاکل شوے عمر هم پنځوس زره کاله یادیږي- دغه نخښي د سمنګان له دادل درې، چخماخ درې ، زرسمڅې، د غزني له ناوره او د بدخشان له کوردرې څخه موندل شوي دي[8]- ساینسي پلټني دا هم څرګندوي چي په دوو میلینو کلونو کښې انسان په

www.pukhto.net

طبيعي توګه هم ډېره ترقي کړې ده[9]- دلاسونو، پښو او دماغ ساخت يې هم له اولنيو خلګو بېل دے- د نيوټوني (Neoteny) جديد علم د انسان په ساخت کي پرهمدغو بدلونو بحث کوي- د زړو وختونو د خلګو کوپړۍ چي د ځمکيندني له امله ترلاسه شوي دي، داڅرګندوي چي د خلګو سرونه هغه وخت واړه وو او د مخ په خوا وتلي غوندي ښکارېدو- له دغو نخښو څخه دا ثابته ده چي پخوانيو خلګو ډېر ساده ژوند کاوو- د خوراك او پوښاك انداز يې هم بېخي ساده ؤ- د ځان ژغورني په غرض به يې د دنګو غرونو په لوړو ترڅو کي سمڅې کيندلې او استوګه به يې پکښي کوله- چونکي د غوروفکر دايره يې محدوده وه او د غټ دماغ ضرورت ورته نهٔ ؤ ځکه نو قدرت سرونه او دماغونه هم واړه ورکړي وو- وروسته خاندانونه جوړ شول، ټبرونه را وړاندي شول او ورو ورو قبايلي ژوند روان دوان شو- د خلګو طبيعي ضرورتونه ډېر شول او د ژوند معنا يې هم ورو ورو بدلېده لګيا وه ترڅو چي يې د شعور او پوهي په برکت اوسنے مقام حاصل کړ او دانسانيت ترمعنوي سطحي د رسېدو په هيله مسلسل په تګ ودو دي-

په زړو وختونو کښي به ددغو قبيلوخوراك له قدرتي څيزونو څخه ؤ چي لويه برخه به يې له ښکار څخهٔ ترلاسه کېدله- د ضرورت څيزونه به يې له پوستونو جوړول چي مثالونه يې اوسنۍ ګړکه، چاګله، بنۍ او ګوډے دي- دا ټوله هغه وخت هم له پوستونو جوړېدل- لباس به يې په زياته د ښکارکړل شووحېوانانو له پوستونو جوړاؤ چي اوس لاهم د پوستين په توګه په پښتني معاشره کي

www.pukhto.net

وجود لري- د وخت په تېرېدو سره د نوو تجربو او مشاهدو په ترڅ کښې د انسانانو په دماغونو کښې نوي نوي ترکیبونه جوړېدل او په ذاتي او ټولنیزو روَیوکي یې هم روځ په روځ بدلون راتلے لګیا ؤ[9]- دغه بدلون څۀ نه څۀ خو په جینیاتي توګه په خلګو کښې ورو ورو راروان ؤ خو په زیاته د ماحولیاتي ضرورتونو په وجه د دوی د شعوري کوششونو له کبله ؤ- د مثال په توګه د نوو نوو ضرورتونو په ترڅ کي به اولنیو خلګو ډَبري تراشلې او د خپل ضرورت اوزار به یې ترې جوړول- په دغو ډبَرینو څیزونو کي ریندې، چړې، چیټکان او د ضرورت نور ډېر څیزونه شامل وو چي یو شمېر لرغوني آثار یې په پښتونخوا کي له بېلا بېلو ځایونو څخه د ځمکیندني له امله ترلاسه شوي دي- همدغه شان به دوی د ځناورو له هډونو او درختو له لرګیو څخه غشي جوړول چي دښکار کولو او ځان ژغورني په کار به یې راوستل- په ډېرونورو هېوادونو کي همدغه شان څیزونه موندل شوي دي چي د بشر د ارتقایي درجو په اړه معلومات ورکوي خو د انسان او انسانیت په اړه د سوال ځواب نه ښندي- دا ټول آثار د بشر د فطرت سره تړلي شیان دي او کوم معلومات چي ورکوي هغه په ټولو خلګو کي یو رنګه دي- همدغه د بشر طبعي سطح ده چي له ډېر پخوا څخه تر اوسه په خلګو کي لیدل کیږي- خو په هره زمانه کښې څۀ خلګ له طبیعي سطحي څخه ترمعنوي سطحي پوري سفر کوي لګیا وي- دا سفر له مدتونو جاري دے - د بشر او بشریت په اړه په دوهم څپرکي کښي د"خلګ" ترعنوان لاندي څۀ نۀ څۀ بحث وشو خو د انسان او انسانیت په اړه د سوال څۀ

www.pukhto.net

واضح ځواب ترې راونهٔ ووت ځکه نور وضاحت هم غواړي-

د انسان او انسانیت په اړه دسوال ځواب په پېوسته فکر او زدکړه پوري اړه لري- د زدکړي دغه سفر په زرګونو کلونه واخستل او د یوهٔ ارتقائي عمل په توګه لا دوام لري- د انسان فطرت داسي دے چي څهٔ نهٔ څهٔ کوي لګیا وي- د ضرورت د څیزونو تر جوړولو وروسته خلګو د وخت د تېرېدو سره سره کراوکښت هم پېل کړل او کروندې یې آبادي کړې- کله یې چي ضرورتونه زیات شول او کار وربانديړ ډېر شو نو یې د خپلي آسانتیا په خاطر حېوانان هم په کار راوستل- اوښ، غویے، خر، مېښه او آس یې د ځان تابع کړل او کار یې ترې واخست- کله چي له کښت او کروندو نه د انسان د خوراك ضرورت پوره شو نو یې د ټولني ضرورت محسوس کړ- خاندانونه سره یوځای شول، کلي ترې جوړشول او ځای پر ځای خلګو په لوی شمېر داسي استوګه پېل کړه چي واړه واړه ښارونه یې آباد کړل- له خټي څخه به یې لوښي جوړول، پخول به یې او د کوزې، منګي اوکُنجۍ په توګه به یې کار ترې اخست- ورو ورو یې مِس، ګیلټ او وسپنه هم په خپل استعمال کي راوستل- مِس خو دوی اوه زره کاله مخکي لاپه کار راوستي ؤ خو وسپنه یې تقریباً درې زره کاله وړاندي په استعمال کي راوسته- کله چي د خلګو قوت سره زیات شو او یو د بل په مرسته یې کار سره تقسیم شو نو لږ غوندي اوزګار شول او د فکر دایره یې پراخه شوه، فنونو ته یې هم پام شو- دا د انسانیت په خوا یو بل قدم ؤ چي بشر واخست- که څهٔ هم ټول خلګ بشر دي خو هر بشر د انسان په تول پوره نهٔ دے-

انساني خاصيتونه په هرچا کي يو رنګه نهٔ دي- څوك به تري خالي وي او کنه؟ دا نهٔ شي ويَل کېدای خو په چا کي کم او په چا کي زيات ضرور وي- دا کمے او زياتے د انسان په کوښښ پوري اړه لري او د ښهٔ او بد تميز په کيږي-

لکه وړاندي چي يې ذکر وشو، بشريت د انساني وجود و طبيعي سطح ته ويل کيږي چي په خلګو کي له ازله موجود دے- هرکس د بشر په حېث وجود لري، په بنيادي توګه خطاکار دے او حېواني خاصيتونه ټول وريکښي جمع دي- ځان خوښه دے او خونرېزي يې په سرښت کي ده- تاريخ د دې خبري ګواه دے چي په بشر کي وحشيانه خاصيتونه تردې حده دي چي يو دبل وقتل ته د لېونو په شان چمتو ښکاري- داسي ښکاري چي دښمني او خونرېزي د بشر په سرښت کي ده- مګر دا هم حقيقت دے چي په خپل کوښښ د انسانيت تر معراجه د رسېدو قوت لري- دا مخفي قوت يې په ايمان، عمل، حق پرستۍ او صبر پوري اړه لري- هم دغه اوصاف يې له خسارې څخه بچ ساتي او د انسانيت جوهر پکښي پېدا کوي، ګنې انسان خو په خساره کي دے - ځکه انسانيت د انساني وجود هغه معنوي سطح ده چي خصوصيات يې له ازله موجود نهٔ وي بلکي په ماحول او پېوسته هلوځلوپوري اړه لري- لکه مخکي چي يې ذکر وشو، د دغه انسانيت هيڅ يوحد معين نهٔ دے بلکي يو ارتقايي عمل دے چي د کمال سطح يې حد نهٔ لري- داسي برېښي چي د تصوف نظريه د دغه لا متناهي سلسلې څهٔ حد متعين ګنې خو حقيقت دا دے چي معقول سوچ د خالق پخوا "رجوع" ده نهٔ چي تر خالقه د رسېدو تصّور-

www.pukhto.net

د انسان معنوي سطح هماغه ده چې دے تر نورو ټولو مخلوقاتو بهتر او افضل په ګڼل کیږي- دغه معنوي انسان چې په اصل کي د انسان په تول پوره دے، د څو بېلابېلو خصلتونو په وجه ښکاري- په دغو خصلتونو کي اول ځان پېژندنه، دویم آزاده اراده، درېیم د انتخاب قوت او څلورم د تخلیق صلاحیت دے چې د انسان د ټولو عمَلي او روحاني تجربو اصل مأخز ګڼل کیږي- له بشره تر انسان پوري د انسانیت سفر له لاندي نه تر بره په دغو خصلتونو پوري اړه لري- د انسان عظمت او قدر په همدغه وجه دے- فلسفه، مذهب، فن، ادب، سائنس اونور ټول علوم د همدغو خاصو انساني خویونو په موجودګي کي مخ په وړاندي روان دي- دا خصلتونه په هر فرد کښي یو رنګه نهٔ وي بلکي د دغو تناسب هغه څیز دے چې یو انسان له بله بېل په ښکاري- په چا کښې یو خوی زیات وي او په بل کي بل ځکه خو په انسانانو کي د انسانیت سطح یوه نهٔ ده- د انسان د دغو واړو فطرتي خاصیتونو لږ تفصیل په نمبر۱٦ کي په دې هیله څرګند شوے دے چې څهٔ نهٔ څهٔ وضاحت یې وشي- د ټولني خلګ د ځان پېژندني، آزادي ارادې، غوَره انتخاب او تخلیقي قوت په لحاظ په اوسني دور کي پرمختګ کوي او یو له بله سره په مقابله کي دي- بېل بېل کارونه تر سره کوي چې یوې خواته دوی په پېژندل کیږي او بلي خواته دکائنات په ډېرو رازونو ځان خبروي- د دغو بېلابېلو صلاحیتونو په برکت ښکلے ادب تخلیق کیږي، نوي نوي سائنسي ایجادونه کیـږي چې د انسان د پاره روغ په روغ

www.pukhto.net

ځرګندون نمبر۱۶ د انسانيت څلور خاصيتونه

خوشحالي اوډېري آسانتياوي پېدا کوي- ځان پېژندنه له بشريته د انسانيت پخوا اولنے قدم دے او د معرفتِ الٰهي وړومبے شرط هم ګڼل کيږي- ځکه هر کس لره دنفس يا **ذات** تر جبر د وتو يوازينی لار هم ځان پېژندنه ده چي په ظاهري وجود کښې دننه د پټ معنوي وجود دَرك ورکوي-

www.pukhto.net

بشر زياتره د خپل ذات يا نفس په خول کي بندي وي چي په حقيقت کي د دهٔ د خودئ قفس دے- له خپله ځانه مجبور وي ځکه ډېر څهٔ ترې پاته وي- په لوړه کي د خپلي لوړي د مجبورئ اظهار نهٔ شي کولای، که ملامت وي نو د نفس تر فشار لاندي خپله ملامتيا نهٔ شي منلای، که مجرم وي نو د جرم اعتراف نهٔ شي کولای او که ګناهګار وي نو د توبې دروازه ورته بنده غوندي ښکاري- بلي خواته د دنيا ټول نعمتونه ورسره وي خو ژوندون ورته بې معنا او خالي خالي معلومېږي- حالانکي په فطري توګه انسان له حېوانه ځکه بېل دے چي په ځان کي څهٔ دغسي پټ قوتويني چي دے له نورو ژوندو ځيزونو ممتاز په ښکاري- د همدغه قوت پلټنه معرفتِ نفس يا ځان پېژندنه ده، چي په تزکيهِ نفس او ضبطِ نفس پوري اړه لري- چونکي انسان له ازله په خپله دغه مجبوري خبردے ځکه ورباندي لازم ده چي د خپل نفس اصلاح وکړي، ضِد پرېږدي، عِناد ختم کړي، بد رد کړي، د ښو انتخاب وکړي، دروغ نهٔ وايي د ريشتا مل شي، ولي چي همدغه دنفس تزکيه ده- که څهٔ هم بشر له خپل سرښته بېخي خبر دے او د کائينات سره د خپل تعلق په اړه فطري آګاهي لري خو د خودئ تر معنوي سطحي پوري د رسېدو د پاره پېوسته هلي ځلي ورباندي لازمي دي- په دغو هلو ځلو کي پر ډېرو ځايو لوی لوی خنډونه مخته راځي ځکه د برداشت او ضبطِ نفس ضرورت وي - تر بدل و روغه ته اهميت ورکول وي، ترجنګ و امن ته، تر سرکښي وعاجزي ته، تر

www.pukhto.net

قصاص و بخښه ته، ولي چي په روايتي مذهبي ټولنه کي دغه د ضبطِ نفس فکر افضل فعل ګڼل کیږي- د وضاحت د پاره دا لاندي څرګندون نمبر۱۷ وګورئ چي په انسان کي له حېوان څخه بېخي

څرګندون نمبر۱۷ په انسان کي دنفس داصلاح عوامل

بېل د نفس د تزکیئې او ضبطِ نفس قوت ښئي، ځکه خو انسان دحېوان غوندي په بشپړه آزادي خپل نفساني خواهش نۀ پوره کوي بلکي د ټولنیزو او انساني قدرونو پوره پوره خیال ساتي- د دۀ غوره کلام، عقل او دانش د کائینات له نورو څیزونو څخه د دۀ مقام لوړ ساتي- دے ګایېدلای شي، فکرکولای شي، احساس کولای شي، اختلاف کولای شي او دبغاوت کولو تر حده تلای شي، ولي چي د انساني دماغ جوړښت له ازله د نورو ژوندو څیزونو څخه بېل دے- د

www.pukhto.net

ګاېږدو يوښکلے مرکز پکښې وجود لري چي انسان ته د خبرو کولو فطري صلاحيت ور بخښي- بيا د انسان په پېوسته کوښښ دغه مرکز دۀ ته د قرأت، شاعرۍ، سندرو او نور ډېر څۀ قوت هم ورکوي- انسان فکر کولای شي چي لمر څۀ دے، سپوږمی څنګه پر خپله لاره ځي او راځي، څنګه ورو ورو کمېږي او زياتېږي- دغسي لوی شمېر سوالونه ماشومان هم له خپلو مېندو نۀ پوښتي چي د دوی په مغزوکي له لويه سره د ډېر څۀ د موجودګۍ دليل دے- دلته غوره خبره د "ځان پېژندني" ده، ځکه چي کوم کس څومره خپل دماغ په کار راولي او غوروفکر کوي، هغومره د خپلو سوالونو ځوابونه لټولای شي- د دغي ځان پېژندني د سطحي په حساب په خلګو کښي واضح توپير ليدل کيږي او يو انسان له بله ډېر بېل ښکاري-

انسان فطري احساس لري چي د مظلوم مرسته او د ظالم مخنيوے په کوي او دا کار دے اکثره پخپله " آزاده اراده" ترسره کوي- دخپلي ذمه داری احساس ورسره وي چي د يوۀ کار د ترسره کولو د پاره دۀ ته څۀ څۀ کول پکار دي- د ټولني درد محسوسولای شي او همدغه احساس يې د فن او ادب بنياد دے[10]- مصوّري، شاعري، افسانه او ناول ټول د دغه احساس تر سايه لاندي وده کوي لګيا وي- انسان اختلاف کولای شي او د بغاوت کولو تر حده تلای شي ولي چي فکر او احساس يې اختلاف کولو ته مجبوره کوي او د بغاوت کولو قوت پکښي راپاڅوي- فلسفيان يو بنيادي مثال دا

www.pukhto.net

ورکوي چي بشر له جنته د همدغه اختلاف یا بغاوت په وجه شړل شوے ؤ چي دخپلي آزادي ارادې له کبله دعقل اوشعور دفطري قوت اظهار ترې شوے ؤ- لکه چي د ځان پېژندني د سطحي په حساب په هره ټولنه کي یو انسان له بله ډېر بېل ښکاري هماغه شان د آزادي ارادي په وجه خلګ یو له بله مختلف دي- د انسان فطرت داسي دے چي همېشه یې د بدلون په لټون ساتي خو د دۀ عقل، شعور، احساس او فکر د سمي لاري او غوره بدلون په لټون کي دۀ لره پکار ورځي او د آزادي ارادې په قوت یې د فطرت له جبره بچ ساتي- همدغه تر ځان پېژندني وروسته د آزادي ارادې په معنا یوه مهمه وظیفه ده چي بشر د انسانیت تر معراجه رسولای شي-

د انسان " آزاده اراده" هم د حق او فرض تر منځ د توازن ساتلو پابندي لري- د حق د پاره آواز اوچتول، په عملي توګه جدوجهد کول او بیا تر هره حده تلل په آزاده اراده ممکن خو دي مګر د خپل فرض تر ادا کولو وروسته- که څوك فرض نۀ ادا کوي او حق غواړي نو یې هیڅ جواز هم نشته- اصل څیز همدغه جواز دے چي په ټولنه کي د حق او فرض ترمنځ توازن ساتي او ټولني ته پایښت ورکوي- له بده مرغه اوس هر سړے د حق په نامه هر څۀ غواړي خو د خپلي ذمه واري احساس ورسره نشته- تر څو چي خلګ د فرض احساس ونۀ کړي او دقام ښېګړې خپله ذمه واري ونۀ ګڼي تر هغو د غوره بدلون هیله ترې نۀ شي کېدای- په څرګندون نمبر۱۸ کي د حق او فرض ترمنځ همدغه توازن ښوول شوے دے-

www.pukhto.net

څرګندون نمبر۱۸ د حق او فرض تر منځ توازن

انسان يو داسي قوت هم لري چي د ښه او بد تميز په کولای شي او بيا په دغو دواړو کي د يوۀ " انتخاب" هم په خپله آزاده اِراده کوي- د انسان د بقا په هلو ځلو کي مرکزي حېثيت د همدغه انتخاب دے، تردې حده چي له انتخابه انکارهم يو انتخاب دے- دانتخاب دغه قوت يو اعلیٰ انساني خصلت دے چي په بل هيڅ يو څيز کي نه شي ليدل کېدای- د دغه انتخاب په قوت انسان د خپلي موخې اوذمه واری احساس ژوندے ساتلای شي- د انسان تشويش په اصل کي د څۀ انتخاب دنۀ موجودګی احساس وي او يا بيا د انتخاب دجواز په اړه وي- لکه مخکي چي يې ذکر وشو آدم د همدغي آزادي اِرادې په وجه له جنته ښايي ځکه شړل شوے ؤ چي د عقل او

www.pukhto.net

شعور د فطري قوت اظهار ترې شوے ؤ- دے چونکې د آزادي اِرادې خاوند ؤ ځکه يې د هغي مېوې انتخاب وکړ له کومې چې منع کړل شوے ؤ- که څۀ هم تر دغه لمحه بشر ته بېله څۀ کوښښه په جنت کې هر څۀ ورکول کېدل خو دغه د دۀ د فطرت سره سمون نۀ درلود- آزاده اِراده يې لرله ځکه يې سر کښي وکړه او له جنته را وشړل شو- دۀ وروسته پرځمکه هم د خپلي آزادي اِرادې په قوت او د خپل ځانګړي انتخاب په برکت د انسانيت په خوا نوے سفر پېل کړ او خپلو پېوسته هلو ځلو ته يې دوام ورکړ- دغه سفر يې لا جاري دے چې د انتخاب د نوعيت او اِرادې د پخوالي په حساب يو انسان له بله څخه بېل په ښکاري- داسي برېښي چې انسان د خپلو جسماني، نفسياتي، فطري او جبلي ضرورتونو خلاف د خپلي آزادي ارادې په قوت کله کله بغاوت کوي- دے په زياته دخپلو ټولنيزو حالاتو خلاف او تر دې حده چې د فطرت خلاف هم د فېصلو کولو اختيار لري- دا قوت په هيڅ يو بل څيز کښي نۀ شي ليدل کېداى، ځکه د آزادي اِرادې او غوره انتخاب په دغه قوت انسان تر نورو مخلوقاتو افضل ګڼل کيږي-

"تخليقي قوت" هم د انسان يو بل داسي قوت دے چې دے له نورو مخلوقاتو څخه بېل په ښکاري- انسان دتخليقي صلاحيت په وجه په کائينات کې دحقيقي خالق دقدرت مظهر دے- لکه مخکې چې يې ذکر وشو، انسان دټولني دردمحسوسَولاى شي اوهمدغه احساس يې د فن او ادب بنياد دے- بشر چې کله دکر او کښت ترهنر وروسته د خوراك مسئله حل کړه نو يې دومره وخت وموند

www.pukhto.net

چي په فني کارونو يې پېل وکړ- دهٔ ورو ورو د تخليق په عمل هم لاس پوري کړ- تعميرات، مصوّري، شاعري، افسانه او ناول ټول يې د تخليق زاړهٔ مثالونه دي- سائنسي ترقي او ټېکنالوژي په نوي وخت کي د انسان د تخليقي قوت ځلاندي نخشي دي- انسان چونکي په خپل فطري ماحول قناعت نه شي کولاي ځکه د نوو نوو تخليقاتو په هلوځلو وي- د دهٔ نفسياتي جوړښت څهٔ داسي دے چي هر وخت يې په اضطراب کي ساتي او د نوښتونو په لټون کي وي- انسان تر خپل منزله پوري د رسېدولاره پخپله ټاکي او د پېوسته هلوځلو او سعي په برکت ناممکن هم کله کله ممکن کړي- دغه پېوسته کوښښ د تخليق لاري هم خلاصوي- د انسان د تخليقي صلاحيت لاندينۍ سطح ساينسي او ټېکنيکي ده او اوچته سطح يې فني ده- ساينسي او ټېکنيکي تخليقونه يوې خواته د انسان د خوشحالۍ سامان پېدا کوي خو بلي خوا ته د دهٔ د بربادۍ پېغام هم راوړي- په اوسني دور کښي اېټم بمونه او نوري درنې وسلې د انسان د خوشحالۍ د پاره نهٔ ښکاري بلکي پر ځمکه د قيامت سامان دے چي جمع کيږي- د انسان د تخليقي قوت اوچته سطح ځکه د دهٔ فني صلاحيت دے چي دے د ټولني د ښايست اوخوشحالۍ په اړه د غوره بدلون کار ترې اخلي- دغه فني تخليقي صلاحيت په اصل کي هغه قوت دے چي انسان د خدای د تخليقي قدرت مظهر په بلل کيږي- دغه درې واړه قوتونه د نفس دمعرفت سرچينې دي چي دحق معرفت لره اولنے شرط دے-

www.pukhto.net

يوه بله وجه چي د انسانيت په اړه د خلګو بېل بېل تشخص څرګندوي، د څو منفي قوتونو موجودګي هم ده- دغه په اصل کي جبري قوتونه دي يا بيا د جبر قسمونه ورته ويَل کېداى شي، تر کومو لاندي چي بشر د انسانيت سفر ياخو کولاى نۀ شي او يا ورته لوى خنډ وي لکه؛ د فطرت جبر، عمراني جبر، د تاريخ جبر او د خپل ذات جبر- د دغو جبري قوتونو ذکر په پښتو ادب کي هم ليدل کيږي، لکه چي رحمت شاه سائل[11] په خپل نظم "د تاريخ جبر" کي دا لاندي څو سوالونه اوچت کړي دي:

څــوك د ژونــدانــۀ د پســرلـو مخــه نيولاى شي
څــوك لــه زېـږېدو ښايست پـه زورمنع کولاى شي
څـوك د وخت رفتــار پــه زولنـو ايســارَولاى شي
څوك دوينوسُور رنګ په بل رنګ کي بدلولاى شي

اوّلني دريِ جبري قوتونه (دفطرت جبر، عمراني جبر، دتاريخ جبر) خاريجي دي چي فرد يې د علم په ذريعه له منفي اړخونو څخه ځان بچ ساتلاى شي خو آخرے جبر د انسان داخلي جبر دے چي آزادي ترې په علم نۀ بلکي د ځان پېژندني يا معرفتِ نفس په ذريعه مکنه ده- د جبريت دغه فلسفه يوه ډېره زړه فلسفه ده- دهندوايزم او عيسايي کېتهوليك عقيدې بنياد د قدرت پرهمدغه جبري فلسفه ؤ- د دغي نظريې منونکي دا عقيده لري چي هرڅۀ د قدرت له خوا د

www.pukhto.net

انسان تر تخليق لمخه متعين شوي دي اوهمدغه يې په فطرت کي دي- د انسان ځان پېژندنه، آزاده اراده، دانتخاب خوی او د تخليق قوت د دۀ په څۀ کار نۀ ورځي- معنا دا چي انسان په هماغه څۀ مجبور دے کوم چي د دۀ په سربنت کي دي، د دۀ خپل کوښښ د دۀ په هيڅ کارنۀ شي ورتلای-

دغه نظريه چونکي د انسان د آزادي اِرادې، انتخاب او سعي نفي کوي ځکه يې تر ډېره حده د زمانې په اوږدو کي خپل اهميت له لاسه ورکړ خو د ماده پرستۍ نظريه ترې وزېږېده چي په مغربي هېوادونو کي يې لا تر اوسه ډېراثرات شته- ماده پرستان که څۀ هم دانساني اقدارو او حقوقو قايل دي خو انسان د نورو مادي څيزونو په شان د ماديت په دائره کښي قېد ساتي- دوی انسان محضِ يو مادي وجود ګڼي او د روحاني ترقۍ هيڅ ګنجايش هم پکښي نۀ پرېږدي- په دغه نظر انسان کله هم تر خپله طبيعي سطح لوړ نۀ شي تلای ولي چي د انسان معنوي سطح د مابعدالطبيعات د عقيدې تقاضا کوي- د وجوديت فلسفه چي د ماديت پرستۍ په ردِعمل کي را مخته شوله، انسان د ماده پرستۍ او فطرت پرستۍ له بنديزونو آزاد خو ساتي لېکن د مابعدالطبعات تصور نۀ ورکوي- لکه وړاندي چي يې ذکر وشو، د وجوديت د فلسفې منونکي انسان له نورو مادي څيزونو څخه ځکه مختلف ګڼي چي انسان د فطرت طابع نۀ دے بلکي پر فطرت تصرف لري- تر وجوديت وروسته د انسان دوستۍ فلسفه مخته راغله چي د اوسني دور غوره فلسفه ګڼل کيږي او تر ډېره حده په امريکايي ټولنه کي عمل هم ورباندي

www.pukhto.net

کيږي- د دغي فلسفې په ترڅ کښې د کال ۱۹۴۸ د دسمبر په لسمه نېټه ملل متحده د انساني حقوقو يوقانون منظور کړ- دغه نېټه اوس په ټوله نړۍ کي دعالمي انساني حقوقو د ورځي په توګه لمانځل کيږي- دا قانون د ټولو خلګو او قامونو يو مشترك معياري قانون ګڼل کيږي چي ملګرو ملتونو په ګډه منظور کړے ؤ او د انساني حقوقو د ساتني ضمانت يې پکښې ورکړے دے- د دغه قانون اولنۍ دوې پېرې څۀ په دې ډول دي:

Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,

(چيري چي) د انسانيت د احترام او د برابرۍ پر سطح د خلګو د حقوقو اعتراف په نړۍ کښي د آزادۍ، انصاف او امن بنياد دے-

Whereas disregard and contempt for human rights have resulted in barbarous acts which have outraged the conscience of mankind, and the advent of a world in which human beings shall enjoy freedom of speech and belief and freedom from fear and want has been proclaimed as the highest aspiration of the common people,

د انسانيت د توهين او انساني حقوقو د خلاف ورزۍ په وجه چي کوم وحشيانه اقدامات شوي دي هغه د بني آدم پر ضمير او د دغې نړۍ پرڅهره داغ دي، نړۍ په کومه کي چي د خلګو سره د اظهار او عقيدې د آزادۍ او له وېرې او له بله دغوښتني څخه د عامو خلګو دحتمي ساتني وعده شوې ده-

الميه داده چي په عَملي توګه خلګو ته د دغه قانون سره سم هيڅ چيري هم حق نۀ دے ورکړل شوے- لوی قوتونه او د نړۍ

www.pukhto.net

سیولایزډ قامونه هم د دغه قانون پابنده نهٔ ښکاري- امریکا چې د کوم نوې ورلډ آرډر (New World Order) خبره کوي یا بیا نړۍ له نوې سره ترتیب کول غواړي، هغه د فوځي او معاشي قوت په ذریعه د ټولې نړۍ کنټرول اخستل او بیا خپله مرضي وربانديٍ توپل ښکاري- مګرحقیقت داد ے چې د ټولې نړۍ خلګ نهٔ خو یو رنګه دي او نهٔ یوشان کیدای شي ولې چې انساني خاصیتونه دبشري فطرت سره سره دخلګو په ماحول، تاریخ، تهذیب، تمدن، مذهب، تعلیم، دود او تجربو پورې اړه لري- دغه عوامل د شخصیت او بیا د ټولنې په جوړښت کې ډېر مهم دي- چونکې قامونه هم له دغو شخصیاتو څخه جوړ دي ځکه دا امکان نهٔ لري چې د عالمګیریت یا ګلوبلائزېشن تر سایه لاندې دي یو رنګه سوچ ولري، یورنګه دي و اوسي او د ژوند کولو معیار دي ئې هم یو شي- یوکس په یوهٔ هېواد یا په یوه سیمه کښې د ښه فکر خاوند ګڼل کېږي او خلګو لره محترم وي ولې چې د ے د هغې ټولنې د کلتور، مذهب او دود په دائره کښې دننه د یوهٔ ویښ انسان په توګه خپل فرض ادا کوي لګیاوي، خوپه بله سیمه کې یې هغومره اهمیت ځکه نه وي چې د هغې ټولنې بېل دود، جدا مذهب او ځانګړ ے کلتور وي چېرې چې دښهٔ او بد معیار هم بېخي جداوي-

همدغه راز یوه نظریه په یوهٔ ماحول کې خو اثر لري او خلګ ترې رڼا اخلي مګر په بله ټولنه کې یې بیاځهٔ خاص اثر نهٔ وي- که خلګ د مارکس، بېکن او نورو مغربي پوهانو خیالات په خپل ماحول کښې په کار راوستل غواړي نو اوّل به د خپلې ټولنې جاج

اخلي او بيا به د هغوی د فکر هغه ټکي په ګټه راولي کوم چي په دغه ټولنه کي د خلګو دپاره د قبولو وړ وي- که داسي ونۀ کړي نو به يې نتيجه دا وي چي دخلګو د ښېکړي پر ځای به په ټولنه کي د لوی انتشار باعث شي- مثال يې په افغانستان کښې کمونيسټ انقلاب ؤ چي د ناکامۍ سره مخامخ شو ولي چي قام ورته تيار نۀ ؤ او د مارکس نظريې د افغاني ټولني د کلتور، مذهب او دود سره سمون نۀ درلود-

د عالمګيريت تصور څۀ نوے نۀ دے بلکي په څۀ نۀ څۀ شکل له پخوا څخه وجود لري او هر چا چي کله زيات قوت موندلے دے هغه پر ټول عالم د خپل اقتدار قايمولو کوښښ کړے دے- مسلمانانو خو دخپلو ماشومانو نومونه هم ځکه عالمګير او شاه جهان ايښوول چي دا عقيده يې لرله چي"هر ملك ملك ما است که مِلكِ خدای ما است"- پخوا وسائل دومره نۀ وو ځکه د عالمګيريت اثرات هم دومره ډېر نۀ وو لکۀ چي په دې نوي دور کښې ښکاري- دغه سوچ چي "هر ملك زما دے" که د مشرق ؤ او که اوس د مغرب دے د جنګ امکان زياتوي او جنګ کله هم د نړيوالو په ګټه نۀ دے تمام شوے- تاريخ ګواهي ورکوي چي کله هم چا دغه سوچ د عملي کولو هلي ځلي کړي دي نو يې نړۍ د يوۀ نوې جنګ سره مخامخ کړې ده او په نتيجه کي يې ځان هم برباد کړے دے- سکندر اعظم، چنګېزخان، انګرېزان، هټلر او سټالن ټولو دغه سوچ درلود ځکه د تباهۍ سره مخامخ شول- د امريکا اوسني عالمګيريت هم د مشرقي اومغربي تهذيبونو ترمنځ د جنګ امکان زيات کړ- ځکه

www.pukhto.net

دغه تصور د انسانیت بقالره څۀ غوره تصور نۀ ښکاري- د دې مقصد دا هم هیڅکله نۀ دے چي مشرق دې د مغرب سره خپلې اړیکې وشلوي- د مشرقي معاشرې خپل ارزښتونه دي او مغربي معاشره ځان لره جلا قدرونه لري خو په ډېرو انساني رشتو سره ګډ دي او په تاریخي توګه یې کړیٔ سره تړلي دي ځکه د دواړو ترمنځ تعلیمي، تېکنیکي، تجارتي، او سیاسي اړیکې باید چي دوام ولري- د بېل بېل فکر باوجود هم باید چي مشرق او مغرب د "هر ملك مِلكِ ما است " تصور ختم کړي او یو له بله سره د برابرۍ پر سطح او د انسانیت پر ګډو قدرونو خپلو اړیکو ته دوام ورکړي چي په نړۍ کي د پایېدونکي امن ضمانت ورکړ شي-

نتیجه دا چي د بشریت څخه تر انسانیت پوري د خلګو سفر په زرګونو پېړیٔ اخستي دي- بشریت ورو ورو ترقي کړې ده او ډېرو کمو خلګو د انسانیت تر حده په ډېر مشکل ځان رسولے دے- اولنوخلګو له ډېره ساده ژونده دغه سفر پېل کړے ؤ او لږ شمېر ویښو کسانو تر انسانیته بېخي اوږد سفر په ډېر اوږده مدت تر سره کړے ؤ- یو وخت داسي ؤ چي د نړۍ ټولو خلګو قبایلي ژوند تېراوۀ، کوچیان وو او له یوۀ ځایه به بل ځای ته د خپلو مالونو سره تلل راتلل- کله کله به پر ورشو او اوبو په قبایلي بدیو او جنګونو هم سره بوخت شول- په دوی کي دفطرتي شعور، پوهي او آزادي ارادې سره سره ځینو کسانو له مشاهدو او تجربو نه هم ډېره زدکړه وکړه- د تهذیب ابتدا یې هماغه وخت وکړه چي کله په اِنساني معاشره کي د "حکومت" تصوّر راغے- د معاشرې سیاسي اِدارو په

www.pukhto.net

قبايلي جنګونو کي آمرانه اختيارات ترلاسه کړل- سرداران اوخانان د قبيلو عسکري سربراهان شول او قبيلو د جنګي ضرورتونو په ترڅ کي د حکومت ضرورت محسوس کړ- د قبيلو ترمنځ جنګونو يوه قبيله فاتح او بله مفتوح کړه- چاچي به جنګ ګټلې ؤ هغه به حاکم شو او بائيلونکې به د مرَيي په نامه يادېدۀ- دا شان سماجي درجه بندي پېل شوه او د ځمکي تقسيم او د حقوقو غوښتنه هم د دغو سماجي درجو پر بنياد کېده- ورو ورو خلګ يو له بله سره نژدې کېدل او د امن په وختونو کي به يې په ګډه خپل رسمونه ادا کول- د غښتلو جنګياليانو زيارتونه جوړېدل او د باچاهانو درجې ورځ په ورځ غټېدې لګيا وې- ښو خلګو د وزرګانو په توګه په معاشره کي خپل مقام پيداکړ- ويښو خلګو به پېوسته غور او فکر کاوو چي ورو ورو د فلسفې بنياد شو-

بېلا بېلو مشاهدو او تجربو انسان ته نوره پوهه ورکړه او دعلم طلب يې پکښې پېداکړ- پوهانو په ټولنه کي د ځوانانو د تعليم او تربيې په کار لاس پوري کړ او د راتلونکو نسلونو دپاره يې د علم او فن درس ورکاوۀ او دَ پرمختګ لاري يې ورښوولې- دغه درس ورو ورو د باقاعده تعليم شکل اختيار کړ او د ترقۍ ترمنزله ورسېد چي اوس د جديد تعليم په نامۀ نوي نسل ته ورکول کيږي- که څۀ هم دغه جديد تعليم د ترقۍ په اړۀ اوسنے انسان تر خپلو اسلافو ډېر مخته کړ او دا صلاحيت يې هم ور کړ چي د ټولني جوړښت پر سمو کرښو وکړي خو د انسان او انسانيت په تعريف اوبنيادي ترکيبي اجزا يې ښايي چي پوهـ نۀ کړ، يعني چي انسان پخپله څۀ

www.pukhto.net

دے؟ د دغه سوال داسي منطقي ځواب لا تر اوسه مخته نهٔ دے راغلے چي پر عالمي سطح پوهان ورباندي متفق شي- د فلسفیانه فکر هره ډله يې پرخپل انداز وضاحت کوي-

د کمونیزم تر زوال وروسته دا وخت درې بېلا بېلي فلسفیانه فکري ډلي دي چي د انسانیت په اړه خپل خپل نظر لري- اوّله مغربي ډله ده چي د انساني تهذیب او فلسفې د آفاقي نظریې دعوه لري او د یوناني تهذیب څخه تر اوسنی مغربي آزاد خیالی پوري یوه پېوسته فکري لړی ګڼي- دویمه ډله د وجودیت په نامه انسان یو داسي وجود ګڼي پر کوم چي د فطرت هیڅ یو بندیځ نشته، د ښهٔ او بد انتخاب پخپله خوښه کوي او د خپل تعمیر ذمه يې هم پرخپله غاړه ده- دغي دواړي فکري ډلي په مغربي هېوادونو کي خپل اثر لري- درېیمه ډله چي په مشرقي هېوادونو کي يې خلګ تابع دي، مذهبي فکر لري او انسان پر ځمکه د خدای نائب ګڼي او دحق او باطل په مبارزه کي يې د یوهٔ یا بل پلوے ګڼي- د دغي فلسفې په ترڅ کي "انسان دکاینات بنیادي جوهر دے چي له ازله په ډېر څه پوهـ دے- دفطري شعور او آزادي ارادې له کبله د بېلابېلو تخلیقونو صلاحیت لري- د کائنات "جوهر" ځکه بلل کیږي چي ترهرڅهٔ بېل یو داسي بنیادي وجود لري دکوم چي د کائنات نور څیزونه تابع دي یا يې د تابع کولو فطرتي قوت لري- د خپل فکر په معجزاتي قوت د خپل شاوخوا د څیزونو "پوهه" لري او د بېلابېلو وسیلو په ذریعه ترې د کار اخستلو صلاحیت هم پکښې شته- دغه پوهه يې تر ظاهره پوري محدوده نهٔ ده بلکي په حواسو کي يې د پټو څیزونو

www.pukhto.net

خزانې هم شته، چې دے يې همه وخت د پلټلو په نه ختمېدونکو هلو ځلو وي- په ژوندو ځيزونو کې يوازې انسان داسې شے دے چې د خپل وجود او موجودګۍ " شعور" لري، مطالعه کولای شي او دجایزه اخستلو پوره پوره صلاحيت لري-" آزاده اراده" دانسان ترټولو لوړ خاصيت دے- دغه خاصيت يې په هيڅ يو بل ژوندي ځيز کې نشي ليدل کېدای- دمثال په توګه انسان دا آزاده اراده کولای شي چې د څۀ خاص مقصد دپاره خپل ځان قربان کړي او دا هيڅ يوبل ژوندے ځيز نۀ شي کولای-

د شعور، پوهې، آزادې ارادې، غوره انتخاب او تخليقي قوت په برکت په اوسني دور کې انسان ډېرمخ په وړاندې ولاړ او د کائنات په ډېرو رازونو يې ځان خبر کړ- نوې سائنسي ټېکنالوژي د انسان د پاره ډېرې آسانتياوې پېدا کړې- دغې ترقۍ هم نړۍ پر دوو جلاجلا فکري ډلو تقسيم کړه- يوه ډله هغه ده کومه چې له دغه ترقۍ سره سمه روانه ده او په رفتار کې يې نوره چسپاندې هم غواړي اوبله ډله د ترقۍ له دغه رفتار څخه وېره لري- د دغې دويمې ډلې وېره دا ده چې له دې منهې نه به ډېرې لوئې پېښې وشي او په نړۍ کې به معاشي، معاشرتي، ثقافتي، سماجي او سياسي مسئلې پېدا کړي چې په نتيجه کې به يې دنړۍ امن له لويه خطره سره مخامخ شي- د دنيا وينې انسانان اوس ضرورت محسوسوي چې د نړۍ د بقا په حقله دمشرق او مغرب ترمنځ بداعتمادي کمه کړه شي، پرانساني قدرونو زور ورکړشي او د'**جديديت اومغربيت**' ترمنځ فرق واضح شي- چې په نتيجه کې يې دنوو جنګونو لارنوے وشي ولې چې د دې وخت جديد جنګ دنړۍ بقالره لويه امکاني خطره ګڼل کېږي-

www.pukhto.net

اخځليك

1- امير حمزه شينواری، 'دحمزه شينواري کليات' يونيورسټۍ بُك ايجنسۍ خيبر بازار پېښور، خيبر پښتونخوا ،۲۰۱۰

2- ډاکټرعلي شريعتي، ' افکارِ شريعتي' ترتيب شيما مجيد، اداره منهاج الصالحين جناح ټاؤن ټهوکر نياز بيگ ، لاهور، ۲۰۰۱

3- ول ډيورانټ ، (The Story of philosophy: The lives and openions of the greater philosophers) اردو ترجمه سيد عابد علي عابد ، فکشن هاؤس مزنگ روڈ لاهور، ۲۰۱۰،

4- برائن مېګي ، (The Story of philosophy) ډارلنګ کائنډسټلي Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱

5- کارلس لېمنټ، (The philosophy of Humanism) يعني د انسان دوستۍ فلسفه ، اردو ترجمه امجد علي بهټي، فکشن، مزنګ روډ لاهور، ۲۰۰۷

6- ټائن بي آرنلډ، ځمکه د بشر مور(Mankind and mother earth) لندن ، ۱۹۷۶

7- ويليم مېك ګاګي ، (Five epochs of civilization) دبشري تهذيب پنځه مهالونه، اردو ترجمه، حسن عابدي ، مشعل لاهور، ۲۰۰۵

8- حبيبي عبدالحی، د افغانستان لنډ تاريخ، ژباړن عبدالرؤف بېنوا، دويم چاپ دانش کتابتون ، پېښور، ۲۰۰۳

9 - هاکس جکوټيا ، نوی مور ، بشري تاريخ او سائنسي ترقي (History of mankind and sientific development)، اول جلد، لندن، ۱۹۶۳

10- ډيورانټ وِل، ' نشاطِ فلسفه ' (The Pleasures of Philosophy) ژباړن محمد اجمل، فيکشن هاؤس مزنګ روډ، لاهور، ۲۰۱۰

11 - رحمت شاه سايل، ' دښايستونو د سپرلي بادونه' ، د تاريخ جبر، دانش خپرندويه ټولنه ، پېښور ، ۲۰۰۹

www.pukhto.net

10

جدیدیت اومغربیت

Pukhto.Net

www.pukhto.net

جدید یت او مغربیت

جدیدیت پر سائنسي بنسټ د ټولني هغه دانشورانه سماجي او معاشي بدلون دے چي اهلیت پکښې تر هرڅهٔ مهم ګڼل کیږي- د نظام په بدلون کي فکري اهمیت د دې ټکي دے چي دا به په عملي توګه څومره اثر ولري- لکه مخکي چي يې ذکر وشو دانشور هغه کس دے چي په خپل سماجي او تاریخي زمان و مکان کي دننه دخپلي انساني مرتبې شعور لري او دځان پېژندني له کبله خپله قامي زمه واري هم محسوسوي، ځکه خلګو ته د سماجي او ساينسي بدلون لار ښوونه کوي- د جدیدیت تاریخ ډېرقدیم دے- د اوسني عراق په تاریخي ښار بابل کي "همورابي" نامه حکمران (1792-1750 BC) پر يوه توره پرښه[1] "د مستحکم حکومت د ښې حکمرانۍ اصولونه" لیکلي وو چي تر اوسه لا خوندي دي- په دغو

www.pukhto.net

اصولونو کي د جدیدیت په خوا هڅه شوې وه- بیا د وخت د تېرېدو سره سره په نورو نورو علاقو کي هم بېلا بېلو قامونو په خپل خپل انداز د نوو نوو بدلونونوکوششونه جاري ساتلي ؤ- ورو ورو ددنیا سیاسي او سماجي نظامونه نوي کېدل لګیا وو تر څو چي د شیکاګو دانشورانو د کال ۱۹۵۰ په خوا و شا کي په خپلو پېوسته هلوځلو دامریکا زیاتره خلګ دجدیدیت وموجوده نظریې ته تیار کړل دغه دانشوران فکري انقلابیان (BehavioralRevolutionaries) بلل کېدل او د دویم عالمي جنګ په وخت کي یې امریکي حکومت ته مشورې ورکولې[2]- د دوی فکر ته " دجدیدیت نظریه" ویل کېده چي مرام یې روایتي ټولنه په جدیده سوسائیټي بدلول ؤ- دغه فکر وروسته مغرب هم خپل کړ- بیا چین او تُرکي په خپل خپل انداز فایدې ترې واخستې-

جدیدیت په درو بېلا بېلو نظامونو کي د غوره بدلون تقاضا کوي: لکه فکري نظام، سماجي نظام او معاشي نظام- په فکري توګه خو د اهلیت پر بنیاد خلګو ته موقعې ورکول دي چي دوی روایتي ټولنه پر نوو کرښو راواړوي او د خپل سماجي او معاشي نظام د ښېګړي هلي ځلي وکړي- دا شان په عملي توګه په ساینسي او صنعتي پروژوکي د زیات شمېر خلګو د روزګار ګنجایش پیدا کیږي- د جدیدیت موخه له لاندي څخه د ځېلو خلګو په ګټون زیات کار ایستل ده- لکه چي د څرګندون نمبر۱۹ په کرښو ښوول

www.pukhto.net

ځرګندون نمبر۱۹ دجديديت ځلور مهم عوامل

Pukhto.Net پښتو

شوې ده، د دغه مقصد دپاره په ټولنه کي د ليك، لوست او داظهار آزادي پکارده، د څۀ نه څۀ تعليم او تربيت ضرورت شته، دجنګ د مخنيوي او امنيت هلي ځلي لازمي دي- د مواصلاتو د آزادۍ سره خلګ د بنيادي تعليم ضرورت محسوسوي- کله چي په ټولنه کي د تعليم او تربيت اهميت څرګند شي نو يې وګړي پخپله خپلوي او د غوره بدلون پېل په کېداى شي- پښتانۀ له اوّله سره د مغربي قامونو د مکارۍ او بد ديانتۍ څخه کرکه لري ځکه يې په ټينګه غندنه کوي- غني خان[3] خو تر دې حده تللے دے چي وايي:

کـه خــازې شنې مي په قبـر وې ولاړې
کـه غلام مـړوم راځۍ توکۍ پــرې لاړې
چي ټوټې ټوټې مي فوځ دانګريز نکړي
موري! ماپسې په کوم مخ به ته ژاړې

د کارخانو د زيات پېداوار د استعمال د پاره د صارفيت په تلاش، که څۀ هم ځينو مغربي اِدارو منفي رول لوبَولے دے خو بيا هم په جديد دور کي د صنعتونو د اهميت څخه انکار نۀ شي کېداى- همدغه شان د ځينو مشرقي دانشورانو دا کرکه چي جديديت په اصل کي د صارفيت نوم دے او يا بيا دا وېره چي جديديت صارفيت زېږوي په اصل کي د اعتماد کمے دے[4]- ولي چي صنعتونه د صَرف

www.pukhto.net

د څيزونو د پاره جوړيږي او که يې چيري مصرف نۀ وي نو به خرڅ څنګه پوره کوي اوخلګو ته به روزګار څه رنګه ورکوي؟

دلته د جديديت په اړه د مغربي او مشرقي ټولنو تر منځ توپير ښکاري- دمشرقي دانشورانو په نېز مغربي بدئ د جديديت آفات ګڼل کيږي- د مغرب د انسان دوستۍ فلسفه دوی د جديديت يو فکري آفت ګڼي ولي چي دغه فکر موجوده دنيا هرڅۀ او کافي بولي حالانکه دغه يوه داسي فلسفه ده چي د جديديت سره يې هيڅ اړه نشته بلکي په مغرب کي يې هم ډېر مخالفين شته- هسي هم چونکي دغه فکر د خدای د وجود او وحدانيت څخه وَانکار ته جواز ورکوي ځکه د منلو ګنجائش پکي نشته- د مغرب سماجي آفتونه هم خورا ډېر دي- مغربي ټولنه په خپل ساخت کي له مشرقه ډېره بېله ده او د بېل کلتور او مذهب د کبله يې دژوند زياتره اړخونه د مشرقي قامونو سره سمون نۀ لري- لکه چي په څرګندون نمبر۲۰ کي واضح ده، يوې خوا ته مغربي ټولنه ده چي داوخت پر سائنس، سرمايه او جنس ولاړه ده او همدغه يې معاشرتي قدرونه دي- بلي خوا ته مشرقي معاشره ده چي يوه روايتي (دوديزه) اومذهبي ټولنه ده- مغربي قامونه که څۀ هم زياتره عيسايان دي خو له مذهبه ډېر لري شوي دي او پر عيسائيت هم څۀ خاص يقين نۀ لري- د فکري لحاظه عقليت پسندي پکي ډېره ده ځکه سېکولر خيالات لري اومخه يې په زياته وسائنسي علومو ته ده[5]- په

www.pukhto.net

ځرګندون نمبر۲۰ د مشرقي او مغربي ټولنو فرق

معاشي توګه دسرمايې منځه پکي دومره زياته ده چي نور هر څۀ
يې شاته پرې ايښي دي- اخلاقي معيار يې هم له مشرقي قامونو
ډېرېټيل دے ولي چي په دوی کي جنسي او نوري اخلاقي بدئی څۀ

www.pukhto.net

خاص عار نۀ ګڼل کيږي- جنسي بې‌راه روي يې په ځوانانو کي بېخي ډېري ليدل کيږي- زۀ په وارو وارو يورپ او امريکا ته تللے يم او ددوی د ټولني ذاتي مشاهده لرم- په انګليستان کي خولا څۀ نۀ څۀ روايتي او مذهبي خلګ ليدل کيږي مګر نور يورپ او امريکا بېخي ترې خلاص دي او پر نوو کرښو روان ښکاري- ما تُرکي، مصر، سعودي، عرب امارات، انډونېشيا، ملائيشيا، تهائيلېنډ، هانګ کانګ، چين، بنګله دېش او داسي نور مشرقي هېوادونه هم کتلي دي ځکه د مشرقي او مغربي ټولنو تر منځ د دوپير چشم ديد ګواه يم- دغه توپير د دوو ټولنو ترمنځ دے خو جديديت له مغربيته بېل شے دے- دا ځان ته خپل اصولونه لري- دا يوازي مغربي قدر نۀ دے بلکي پر سائنسي بنسټ د هري ټولني دفکري سماجي او معاشي تعمير تقاضا کوي او د اهليت پر بنياد په ټولنه کي د خلګو قدر کوي- جاپان، چين او ملائيشيا مشرقي هېوادونه دي ليکن پر جديدو کرښو ترقي کوي لګيا دي-

هره روايتي او مذهبي ټولنه خپل بېل رسمونه، رواجونه او دودونه لري- هغه ځای پرځای دومره مزي وي چي بدلون پکې په ظاهره ډېر مشکل وي، خو بيا هم د تاريخ تر جبر لاندي وغوره بدلون ته غاړه کښېږدي- د پښتني ټولني حال اوس دا دے چي هرڅۀ له منځه تلي دي- ټولنه د نوو نوو فکري مسئلو سره مخامخ ده- د دېرشو کالو څخه جاري ستونزو او نه ختمېدونکو عالمي

www.pukhto.net

جنګونو خلک ستړي کړي دي ځکه تر دغو ناورینونو وروسته وغوره بدلون ته سترګي په لار دي- دلته سوال دا دے چي کوم بدلون؟ که د بدلون موخه د جدیدیت پر اصولونو د ټولني ترقي ده نو سوال دادے چي کومه او څومره ترقي؟ د دغو سوالونو ځواب هم مشکل نۀ دے ولي چي په دې دور کي خو د قامونو ترقي زموږ و مخي ته ده- ملائیشیا مسلمان ملك دے او خلک یې پر دین په ټینګه ولاړدي- د ترقي راز یې صدرمهاتیرمحمد[6]په خپل کتاب ' د ایشیا مقدمه' کي په تفصیل لیکلے دے، ځکه په آساني ګټه ترې اخسته کېدای شي- د چین مثال هم زموږ مخي ته دے، چیري چي له مغربیته بېل د ترقۍ یو نوے ماډل لیدل کیږي- چینیانو په خپلو شرائطو پر جدیدو کرښو ترقي کړېده، ځکه نو جدیدیت او ترقي له مغربیته په پرته هم امکان لري-

هره جدیده معاشره اوس پرنوو معاشي بنیادونو ولاړه ده- د امریکا، یورپ، جاپان او چین خلک پر زرعي پېداوار ډېر باور نۀ کوي بلکي د ټېکنالوژۍ اوسرمایه کارۍ پر اساس خپل وسایل زیاتوي لګیادي- دغه بدلون د مغرب خلګو په خپل سماج کي تر شپاړسمه پېړۍ وروسته په دانشورانه توګه راووست- د پښتنو پر سیمه خو زیاتره غرونه رېګونه او دښتونه دي او بارانونه هم پکښې بېخي کم کیږي، ځکه یې زرعي پېداوار ډېر کم دے- دلته خلک د

www.pukhto.net

پېداوار ونورو، نوو نوو زریعو ته اړتیا لري- ځېلي خلګ د معاش په تلاش په نورو هېوادونو کي ځله پاشلي دي- چا خپله ژبه او کلتور له لاسه ورکړل او چا عمرونه دبل په مزدوریو کي تباه کړل خو څۀ یې ترې جوړ نۀ کړل- موږ ته هم په نوي پېر کي د تعلیم، تجارت، سرمایه کارۍ او ټېکنالوژۍ پر اساس خپل وسایل زیاتول پکاردي ولي چي زرعي پېداوار کافي نه دے او جنګي معیشت همیشه د خپلو بچیانو په وینو سور وي-

دیورپ او امریکا خلګو دټېکنالوژۍ د پرمختګ په نتیجه کښي دنولسمي پېړۍ صنعتي انقلاب راووست چي دوی لره د ځلاند سبا زېرے[7] شو او په سیاسي معاشي او معاشرتي توګه پر نړۍ باندي را خوارۀ شول- یوازي دیورپ او امریکا معاشره نۀ بلکي اوس د روس، چین، جاپان او نورو ډېرو قوتونو خلګ هم د سرمایه کارۍ او ټېکنالوژۍ پر بنیاد خپل معیشت سموي لګیادي- دوی دسوشلیزم او کمونیزم لاره پرېښو وه او اوس پرنوو معاشي بنیادونو کارکوي لګیا دي-

دلته دا خبره ښېرته سپینول غواړم چي جدیدیت یو بېل شے دے او په صحي معنا د معاشرې نوے تشکیل په کېدای شي- دا له مغربیت بېخي جدا دے کوم چي د مغرب د خلګو د ټولنیزو قدرونو عکاسي کوي- ظاهره خبره ده چي مغربي قدرونه خپلول جدیدیت نۀ دے او په روایتي پښتني ټولنه کي د دغسي قدرونو

www.pukhto.net

دخپلولو هلي ځلي هيڅ ګټه نۀ شي راوړای بلکي د نور انتشار وېره لاهم ورسره شته- جديديت يوه نازکه مسئله ده چي اړه يې په نوښتونو پوري ده نۀ چي په مغربي قدرونو پوري ځکه دا د يوې ساينسي مسئلې په توګه تربحث لاندي راوستل لازمي ګڼم- لکه وړاندي چي يې ذکر وشو ځيني دانشوران د جديديت، مغربيت، صارفيت، نقالۍ او تهذيبي بېګانګۍ بحث دومره سره ګډ وډ کړي چي منطقي نتيجه يې د بد اعتمادۍ په شکل کي مخته راشي، حالانکي دا بېلا بېلي مسئلې دي-

له تېرو دوو پېړيو راهسې مغرب د جديديت په خوا سفرکوي لګيا دے- جديديت د مغربي هېوادونو په خلګو کښي اعتماد راووست او د تحفظ احساس يې پکښې پېدا کړ- دمغرب خلګ په اساني د مغربي تهذيب او جديديت ترمنځ فرق کولای شي- دوی په جديديت کښي خپل سبا ليدای شي ځکه نو خپل زرعي بېګا ته نه ګوري- دوی لره هم جديديت دغومره نوی شے دے لکه چي يې موږ ګڼو او د دوی يو شمېر زاړه خلګ هم ځای پرځای ورسره اختلاف لري- خو دوی په دې آګاه دي چي د ترقۍ دپاره تمام قدرتي او انساني وسايل پکار راوستل دي- ځکه يې مذهبي او روايتي ګروپونه هم په سېکولر جمهوري مرکزي لړۍ و پېودل- همدغه دوی دجديد رياست تقاضا ګڼي چي پکښې د قام تنظيم پر سېکولر اوجمهوري بنيادونو وي- د دوی يقين دے چي که ټولنه د

www.pukhto.net

خپلو ادارو تنظيم پر عقلي اوساينسي اصولونو وکړي نو يې پاينښت يقيني دے او ترقۍ يې قوي مکان لرلای شي-

کله چې د جديديت پراساس مغربي ملکونو ترقي وکړه نو يې ورو ورو له يورپ څخه بهر په نورو هېوادونو کې هم لاس وهنه پېل کړه او نوآبادياتي نظام يې قايم کړ- دغه لاس وهنه او مداخلتونه د مشرق او مغرب تر منځ د نفرتونو وجه شوه او په مشرقي هېوادونو کې جديديت ته هم د مغربيت په نظر وکتل شو- د مغرب جديديت چې هر څهٔ ؤ، په مشرقي هېوادونو کې خلکو ته ښخي يوسطحي غوندي شے ښکاره شو- دمغربيت د تخريبي او اجنبي قدرونو سره سره خلکو جديديت هم په دغه معناواخست، ولي چې ګټه يې يوازې بالايي طبقو ته تله- څکه مشرقي معاشره ورو ورو پر لاندينۍ او بالايي طبقو تقسيم شوه- لاندينۍ طبقے ته خپل هېواد څکه اجنبي غوندي شو چې د پرَدو تر واك لاندي ؤ، د محنت زياتره ګټه يې نورو اخسته او پخپله تر بهرني قانون لاندې د جبر ژوند تېرولو ته اړ وو- دټولني بالايي طبقه که څهٔ هم مراعات يافته وه خو خفــه څکه وه چې د دوی تشخص ته حقيقي خطره وه-

يوې خواته په مغرب کې خلکو ته آزادي وه چې په خپله مرضي جديديت قبول کړي او له دغه غوره بدلون څخه ګټې واخلي- دمغربي جديديت په ترکيب کښې خودمختاري او ايجاد پسندي دوه مهم عناصر وو چې ددوی د ترقي موجب ګڼل کېدل- خو د دوی تر

www.pukhto.net

واك لاندي، په مشرقي هېوادونو کي خلګو ته چرته هم په نظر نهٔ ورتلو- بلي خواته د مغرب په نوآبادياتي نظام کي خلګ مجبوره وو چي د پرَدو ترجبر لاندي ژرترژره جديديت ومني- دغه بدلون په خوښه نهٔ ؤ بلکي يو توپل شوے څيز ؤ چي د اجنبيت احساس يې نورهم زيات کړ او په ټولنه کښي يې اضطراب وکارهٔ- ښايي چي په دغه وجه د مشرق خلګو جديديت هم د مغربيت په معنا واخست او ورته شا يې کړه- چونکي ايجادونه هم د کمو وسايلو دکبله په مشرق کې کم وشوځکه دمشرقي هېوادونو خلګ ونقالي ته اړ شول ولي چي مغرب دومره مخ په وړاندي ولاړ چي مقابله يې ممکنه نه شوه پاته- په هر حال د ځپلو قامونو د پر مختګ راز د ټولني په تجديد کي دے او دا لازمي نه ده چي په پښتني ټولنه کې د جديديت نتيجه هماغه وي کومه چي دا وخت په مغرب کي ده-

د جديديت پر اساس پرنوو نوو کرښو تر ترقۍ وروسته اوس مغرب ومشرقي قامونو ته په سپك نظرګوري- د مغرب خلګ نسلاً هم ځانونه تر مشرقي قامونو اصل ګڼي او نور قامونه ورته وحشيان ښکاري- څوك وحشيان دي ؟ او څوك مهذب؟ دا بحث خو له پېړيو راروان دے او تر پېړيو به جاري وي- هرقام د تهذيب په اړه ځانګړے فکر لري **او** پرخپله طريقه يې تر بحث لاندي راوړي- حقيقي تهذيب په تجدد پوري اړه ضرور لري خو دا ځان لره يوه غټه پنګه ده چي تر نَوېوالى يې نور اړخونه ډېر مهم ګڼل کيږي- د مغرب خلګو ته

www.pukhto.net

مشرقي قامونه نااهله اوپسمانده ښکاري ځکه نو په مشرق کښې د دوی خلاف نفرت فطري شے دے- دوی هر کله د خپلو مادي ګټو دپاره د وړو وړو قامونو استحصال کړے دۀ ځکه د نورو قامونو اعتماد وربانديي نشته- د مثال په توګه انګرېزانو په هندوستان کې دمغلو واك ور ختم کړ او ورو ورو يې پر بنګال هم قبضه وکړه- په بنګال کي هم دوی مقامي صنعت ختم کړ او دخپلي مرضۍ دڅيزونو پېداوار يې ځکه زيات کړچي يورپي منډۍ لره خام مال تر لاسه کړي- دوی هغه ټېکنالوجي مخته يوړه کومه چي د دوی په ګټه وه- بلي خواته روس هماغه پاليسي خپله کړې وه کومه چي د برطانيه وه- بلقان اومنځنۍ آسيا يې په جبر د شوروي اتحاد برخي کړې- د دغسي پاليسيو منطقي ردِعمل په ځينو هېوادونو کي دجديديت پر ضد د اورپُوکۍ، بنياد پرستۍ او بدامنۍ په شکل کي مخته راتلای شوه-

لکه چي په ځرګندون نمبر۲۱ کي ښوول شوے دے، مغربيت پر څلورو پښو ولاړ دے او هغه دي آزاد خيالي، سرمايه داري، عيسائيت او نوآبادياتي نظام- د مغرب خلګ آزادخياله دي او پخپله مرضي يې جديديت قبول کړے دے- دوی دغه آزاد خيالي قامي پرمختګ لره لازمي ګڼي او په ټولنه کي يې دغوره بدلون اولنۍ خښته بولي- دمغرب هرکس خود مختاردے ځکه پر نوو نوو

www.pukhto.net

<u>څرګندون نمبر۲۱</u> د مغربيت څلور بُنيادي اجزا

کربنو نوي نوي ايجادونه کوي- سرمايه داري د يوۀ منظم فکري مکتب تشکيل نۀ کوي- سرمايه دار د مادي ګټو دپاره تر هرڅۀ تېرېږي- د مغرب سرمايه دارانه نظام د مشرقي قامونو د استحصال وجه ده او همدغه د مشرق او مغرب ترمنځ لوی پېچومے دے- د مذهب سره د مغربي قامونو دښمني بالواسطه څکه ده چې دوی مذهب د ساينسي فکرخلاف ګڼي- که څۀ هم دنورو مذهبونو

www.pukhto.net

په مقابله کي دعیسائیت مرستیالان دي خو دوی دعیسائیت هم پاپنده نهٔ دي- د سرمایې په منځه کي مغربي قامونو نوآبادیاتي نظام ته دوام ورکړے دے- آیي ایم ایف او عالمي بینك اول مشرقي قامونو ته قرض ورکړي بیا ورباندي دومره سود طلب کړي چي د وړو وړو هیوادونو وسائل ټول تري واخلي- په کورَنو چارو کي یې لاس وهنه لاهم کوي[6]- دوی په مشرقي هیوادونو کي په نوي رنګ هماغه نوآبادیاتي نظام ساتلے دے کوم چي د عالمي جنګونو سبب ؤ-

دا وخت دنیا څلورو مسئلو ته مخامخ ده- اول معاش، دویم قامي شناخت، دریم مذهبي شناخت او څلورم تهذیبي شناخت[8]- مغرب معاشي ضرورتونو ته پر مذهب او قومیت فوقیت ورکوي- د ژواندانهٔ د فلسفې بنیادي اصول معاشیات ګڼي- دوی د پیداوار پرستش کوي او انساني ضرورتونه د مادي صارفیت او طاقت په تهترین حدونو کښې قید ساتل غواړي- د انسان په وجود کښې د غیرمادي روحاني جهتونو نفي کوي- د مادیت په خوا د دوی د اخلاقیاتو، فلسفې او نفسیاتو تر دې حده هڅه ده چي هر څهٔ ومشین ته ودرېدو- مشین د معاشي طاقت او صارفیت دواړو یوازینۍ ګارنټي و ګڼله شوه- په صنعتي سرمایه دارانه سماج کښې ضرورتونه روځ په روځ زیاتیږي او خلګ د ښایست، معیار او مقدار په چکر کښي ورو ورو د سرمایه دار د پیداواري لیونتوب خوراك

www.pukhto.net

شي- همدغه وجه ده چي ځيني پوهان دا وېره لري چي په ظاهره ځرکېدونکې سرمايه دارانه نظام په اصل کښي د انسانيت د فکري او سماجي نظام دښمن دے او انسانان ورو ورو د صارفيت په کېنسر اخته کوي لګيا دے- نۀ پوره کېدونکي انساني ضرورتونو انسان ته نور څۀ خو ورنه کړل بلکي ذهني سکون يې هم ترې واخست- سماجي بدئ يې پکښې وکرلې او د بېګانګئ تر آخري حده يې ورساوه- په ګڼو ګڼو ښارونو کښي له خپل خواوشا نه بې خبر هر کس په منډه خو دے لېکن د تنهايي ښکار دے او اطمينان يې نشته- د سهولياتو په شکل رنګارنګ فتنو ژوندون ورته غذاب کړ او د بېلابېلو کشالو سره يې مخامخ کړ- فرصت ورسره نشته او د سرمايې د مشين د يوې پرزې په حېث له سهاره تر ماښامه په تراټ دے او کله کله خو يې شپه هم له دغه عذابه خلاصه نۀ وي- محبتونه ترې وتښتېدل، خود غرضي شوه او دبېګانګئ دور دوره ده- روايتي اخلاقي قدرونه او انساني عظمت چرته پاته نۀ شوو بس د سرمايې لېونئ منډه ده چي روانه ده- پښتانۀ خپل قامي شناخت، مذهبي شناخت او تهذيبي شناخت ته تر سرمايې زيات اهميت ورکوي-

ځيني مشرقي هېوادونه هم د جديديت په اړه د مغرب سره په ګام روان شول او د نوښتونو مخالفت يې ونۀ کړ- جاپان، چين او ترکي داسي مثالونه دي چي تر ډېره حده يې له جديديته ګټه

www.pukhto.net

واخسته او په عالمي جنګونو کې تر شکست وروسته يې هم خپل قامونه له غلامۍ بچ وساتل- جديديت د دغو هېوادونو په خلکو کښې تعليم عام کړ، اعتماد يې پکښې راووست او د ترقۍ پر لاره يې روان کړل- د تحفظ احساس يې هم پکښې را پېداکړ چې د صنعتي او تجارتي پېداور د زياتولو اولنے شرط ګڼل کيږي- په چينې جديديت کې اخلاقي بدۍ نشته- چينيانو د جديديت سره سره خپل اخلاقي ارزښتونه هم اوچت ساتلي دي، ځکه دا ويره صحي نهٔ ده چې جديديت مذهبي او اخلاقي قدرونو لره خطره ده- جديدت د هرې ټولنې ضرورت دے او تجديد د اجتهاد په توګه د روايتي مذهبي پښتنې ټولنې نظرياتي عنصر دے چې له بده مرغه خلګو تر شاکړے دے او همدغه وجه ده چې مشرقي قامونه روځ په روځ تر نورو قامونو شاته پاته کيږي- اوس لازمي ده چې خلګ د ځلاند سبا په هيله اِجتهاد وکړي- د چينيانو په شان په خپلو شرطونو، پر نووکرښو د قام تعمير وکړي، جديديت ته د مغربيت په نظر ونهٔ ګوري بلکې په خپلو شرطونو يې قبول کړي- د جديديت سره سره خپل ټولنيز قدرونه او مذهبي روايتونه هم اوچت وساتي- او د '**خدای**' پر وحدانيت او پر ټوله '**خدايي**' د دهٔ د قُدرت تصوّر د ژوند معنوي سطحه وګڼي-

www.pukhto.net

اخځليك

1- ول ډيورانټ ، (The Story of philosophy: The lives and openions of the greater philosophers) اردو ترجمه سيد عابد علي عابد ، فکشن هاؤس مزنگ روڈ لاهور، ۲۰۱۰،

2- ډيورانټ وِل، ' نشاطِ فلسفه ' (The Pleasures of Philosophy) ژباړن محمد اجمل، فيکشن هاؤس مزنگ روډ، لاهور، ۲۰۱۰ -

3- غني خان، 'خدايي خدمتگار تحريك او پښتو نظم' صاحب شاه صابر ، جرس نظم نمبر ، کراچي، ۲۰۰۱

4 - ډاکټرعلي شريعتي، ' افکارِ شريعتي' ترتيب شيما مجيد، اداره منهاج الصالحين جناح ټاؤن ټهوکر نياز بېګ ، لاهور، ۲۰۰۱

5 - کارلس لېمنټ، (The philosophy of Humanism) يعني د انسان دوستی فلسفه ، اردو ترجمه امجد علي بهټي، فکشن، مزنگ روډ لاهور، ۲۰۰۷

6 - مهاتير محمد، ' ايشيا کا مقدمه ' اردو ترجمه نعيم قادر، جمهوري پبليکېشنز، ۹ الشجر بلډنگ نيلا گنبد لاهور، ۲۰۰۴ -

7 - ويليم مېك ګاګي ، (Five epochs of civilization) دبشري تهذيب پنځه مهالونه، اردو ترجمه، حسن عابدي ، مشعل لاهور، ۲۰۰۵

8 - سېموئيل پي هنټينګټن ، دتهذيبونو ټکراؤاودعالمي نظام نوے جوړښت (The clash of civilizations and the new world order) اوکسفورډ، ۱۹۹۷

❊ ❊ ❊

www.pukhto.net

11

د خدای خدائي

www.pukhto.net

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

د خدای خدائي

"خدائي" داسي یولفظ دے چي هر کس ترې د" کُل" معنا اخلي- جـهان، کائنات، زمان و مکان داسي ډېر لفظونه دي چي معناوي ئې کُل ته خو نژدې دي مګر د" کُل" په مطلب پوره نۀ دي- خدای هغه واحد او مطلق "رَب" دے چي د هرڅۀ خالق او مالك دے- بې نیازه دے ځکه هر څوك د دۀ محتاج دے خو دے دچا محتاج نۀ دے- له جسمه معرا دے، کامل او ابدي دے- د دُنیا هیڅ یو څیز د دۀ همسر نۀ دے- د قرآنِ حکیم[1]په سورة الاخلاص او آیت الکرسي کي دۀ خپل ذات پخپله ښولے دے- رحمان[2] بابا یې په دې انداز تعریف کړے دے:

له نېستۍ یي د هستۍ صورت پېداکړ
هسي رنګ پـــروردګار دے رب زمـا

هر تعمير چي د دُنيا او د عُقبا دے
د همه واړو معمار دے رب زما

مابعدالطبعيات يا ميټافزکس د فلسفې هغه ښاخ دے کوم چي د "حقيقت" او "حق" پلټنه کوي- ميټافزکس دوه قسمونه لري[3]- يو قسم يې آنټولوجي (ontology) ده چي د کاينات د جوړښت په حقله د ډېرو اړو سوالونو جايزه اخلي او بل قسم "حقيقي ميټافزکس" يې د دې سوال ځواب لټوي چي "حق" څۀ دے؟ د دغه سوال جواب په فلسفه کي هغومره لوی پېچومے دے لکه پخپله د انسان د "انسانيت" سوال-

د خدای د وجود سوال د انسان د تخليق سره سم د دۀ په مغزو کي ځای موندلے دے، ولي چي دے پر ځمکه د خدای نايب دے- د خدای په اړه يې ډېر ډېر سوالونه په لاشعور کي دي چي اظهار يې کله وکړي او کله نۀ- تاريخ ګواه دے چي په هره کفري ټولنه کي هم دخدای د وجود سوال ترنورو ټولو سوالونو دروند اوګران منل شوے دے- له آدمه تر دې دمه همدغه سوال دے چي ګردش کوي لګيا دے- ځکه د خدای او خدايي د سوال په جواب کي د اولسمي پېړۍ نامتو فلسفي سپينوزا ويلي ؤ چي[4]:

"All is one, and the one is Divine "

يعني "د هرڅه بنسټ يو دے او هغه يو خدای دے"

www.pukhto.net

تراسلام مخکي هم په عرب معاشره کي نهٔ یوازي د خدای تصور ؤ بلکي" الله" تر هرڅهٔ ستر او مقدس نوم ؤ، ځکه خو تر رسول الله مبارکﷺ لمخه هم ددهٔ د والد محترم نوم عبدالله ایښوول شوے ؤ- دا ددې حقیقت دلیل دے چي هغه وخت هم عربو د الله بندګي کوله اوپه دغه یې فخرهم کاوهٔ- همدغه راز په آریانه کي تر عیسیٰ علیه السلام لمخه هم د"خدا " تصوّر ؤ-

لکه چي یې مخکي هم ذکر وشو، تِیولوجي (Thiology) خدائي علم ته ویَل کیږي په کوم کي چي د بنده تعلق د خدای سره او د خدای تعلق د بندګانو سره څرګندیږي- په دې اړه د مغرب دخلګو فکر له موږه تر ډېره حده بېل دے، ولي چي د هغوی دین او عقاید له موږه جُدا دي- د هِند او چین خلګ هم بېل فکر لري ولي چي د دوی مذهبونه هم بېل بېل دي- د دغو خلګو سره په دغه اړه بحث پراخه سینه، ژوره مطالعه او قوي استدلال غواړي- د خدای د وجود په اړه د دغو هېوادونو د غالب اکثریت سوچ هماغه دے کوم چي دمسلمانانو دے البته د خدای دخدایي د بېلا بېلو برخو په باره کي د دوی فکر له موږه مختلف ښکاري- دغه خلګ د دلیل او عقلیت قدر کوي ځکه یې د دعوت له لاري په غوره بدلون راضي کول زیات امکان لري، نهٔ چي په زور یا په تخریب- زور او تخریب که مغربي اقوام کوي او که مشرقي د غندني وړدي-

د اتلسمي پېړۍ تر نامتو جرمن فلاسفر امانوکانټ (Kant) لمخه[5] د کائنات د جوړښت په اړه درې بېلا بیلي نظریې وې- یوه دا

www.pukhto.net

چي کائينات له يوۀ عنصره جوړ دے يعني مونيزم (Monism)- دغه عنصر څۀ دے؟ په دې اړه بېلا بېلي نظريې وې- اوّله دا چي دغه عنصر صرف "مربوط احساس" دے چي وحدت الوجود ګڼل کيږي او مذهب د کائينات په اړه د همدغه فلسفيانه نظر تائيد کوي- دويم دا چي دغه عنصر "ماده" ده او د انګرېز فلاسفر تامس هوب غوندي د نوي دنيا ډېر ماده پرستان د دغه فکر خاوندان دي څکه نو انسان يو مشين غوندي څيز ورته ښکاري- د دوی دليل دا دے چي په دنيا کي چي د کومو څيزونو موږ مشاهده کوو او کوم څيزونه چي روزانه پکار راوړو دا ټول د مادې بېلا بېل شکلونه دي- د مثال په توګه غرونه، دښتونه، لمر سپوږمۍ، ستوري، ورېځ، هوا او اوبۀ واړه د مادې نه جوړ دي او د مادې د ذرو بېلا بېل ترتېبونه د دغو څيزونو د بېلا بېلو شکلونو موجب دي- دغه مثالونه د انسان د خاريجي دنيا په اړه معلومات ورکوي خو د انسان د داخلي دنيا په اړه د ډېرو سوالونو ځوابونه نۀ لري- کله چي انسان د خپل شعور او احساس په باره کي د فکر په ټال شي نو ګوري چي د مابعدالطبعيات تصور پکښې څپې وهي- د شعور، احساس، عشق، جنون او روح په اړه مادي وضاحتونه انسان مطمئن نشي ساتے څکه نو دُنيا لره د يوۀ خالق وجود تسليم کولو ته تيار شي او غاړه ورته کښېږدي- دکائنات د ساخت په اړه دويم نظردا دے چي دا له دوو عناصرو جوړدے يعني ډوليزم (Dualism)- ډچ فلاسفر بېروچ سپينوزا دا نظر لارۀ چي ماده او تصوراتي وحدت الوجود دواړه په

www.pukhto.net

حقیقت کي د کائنات په اړه د "حق" پېژندني مهم عناصر دي- فرانسیسي فلاسفر ریني ډسکارټس د دغي نظریې په وضاحت کي ډېرکار وکړ هغه "ماده اواحساس" (Mind and Matter) دواړه د وجود لازمي حصې ګڼي- د ډولیزم تصور په بل انداز د حق او باطل، ښۀ او بد، جزا او سزا په اړه هم تر فلسفیانه بحث لاندي راځي- دریېمه نظریه داوه چي کائینات له ډېرو عناصرو جوړ دے یعني پلورالیزم (Pluralism)- کانټ[6]دغي درې واړي زړې نظریې رد کړې او د مشاهدې او تجربې په رڼا کي یې د استدلال په قوت د کائینات د واړو څیزونو پر وضاحت زور ورکړ- دغه رېشنلیزم (Rationalism) د دۀ دفلسفې اصل جوهر ؤ چي پکښې د وخت (Time) او فضا (Space) اهمیت ډېر زیات ؤ- همدغه استدلال وروسته د کائینات د سائنسي تجزیې موجب شو- نتیجه دا چي د نوي پېر فلسفیان پر دوو داسي لارو روان ښکاري چي یوه له بلي پر مخالف سیمت ځي- اوله فلسفه له هغي مشیني خاریجي دنیا څخه شروع کیږي کومه چي د مافوق الفطرت خدائي خلاف احتجاج کوي او د مشاهداتو په زور تر حقیقته د رسېدو په هلو ځلو ده- په دغو فلسفیانو کښې نیوټن، ډیکاټ، ګیلیو، هابز، ډډرو، سپینسر، واټسن، رسل، هولباخ او لامېټري شامل دي- د فلسفیانو دویمه ډله له شعوره د خپل سفر پیل کوي، له داخلي یقین څخه د احساس او تصور په سردرو کي روان اوسي او د روحانیت، حریت، عېنیت او قومیت اخلاقي مقاصد تر سره کوي- په دغه ډله کي بشپ بارکلې، نطشې، لابنز، کانټ، هېګل، شوپنهار، ولیم جېمز او

www.pukhto.net

برګسان شامل دي- په دغه دويمه ډله کي د کانټ مقام تر نورو فلاسفرانو ځکه اوچت ښکاري چي هغهٔ د پلوراليزم (Pluralism) تصور ورکړ او د مشاهدې او تجربې په رڼا کي ئې د استدلال په قوت د کائينات د واړو څيزونو پر وضاحت زور هم ورکړ-

د خداى د خدائي فلسفيانه بحث دومره اوږد دے چي په زرګونو کتابونه وربانديي ليکل شوي دي خو د دغي لامتناهي سلسلې غوټې لا تر اوسه نهٔ دي خلاصي شوې- زما موخه هم د دغو غوټو خلاصول نهٔ ده بلکي د ځان، قام، دين او انسانيت تر بحث وروسته په دغه اړه هم د پښتني ټولني پوزيشن واضح کول دے- موږ پښتانهٔ يو، ايمان مو د سړيتوب په شرطونو کي شامل دے ځکه يو مشيني او بېخدايه کائنات نهٔ شو قبولَولاى- دمغرب لوى دانشوران هم اکثره د خداى وجود مني لکه جرمن فلاسفر امانويل کانټ (Immanuel Kant) چي دخداي دوجود په هقله وايي:

> "It is thoroughly necessary to be convinced of God's existence, it is not quite so necessary that one should demonstrate it"[7]

معنا دا چي "دا لازمي ده چي د خداى وجود ومنل شي خو دا هيڅکله هم لازمي نهٔ ده چي چاته ورثابت هم کړشي"

د خداى او خدائي په اړه د سړيتوب په فلسفه کي هيڅ ابهام

www.pukhto.net

نشته- پښتني ټولنه چونکي يوه مذهبي او دوديزه ټولنه ده ځکه يې پر خدای عقيده بلکل صفا ده- پښتانهٔ يو خدای مني چي له هر څهٔ بې نيازدے- د سړيتوب په فلسفه هر هغه کس راګډ دے چي د اعتدال پر اصولونو يقين لري، د نورو خلګو خبره په غور اوري، په صبر يې برداشتوي او بيا يې په دليل جواب ورکوي- د ورور وژني غندنه کوي، پر ورور ولي ولاړ وي، د حق مرسته کوي او دباطل خلاف آواز خپله ذمه واري ګڼي- پښتونوالی او سړيتوب تر ډېره حده د يوهٔ حقيقت دوه نومونه دي- پښتانهٔ مسلمانان دي، پر يوهٔ خدای ټينګ يقين لري او د کائنات د تخليق عقيده يې هماغه ده کومه چي د ټولو مسلمانانو ده- يعني خدای يو دے او هيڅ شريك نه لري- موږ پر ملائکو، آسماني کتابونو او رسولانو ايمان لرو- چونکي زموږ په نظر روح لافاني څيز دے ځکه مو پر آخرت پوخ يقين دے- اسلام خپلو منونکو ته پرکائنات (خدائي) د غور او فکر بلنه ورکوي- د ځمکي او اسمانونو پخوا يې فکر راګرځوي او دا حکم ورکوي چي د خدای په خدائي کښې د موجودو څيزونو په غور مشاهده او مطالعه کوۍ- د خدای خدائي ګوره چي پښتانهٔ له همدغي مشاهدې او مطالعې نه تر نورو قامونو ډېر شاته پاته شول- د افغاني تاريخ آريايي پېر، سکايي پېر، کوشاني پېر، يېتالي پېر او اسلامي پېر دلته تربحث لاندي نهٔ دي- دلته خو د جديد دور د ټيکنالوژي خبره ده چي په پوره افغاني تاريخ کي کله هم اهميت

www.pukhto.net

نهٔ دے ورکړل شوے- نهٔ موږ د فلکیاتو د علم حاصلولو کوشش کړے دے نهٔ د فزکس، نهٔ دکېميا او نهٔ دحیاتیاتو، نو به دخدای دخدایي په باریکیانو څهٔ سر خلاص کړو- د خدای معرفت یوازي د ترکِ دنیا سره تعلق نهٔ لري بلکي د بلند ترین اخلاقي آئیډیل سره په وفاداري پوري اړه لري، ورسره ورسره یو داسي تخلیقي تخیل پکاردے چي د خالص روحاني جذبې او تجربې اظهار په وشي - عالمي تاریخ ګواه دے چي له شپږمي مخزېزدي پېړۍ څخه افغانستان د بهرَنیو مداخلت کونکو مقابله کوي لګیادے او ښایي چي دعلمي لحاظه یې د شاته پاتیکېدو وجه همدغه بهرني مداخلتونه وي خو سوال دادے چي د بهرنیو قوتونو په موږ څهٔ اړه ده؟ ولي مداخلتونه کوي؟ موږ له دغه شان مداخلتونو څخه ولي قام نه شو ژغورلای؟ ځواب یې واضح دے چي زموږ وعلم وحکمت ته شاده او وجنګ ته مو مخه- بدلون اوّل د نظر په زاویه کي راوستل پکاردے- جمال الدین افغاني (۱۸۳۹-۱۸۹۷ء) هغه افغان ؤ چا چي اوّل ځل دا محسوسه کړه چي په نوي وخت کي د مغرب مقابله په جنګ نهٔ بلکي د خپلي ټولني په اصلاح ممکنه ده[7]- د افغانانو په شمول مشرقي قامونو ته پخپلو شرطونو د جدیدیت سائنسي ثقافت خپلول پکار دے- په نوي جهان کي د نورو قامونو د سیالۍ ترحده هلي ځلي لازمي دي، ولي چي خدای وایي[8]:

لیسَ لِلانسان اِلا ماسَعیٰ

www.pukhto.net

یعني انسان لره بس هماغه څۀ دي دکومو چي دے کوښښ کوي- د خدای په لویه خدائي کي لمر، سپوږمی، ځمکه او بې شمېره ستوري ښکاري- هر ستورے تر ځمکه ډېر غټ دے او نۀ معلوم چي څۀ څۀ به پکښې وي- د خدای حکم دے چي موږ ورباندي فکر وکو ولي چي په دغو کي موږ لره ډېري نښانیاني دي، مګر زموږ فکر د تربور تر وژنه وړاندي نه ځي- دا حقیقت د لمر په شان روښان دے چي د دغي مسئلې حل انقلاب نۀ دے بلکي تعلیم دے- د خپل نسل پر نوو کرښو تربیت قام ته د نورو قامونو په ګام د تګ همت او اهلیت ورکوي-

زموږ مسکن ځمکه ده چي پکښې د انسانانو سره سره ډېر نور ژوندي څیزونه اوسي- دغو څیزونو ته موږ "مخلوق" وایو چي خالق یې خدای پخپله دے- انسان پکښي د اشرف المخلوقات په نامه ځکه یادېږي چي آزاده اراده لري، د انتخاب کولو صلاحیت ورسره شته، پخپله هم تخلیق کولای شي، او دځان پېژندني په خاصیت له نورو مخلوقاتو بېل دے- خو د نړۍ ټول انسانان یو رنګه نۀ دي- بېل قامونه پکښې شته، بېل بېل مذهبونه لري، بېل تهذیبونه یې دي او د علاقې په حساب هر قام ځانګړے کلتور لري- همدغه د خدای خدائي ده چي بېل بېل رنګونه یې دي- د عقایدوپه لحاظ هم د مشرق او مغرب تر منځ توپیر لیدل کیږي- دمغرب د زیاتره خلګو په نظر انساني ضرورتونه او په دې لړ کي ددوی تجربې

www.pukhto.net

تر فطرت، قسمت او خدايي ورکړه مهم ګڼل کيږي، خو زموږ په مشرقي هېوادونو کي د نظرزاويه بلکل بېله ده- دلته دخدای د تصوّر بغېرهيڅ يو څيز مکمل نهٔ دے- دلته د خدای او خدايي تصوّر ډېر بالا دے او د سائنسي دلايلو په دائره کي نهٔ راځي- د دې خبري مطلب دا هيڅکله نهٔ دے چي موږ دي تر دې حده الهام پرسته شو چي د عقل په استعمال کي خنډ پېدا شي- خدای موږ له سائنسي تعليمه نهٔ راګرځوي او نهٔ د دهٔ په خدايي کي د ترقۍ ممانعت شته بلکي د غور وفکر حکم راکوي- لکه چي په څرګندون۲۲ کي ښکاره دي، زموږ د علم بنيادي ذريعې پخپله د خدای کلام ، د رسول الله مبارك حديثونه، د فطرت مشاهده او د نوروکتابونو مطالعه دي- دخدای کلام خو هرمسلمان له کچنيوالي مطالعه کوي- قرآني علم او د رسول الله مبارك حديثونه په عملي توګه هم زموږ د ژوند حصه دي، خو د فطرت مشاهدې او د نورو کتابونو مطالعې ته د قام په حېث زموږ شا ده او همدغه مو اصله مسئله ده-

د خدای خدايي خو د کائينات تر حدونو هم بالا ده ځکه يې بحث نهٔ اوږدوم- زهٔ د دهٔ په لويه خدايي کي ديوې وړې سيارې يعني ځمکي اوسېدونکے يم ځکه يوازي ترځمکي پوري خپل بحث را لنډوم، بيا پر ځمکه هم چونکي انسان يم نو د انسان په اړه څه نهٔ

www.pukhto.net

ځرګندون نمبر۲۲ په روايتي ټولنه کي د علم ذريعې

ځۀ ليکم- انسان چونکي پر ځمکه د خدای نائب دے او د دۀ په خدايي کي تر ټولو مخلوقاتو افضل هم دے ځکه يې دلته هم په بېلا بېلو ټولنو کي تاريخ او تهذيب تر بحث لاندي راځي- د ځان، قام، مذهب او انسانيت تربحث وروسته پرعالمي سطحه د ځينو

www.pukhto.net

نورو مسئلو جاج هم اخستل ضروري ګڼم- د انساني تاريخ لوی جنګونه زياتره د تهذيبونو تر منځ د توپير په وجه شوي دي- دتهذيبي برترۍ احساس پخپله د جنګ يو لوی سبب ګڼل کيږي حالانکې معاشي ګټې يې يوه بله وجه هم ده- لکه مخکې چې يې ذکر وشو، تهذيب د قام د اجتماعي ضمير اظهار دے چې د لرغونو آثارو په توګه وجود لري، د قام عمراني او روحاني جوهر دے چې ريښې يې په تاريخ کې تر نه ختمېدونکې حده خورې ورې دي، او خلګو لره د اسلافو هغه عطيه ده چې امېدونه اوروي او امکانات زېږوي- پر عالمي سطح په دې اړه هم د نظر دوې بېلې زاويې دي- مغرب د تهذيب يو آفاقي نظر لري او دا د نړۍ د ټولو قامونو ګډ ميراث ځکه بولي چې دوی په اصل کې خپل تهذيب آفاقي ګڼي- په دغه نظر تهذيب د لرغونو آثارو هغه پنګه ده چې بېلا بېلو نسلونو او ټولنو له لاندې نه تر برۀ د تاريخ په اوږدو کې تر ارتقايي عمل لاندې جمع کړے دے- په دغه نظر د سومري، مصري، چيني، هندي، يوناني، رومي او افغاني تهذيب تقسيم څۀ بنياد نه شي درلودلای- د نظر بله زاويه داده چې د آفاقي تهذيب سره سره قامي تهذيب هم شته چې د خپلو بېلو رنګونه او خاصيّتونو له کبله يو قام له بله څخه بېل په ښکاري- همدغه منصفانه سوچ دے چې دا وخت په نړۍ کې د قَبولو وړ ګرزېدلے دے ولې چې د معاشرې د ژوند او مرګ اړه په همدغه تهذيب پورې ده- ځکه نو تهذيب يو

www.pukhto.net

عالمي يا بين المللي مظهر دے - کلتور يا ثقافت يو علاقائي مظهر دے ځکه چي دا د يوۀ قام له پېړيو راروانه يوه ښکلې سلسله ده چي د ښو قدرونو، آثارو، لوبو، ټوکو، سازونو، شعرونو، نکلونو، غاړو، اتڼونو، وراوو، ودونو او اخترونو په شان بېلا بېلي کړی لرې- د بېل کلتور او بېل تهذيب مطلب دا نه دے چي خلګ د غوره بدلون لاري وتړي او په دې خپل تسل وکړي چي "ورځه ملګرې ستا جدا او زما جدا لاره ده"- د معاشرې جديديت پزيري ضروري ده او دغه پرسائنسي کرښو په سماجي او دانشورانه بدلون پوري اړه لري- د خدای په خدايي کي هم چونکي زمانه تر نۀ بدلېدونکي قانون لاندي نۀ ده بلکي تغير پزيره ده، ځکه نو داحقيقت دے چي موږ خپله ټولنه په پېوسته کوششونو بدلولای شو- د امن، تعليم، تجارت اوجمهوريت دمسلسل هلو ځلو په ذريعه له همدغي ټولني د متواتر بهتری هيله کېدای شي-

تاريخي، تهذيبي، عمراني او فلسفيانه مطالعه آخر د انسان پام دانسانيت و بېلا بېلو مسئلو ته را اړَوي- موږ له پېړيو راهسي د خدای په خدايي کي د انساني نسل د غوره مذهبي روايتونو او اوچت اخلاقي تعليماتو قدر کوو را روان يو- مګر د مغربي قامونو تاريخ د سپين او تور تاريخ دے، د مالك او د مرَيي تاريخ دے ،د امير او د غريب تاريخ دے- د پښتانۀ په تاريخ کي د دغسي توپير نۀ څۀ مثال شته او نۀ ګنجايش- د ځينو مغربي پوهانو دا خيال چي

www.pukhto.net

تهذيب يو خاص مظهر دے چي يوازي د اصلي نسلونو په برخه دے، له حقيقته لري ښکاري[9]- ولي چي په ساينسي توګه د انسانانو دماغونه سره ورته دي ځکه د اصل او کم اصل ځای پکښي نهٔ پاتيږي- فرائيډ او هيګل دواړهٔ په هغو اوروپايي پوهانوکي شامل دي چي د تهذيب په اړه همدغسي نظر لري- که دغه نظر ومنو نو هم د اصل او کم اصل معيار ښايي چي د دغو نسلونو ښهٔ ارزښتونه وي نهٔ چي نسلي لوړتيا ولي چي د تهذيبي آثارو په جوړښت کي خو د هنرمندانو سره سره د مزدورانو اومحنت کښوغلامانو خوَله هم ګډه ده- پښتانهٔ يو آريايي نسل دے چي ددغو پوهانو په نظر هم د لوړو تهذيبي ارزښتونو مالکان دي خو دوی د قام په حېث د هيڅ قسم نسلي امتياز قايل نهٔ دي- خان او بذګر يې دواړهٔ پر يوهٔ ځای په ګډه خوراك کوي، يو غوندي پوښاك يې وي او په ناسته ولاړه کي يې هم څهٔ خاص فرق نهٔ ښکاري- دبرابرۍ او مساواتو دغسي مثال په نورو قامونو کي ډېرکم ليدل کيږي- له بده مرغه په تېره نيمه پيړۍ کي د دباندينو مداخلتونو له کبله په ټولنه کي د اورپُوکۍ زهر وپاشل شول چي منطقي نتيجه يې د سياسي، معاشي او سماجي پستۍ په شکل مخته راغله- بهرنيو اورپُوکو او د هغوی بادارانو د ټولني لوړ قدرونه ژوبل کړل او ډېر خلک يې په خپل رنګ ولړل- د پرېشانۍ سوال همدا دے چي پښتني ټولنه د دغو ناوړو اثراتو څخه څنګه منځل کېدای شي؟ د غور او فکر ټکے اوس

همدغه دے چي دخلګو هغه اعتماد بېرته بحال کړ شي چي په تېره نيمه پېړۍ کي د رنګا رنګ مداخلتونو تر اثر لاندي تباه شو- که پر عالمي سطحه مغربي قامونو په ټېکنالوژي او پېوسته محنت تر دې حده ترقي وکړه چي اوس له اسمانه پر موږ بريدونه کوي او موږ يې د ځواب صلاحيت نه لرو نو بيا به يې مقاومت څنګه ممکن وي- ظاهره خبره ده چي تر مذهبي او روحاني اختلافاتو به بالا فکر کوو او متحد او منظم قام به جوړوو- رواداري، بشري حقوق، جمهوري عمل او سائنسي سوچ ته به په ټولنه کي مناسب ځای ورکوو-

د هر مشرقي تهذيب خپل خپل قبايلي او اخلاقي اړخونه وي ځکه په ظاهره د لوی بدلون ځای پکښې کم وي- که څوك افغانے، هندے يا يو افريکايي په يوه يا بله وجه مغربي تهذيب اختيار هم کړي نو ورسره ښايي نۀ ولي چي هغه په رنګ، نسل، مذهب او نور ډېرڅه له مغربيانو بېل دے- په حقيقت کي هغۀ د معاشرتي، سماجي او روحاني مسئلو سره مخامخ وي- تر ډېره حده مصنوعي غوندي ښکاري ولي چي په ظاهره يو څۀ وي او په باطن کي يې بېل تهذيبي اقدار وي- بدلون په اصل کي د فکر په زاويه کي پکار دے چي دجديد سائنس اوټېکنالوجي ځای پکښې پېدا شي- چونکي تهذيب د اجتماعي ضمير اظهاردے ځکه دا د يوې معاشرې نسلي، سماجي او روحاني ظهور هم بلل کېدای شي چي په بله معنا د آفاقي تهذيب د نظريې نفي کوي او دقامي تهذيب و فکر ته تقويت ورکوي-

www.pukhto.net

نتیجه دا چي خدای هغه واحد او مطلق "رَب" دے چي د هرڅۀ خالق او مالك دے- ځکه د دۀ د لویي خدایي یوه زره غوندي وړه حصه ده په کومه کي چي انسانان اوسي- دغه انسانان په مشرق او مغرب کي دجدا جدا عقیدو منونکي دي- د خدای په قانون هر کس د خپل عمل پر بنیاد ښۀ یا بد ګڼل کیږي- د نسل، ژبي، کلتور او وطن په لحاظ پر بېلا بېلو قامونو تقسیم دي- د انسانانو تر منځ د فکر اوعمل په لحاظ توپیر دخدای دمنشا عین مطابق دے او دا نه ختمېدونکے څیز دے ، ځکه له موږه د برداشت او رواداری تقاضا کوي- خدای پر خپله ځمکه د امن ساتلو او د فساد د لارنیوي حکم ورکوي- ښۀ عمل که د هري عقیدې منونکي کوي ګټه تري اخستل پکارده او له بده کاره یې ځان ژغورنه ضروري ده- همدغه سمه لارده او همدغه سړیتوب دے- له هېواده پړکېدلي پښتانۀ چي هر چیري دي باید د خپل قام، عقیدې، ژبي، کلتور او تهذیب لمن نیولې وساتي ورسره ورسره د غوره بدلون هلو ځلو ته دوام هم ورکړي- دخپلي ژبي او ثقافت ساتنه عین فرض دے او په نړی کي د خپل علاقائي تشخص مظهر هم ، چي ساتنه یې په هره توګه ضروري ده- خوبلي خواته که د نړی په ګام د تګ په موخه د تعلیم، تربیې او ټېکنالوژی ضرورتونه له مغربه پوره شي نو دا څۀ تهذیبي بدلون نۀ دے بلکي غوره اړیکي دي چي د انسانیت په رشته د قامونو تر منځ لیدل کیږي- موږ هر چیري چي یو باید چي د روح د بقا او د لوی خدای له تصورڅخه غافل نۀ شو ولي چي همدغه

تصور انساني ژوند ته معنا ورکوي او خلک د انسانیت تر معنوي سطحي پورې رسوي- موږ باید چي دسهېل جعفر[10] ددې شعر په مصداق هر کله د 'حق' او 'ریشتیا' پلویان وَ اوسو:

د دار پر سر هم که کېدے شي د ریشتیا حفاظت
باداره ! وس راکـــړې چي وکـــړو د رښـــا حفاظت

د ځیني مغربي دانشورانو دا دلیل پخپله غېر اخلاقي او غېر منطقي دے چي ابدي نجات او ابدي عذاب دواړه فرېب دي[11]- ولي چي د" ابد" فکر خو د انساني معاشرې د تشکیل او سماجي انصاف اصل بنسټ دے - د خپلو قامي، معاشرتي او دیني قدرونو د ساتني سره سره د امن، تعلیم، تربیت او ټیکنالوجي حصول په حقیقت کي **'سمه لار'** ده-

اخځلیك

1- القرآن سورة نمبر ۱۲، الاخلاص پاره نمبر ۳۰
2- عبدالرحمان بابا 'د رحمان بابا کلیات' ، دانش خپرندویه ټولنه ، پېښور ، سریزه حنیف خلیل ۲۰۰۵،
3 - اینکارټا انسائیکلوپیډیا ، ' مابعدالطبیعات ' (Metaphysics) مایکروسافټ کارپورېشن امریکا ، ۲۰۰۷
4- برائن مېګي ، (The Story of philosophy) ډارلنګ کائنډسټلي Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱
5- آني بروس، د مېټافزکس برخې (Metaphysics: The Elements) د مینیسوټا یونیورسټي پرېس، ۱۹۸۵ ،

www.pukhto.net

6- کاف مېن ،والټر اې ګوتې، ' کانټ او هېګل' (Kant, and Hegel)
مېك ګريو هيل (McGraw-Hill) ۱۹۸۰ -
7- پالسن فرېډريك، ' کانټ : دهغهٔ ژوند او فلسفه '
(Immanuel Kant, His Life and Doctrine)
انګر ، امريکا ۱۹٦۳ ،-
8- القرآن
9- ويليم مېك ګاګي ، (Five epochs of civilization) دبشري تهذيب
پنځه مهالونه، اردو ترجمه، حسن عابدي ، مشعل لاهور، ۲۰۰۵ -
10- سهېل جعفر ، ' د ياد په جزيه کې' سکام اېکډمي، سېټلائيټ ټاؤن
کوټه، ۲۰۰۴ -
11- کارلس لېمنټ، (The philosophy of Humanism) يعني د انسان
دوستى فلسفه ، اردو ترجمه امجد علي بهټي، فکشن،
مزنګ روډ لاهور، ۲۰۰۷

❊❊❊

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

12

سمـــــه لار

Pukhto.Net پښتو

www.pukhto.net

سمـــــه لار

ماشومان د درختو په ښاخونو پوري پُوړي واچوي ټالونه پرې وهي ځکه چي دا يې زړه غواړي، خوند ورکوي او يو داسي مُسرت پکي محسوسوي چي اظهار يې همدغه شان ممکن وي- دغسي چي دفکرټال ځومره اوږدېږي هغومره پکي خوند زياتيږي- دا يوازي د فلسفيانو معامله نهٔ ده بلکي هر وينس سړے تر ډېره حده له دغه لِذته واقف دے- بلند فکر وَ ژوند ته معنا ورکوي، خوند پکي پېدا کوي او انساني نظر ته لا محدوده بصارت وربخښي- دفکر دټال د هرلږ ځانګړي کَړۍ دي او دا کَړۍ د پرهر پرهر هېواد د غرونو، ځنګلونو، رېګونو، دښتونو او ښارونو په سينو کي ښخي دي- په هرلږ پوري يې ځو ځو لېوني خيالونه ځانګي او دغه هم غوټي غوټي يو په بله شکېل دي- په دې حال کي به سمه لار څهٔ وي، نهٔ پوهېږم- البته په پېوسته هلوځلو نهٔ ستړے کېدونکے سړے د

www.pukhto.net

سرېتوب په سفر روان دوان اوسي ځکه زهٔ هم بس روان یم- پر سمه لار هم نوي نوي سوالونه مخي ته راځي- لکه دا چي اوس به څهٔ کېږي؟ د وران او نړېدلي هېواد بېرته تعمیر به کله کېږي؟ او همدغه شان نور سوالونه- زه فکر کوم چي دمغربي هېوادونو د "بون" وعده هم ښایي چي د ښائستو وعده وه- هغه وعده چي د افغانستان دبېرته جوړولو په حقله ملګرو ملتونو د جرمني په ښار 'بون' کي کړې وه، د امریکا د بد عهدۍ له وجهي وفا نهٔ شوه[1]-

اوس به څهٔ کېږي؟ دا سوال معقول نهٔ دے ولي چي په دې کي بیا د نورو قوتونو پخوا هڅه او د څهٔ هیلي ګنجایش وینم- دغه هیله اوس باید چي ونهٔ شي- بهرَنیو قوتونو په دومره لویه موده هم چي څهٔ ونهٔ کړل نو به اوس څهٔ وکړي- د دوی خپلي خپلي ایجنډې دي او په خپلو خپلو ګټو پسې راغلي دي- د دې هېواد جوړښت به دلته اوسېدونکي خلګ پخپله کوي، ځکه دغه سوال باید چي اوس بدل کړو- اوس څهٔ کول پکاردي؟ دغه اصل سوال دے چي بحث وربانديي کېدای شي- په پنځم څپرکي کښې د دغه سوال د ځواب په اړه د څو عواملو ذکر شوے ؤ خو دلته د هغو سره سره څهٔ نورتفصیل ته هم اړتیا لرو- اوّله خبره خو دا ده چي د قام د پستۍ دغه عوامل باید چي په شعوري توګه لري کړو: نفاق په اتفاق، بهرني مداخلتونه په سنجیدګۍ اوپلاننګ، اورپُوکي د امن په هلو ځلو- تاریخ ګواهي ورکوي چي پښتانهٔ په اتفاق هر څهٔ کولای شي خو نفاق یې لویه کمزوري ده چي هرکله یې د قام ملا ورماته کړې

www.pukhto.net

ده- ځکه نو په هره توګه د دوی ترمنځ د نفاق لارنیوے پکاردے- او دغه ګران کار قوي امکان ځکه لري چي په تاریخي توګه احمد شاه بابا په خپل فکر او عمل دا ثابت کړے ؤ-

کله چي احمدشاه بابا[2] په کال ۱۷۴۷ کي د"جدید افغانستان" بنسټ کښېښوو، هغه وخت هم قبایلي ټولنه وه، قام پر وړو وړو ټبرواکیو ځله تقسیم وو، بدی یې ترمنځ وې او همدغسي د نفاق حالات وو لکه چي دا وخت دي- دۀ اوّل پښتانۀ مشران او عالمان په اعتماد کي واخستل- هر یوۀ ته یې د هغه د قوت په ګچه حق او احترام ورکړ- دوی یې مطمئن ، متفق او د ځان ملګري کړل نو یې بیاد افغاني سیمي په طبیعي حدونو کي سره یو ځای کړل او د نړی پر مخ یې یو ستر قام ترې جوړ کړ- دۀ جنګ هرکله تر دغو طبیعي حدونو دباندي ساتۀ- هندوستان، ایران او ماورأنهر یې له دغو سیمو لري وساتل- په هندوستان کي یې مرېټیان، جاټ، راجپوت او سِیکان په سزا ورسول خو جنګ یې کله خپله سیمه ته دننه راپرې نۀ ښوؤ- که څۀ هم انګرېزان هند ته د تجارتي موخو په ترڅ کي راداخل شوي وو خوپه افغان سلطنت کي یې لاس وهنه ځکه نۀ شوه کولای چي قام هغه وخت متحد ؤ او پر خپل مشرېې اعتمادهم ؤ- تر څو چي دے ژوندے ؤ چا دا سوچ هم نۀ شو کولای چي افغان ملت ته په بدنظر وګوري-

www.pukhto.net

ددهٔ دزوی تېمورشاه[3]هماغه پالیسي وه کومه چي داحمدشاه بابا وه ځکه هغه هم افغان سلطنت له بدو سترګو په امان ساتلې ؤ- تر دغه وروسته انګرېزانو (چي په هند کي یې حکومت ؤ) د هغه د اولاد ترمنځ د نفاق اچولو هلي ځلي پېل کړې- په دې غرض یې یو باقاعده انټېلیجنس نظام جوړکړ چي د افغانو ترمنځ خاشې ماتي کړي او نفاق یې ترمنځ پېدا کړي- د دوی دا کوښښ ؤ چي په افغانستان کي داسي هیڅ یو قوت وجود ونهٔ لري چي افغانان وربانديي متحد شي- د انګلستان او افغانستان تر منځ درې جنګونه وشول- په جنګ خو پښتانهٔ وربانديي غښتلي وو خو د منافقت او چل و ول په پالیسی یې د افغانانو ډېر تاوان وکړ- دغه پالیسي تر اوسه لاهم دوام لري ځکه افغانان له خپله نفاقه د پېوسته جنګ په لمبو سوځي لګیادي- ورو ورو له خپله نفاقه انګرېزانو دوی زېر کړل او په کال ۱۸۹۱ کي یې، په تاریخ کي اوّل ځل په یوه کرَښه پر دوو برخو یعني لر او بر ځله وَ وېشل-

برطانیه په همدغه پالیسی دوی وېشلي وساتل او د روس خلاف یې خپله لویه لوبه ته دوام ورکړ- دغه سیمه یې دعالمي قوتونو د غاښو ترمنځ وساتله- بر طانیه او روس دواړو هغه وخت په دې سیمه کي واك تر لاسه کول غوښت او یو د بل دلارنیوي په هلو ځلو وو خو د جنګ مېدان یې پښتني سیمه وټاکله- د غو

www.pukhto.net

دواړو لویو عالمي قوتونو افغانستان د هغه لوی جنګ مېدان کړ چي په تاریخ کي د "ګرېټ ګېم" یا لویي لوبي په نامهٔ مسوا دے[3]- انګلستان دا وېره لرله چي روس چیري د بحرِعرب ګرمو اوبو ته راوېنه رَسي او د منشیاتو پر تجارت د دوی اجاره داري ختمه نشي، ځکه یې په افغانستان کي اور بل ساتلے ؤ-

د مشرقي قامونو سره د انګرېزانو دغي پالیسۍ نړۍ له غټو شخړو سره مخامخ کړه- خلګ ورو ورو د دوی خلاف را وپاڅېدل او د دوی پر ضد په جنګونو کي شامل شول- یوې خواته د انګلیستان تر قبضه لاندي سیمو کي ورو ورو بغاوتونه پېل شول او بلي خواته نړۍ د عالمي جنګونو سره هم مخامخ شوه- اول او دویم عالمي جنګونه په نړۍ کي د لویو لویو جاني او مالي تاوانونو باعث شوو- خلګو چونکي دانګرېزانو له پالیسۍ څخه نفرت کاوهٔ ځکه یې دآزادی هلي ځلي تیزي کړې او په جنګ کي یې د دوی د دښمنانو حمایت یې وکړ- خو افغانانو د دوی د دښمن مرسته ځکه ونهٔ کړه چي هغوی دا د خپلو روایتونو خلاف ګڼله- په اوّل او دویم جنګِ عظیم کي ځکه غېر جانبدار و اوسېدل چي عالمي جنګونه یې د نړۍ بقا لره خطره ګڼله-

په افغانستان کي دجنګ اوږد تاریخ تردغو عالمي جنګونو وروسته اړخ بدل کړ او یوهٔ بل لورته را وا وښت- انګلیستان له

www.pukhto.net

منځه و ووت خو پر ځای یې نوے عالمي قوت امریکا راغله- د امریکا او روس ترمنځ سوړ جنګ بیا د پښتنو پر سیمه تود شو- روس د افغاني کمونیستانو د مرستي په بهانه پر افغانستان قبضه وکړه او د هېواد واك یې د خلق او پرچم ګوندونو کمونیستانو ته په لاس ورکړ- کمونیزم د افغانانو د مزاج خلاف ؤ او د افغاني ټولنیز نظام سره یې هیڅ سمون هم نهٔ درلود ځکه د افغانستان خلګو قبول نهٔ کړ- افغانان بیا جنګ ته وتړل[1] شول او د شلو لکو شهیدانو په قُربانیو یې روسیان له خپلي خاوري وَشړل- سوړجنګ تمام شو او په نتیجه کي یې په کال ۱۹۹۲ کي شوروي اتحاد یا سوئت یونیئن له منځه ولاړ- روسي فیډرېشن هم د مغرب لمن ونیوله او تر شا ورپسې روان شو- د کمونیزم او سوشلیزم نظریې له منځه ولاړې-

د روس تر ماتي وروسته امریکا دنړۍ یوازینے لوی قوت پاته شو- د نوروعالمي قوتونو په شان امریکاهم پر افغانستان حمله وکړه- په ظاهره تر نائن الېون وروسته امریکا اسامه بن لادن او د هغه مرستیالانو طالبانو ته سزا ورکول غوښت چاچي د دوی په نېز دکال ۲۰۰۱ د ستمبر د میاشتي په یوولسمه نېټه د امریکا پر غبرګولي مینارونو حمله کړې وه- خو اصل مرام یې ښایي چي د کاسپین سمندرګي د غاړي تېل یا بیا د چین او ایران تر منځ د جنګي مېدان تلاش ؤ[1]- تردغي واقعې وروسته د افغانانو پاکه

www.pukhto.net

خاوره بیا د عالمګیریت تر نوي طوفان لاندي راغله او د نوي جنګ مېدان شوه- ځیني پوهان دا د مشرقي او مغربي تهذیبونو ترمنځ ټکراؤ ګڼي چي د یویشتمي پېړۍ سره پېل شو- ځیني یې د برطانوي دور د کالونایزېشن نوے شکل بولي او د عالمګیریت (ګلوبلائزېشن) په نامۀ د وړو قامونو پر وسایلو د قبضي وېره ترې څرګندَوي- ځیني یې د ګاونډیانو لګېدلے اور ګڼي چي بل ساتلو لره تېل هم هغوی پر اچوي- څوك یې د عالمي نظام نوے تشکیل ګڼي[4] او د وړو وړو قامونو د شناخت هیله ترې کوي او دا شناخت له نوې سره پر ثقافتي کرښو مبني ګڼي- پښتنو په تاریخ کي د همدغه شناخت په لټون په زرګونو مبارزې کړي دي او په خپله وینه یې هر کله خپلواکي ساتلې ده، څکه خو خوشحال بابا[5] ډېرمخکي دا ویلي ؤ چي:

چا زما مړوند ټینګ نۀ کړ په دا کار کښې
ما د هر سړي نه خلاص په زور مړوند کړ

پښتانۀ له خپله شناخته او له خپلواکۍ هیڅکله هم سترګي نۀ پټوي او په هرقیمت یې ساتنه کوي- څکه نو که د امریکا د دې جنګ موخه هرڅۀ وي باید چي پښتني سیمۀ نوره د جنګ مېدان

www.pukhto.net

پاته نهٔ شي- که خلک دغه جنګ د پښتنو شناخت، کلتور، مذهب او معاش لره حقیقي خطره ګڼي نو دي جنګ بند کړي- ناټو او امریکا ته دي په دې سیمه کي د پاته کېدو موقعه په لاس نهٔ ورکوي بلکي د وتو لار دي ورکړي- د احمدشاه بابا د فلسفې په ترڅ کي دي جنګ له خپلو طبیعي حدونو بهر وباسي-

په نوي وخت کي جنګ د مسئلو حل نهٔ دے بلکي سبب یې دے ځکه جنګ آخري مجبوري خو ګڼل کېدای شي مګر تر ډېره یې دوام د قامونو بېخ کاږي- په دې دور کي پر نوو کرښو د ترقۍ هلي ځلي لازمي دي- د قام خواخوږي که په یوهٔ خوادي او که په بله د امن او تعلیم له افادیته ښهٔ خبردي- دوی پوهیږي چي تعلیم او زدَکړه د ترقۍ زینې دي- د اوسني وخت تر ټولو لویه وسله قلم دے- قلم د اوسني دور د هري شخړي مقابلې ته قام تیارولای شي او د نړۍ په ګام د تلو قوت پکښې راپېدا کوي- پښتانه د نړۍ له نورو قامونو څخه ځکه شاته پاته شول چي امن او تعلیم ته یې هغه اهمیت ورنهٔ کړ کوم چي پکار ؤ- جنګونو یې معیشت وربرباد کړ ځکه یې ترقي هم ونهٔ کړه- ولي چي ترقۍ لره د نړۍ په ګام تګ ضروري دے- دا وخت د پردو د تېري له کبله پښتانهٔ پخپلوکي هم سره بدګمانه دي ځکه یې د یو شمېر وګړو په برخه اور پُوکي یا

www.pukhto.net

نظرياتي اِنتهاپسندي ده- د دغي اورپُوکۍ يوازينے سبب مذهبي منافرت نه دے لکه چي د مغربي قامونو پروپيګنډه ده بلکي ډېري نوري وجهي يې هم دي[6]- ځيني مغربي هېوادونه په افغانستان کي د منشياتو د تجارت سره دلچسپي لري، ځيني د چين او ايران تر منځ د اډو جوړلو په هلو ځلو دي او ځيني د منځنۍ آسيا د تېلو تجارتي لاري لټوي- ګاونډي هېوادونه هم په افغانستان کي خپلي خپلي موخې لري- دوی ځکه لاس وهنه کوي چي خپلي اېجنډے تر سره کړي- د پردو دغه تېرے په منطقي توګه د اور پُوکۍ لوی سبب ګڼل کېدای شي-

د افغانستان تاريخ ګواه دے چي افغانان د روايتي او مذهبي معاشرې خلګ خودي مګر اورپُوکی نهٔ دي- اورپُوکي خو د بهرَنيو د تېري په نتيجه کي پکښې ګډه شوله- پښتانهٔ چا په زور نهٔ دي اېل کړي خو په دليل او دربيم ملامته مني- دمسقبل افغانستان به افغانان پخپله جوړوي، د دوی په مرضي او د دوی پر خپلو کړښو- د افغانستان امن او خوشحالي له دوی سره تړلې ده او د دې قوي امکان شته چي افغانستان ښېرته جوړشي ولي چي لوی شمېر افغانان وينښ دي او د هېواد خواخوږي دي- مغرب چي څومره خپله مرضي پر دوی توپي هغومره به د مقاومت سره مخامخ شي ولي چي

افغانان بهرني امداد کوونکو ته ښهٔ راغلے وايي خو مداخلت يې نهٔ مني- د مغربي ليکوال نيك بي ميلز[7] په قول " افغان ته کولنګ ورکړه خو دا مهٔ ورته وايه چي څهٔ به په کيندې- خښتي ورکړه خو دا ورته مهٔ ښايه چي څهٔ بهٔ ترې جوړوې"- پښتانهٔ د مېلمنو قدر کوي خو د بهرنو د تېري جواب هم لري-

د اورپُوکی مخنيوے د افغانستان په جوړښت پوري اړه لري او د جوړښت اړه يې په ټينګه مرسته پوري ده- مغربي قوّتونو ته پکار دي چي د روايتي او مذهبي افغاني ټولني احترام وکړي او دوی ته دا موقعه ورکړي چي پر خپلو کړښو د خپل هېواد د پر مختګ هلي ځلي وکړي- ظاهره ده چي دا کار يوازي د دوی په خپل قوت نهٔ شي تر سره کېدای ځکه د نورو قامونو د ټينګي مرستي ورته ضرورت دے- که چيري نړيوال قوتونه هم پر افغان حکومت اعتماد ونهٔ کړي نو خلګ بيا څنګه وربانډي اعتماد کولای شي؟ او پر حکومت د اعتماد نهٔ کولو معنا د ټېرورېزم خلاف په جنګ کي د شکست قبلولو مترادف ده- د وران او نړېدلي هېواد بېرته تعمير د امريکا او مغربي هېوادونو وعده وه خو پوره نهٔ شوه- دوی هم د روسانو په شان افغانستان وران کړ جوړ يې نهٔ کړ ځکه يې د بد عهدی په تورنيول يو منطقي عمل ښکاري- د

نړی جنګ پرستان چي کله هم د لويې مقابلې اِرداه وکړي نو يې افغانستان په ياد شي ولي چي د پښتنو وطن، ددوی اوږې او اوچتي

www.pukhto.net

حوصلې هر لوی جنګ لره ضروري ګڼي- د دنګو غرونو اوسېدونکي دغه کلك خلګ چې کله به د هند حکمرانان وو او کله د ایران اوس د خپلو بدبختیو له کبله د هر عالمي جنګ اور بل ساتي لګیا دي- څۀ یې ځمکه لېونۍ ده چې جنګیالیان زېږَوي او څۀ اسمان هم ترې خفه ښکاري چې د وینو بارانونه ورباندي اورَوي- خلګ له پېوسته جنګونو اوس تنګ دي ځکه د درویش[8] غوندي دعا کوي :

چې بیا نۀ تُوره پورته شي نۀ سر په وینو رنګ شي
بـاداره ! دغـه جنګ دي د وطن آخـري جنګ شي
که زړونـه ســـره یـو کـړو او لاسونـه ســره ورکـړو
دا کاڼي بـه لعلـونـه شي، دا بُوټي بـه لـونګ شي

لکه چې یې وړاندي ذکر وشو، د روس او انګلستان تر منځ د جنګ مېدان همدغه د پښتنو سیمه وه چې د "لویې لوبې" په نامه تر ډېري مودې پېوسته جنګ وربانديې توپل شوے ؤ- له دواړو خواوو پښتانۀ پکښې وژل کېدل او ګټه یې د بل وه- د کمونیزم او سرمایه دارۍ آخري جنګ په همدغه ځمکه د امریکا او روس تر منځ پای ته ورسېد خو ګټه یې کېپیټلیسټانو ته ولاړه او تاوان یې

ټول د دې سيمې خلکو واخست- د عرب او ايران تر منځ پراکسي جنګ هم په اصل کې پر دغه ځمکه دوام ودرلود چې ګټه يې دبل شوه اوزيان يې د پښتنو سادګانو په برخه ورغے- د امريکا او القاعده ترمنځ روان جنګ په همدغه سيمه کې روان دے چې ګټه يې دبل ده او مري پکښې پښتانه خواران- د هند او اسلام اباد ترمنځ دکشمير شخړه لا دوام لري خو مېدان يې اوس بدل شو او په افغانستان کښې يو له بله سره ښکر په ښکر دي- خلک خپل خپل جنګونه پر نورو سيمو کوي خو د پښتنو بدنصيبي ګورئی چې د بل جنګونو ته هم پر خپله ځمکه بلنه ورکوي او خپل بچې پکښې وژني- دوی په دې زعم کې دي چې لويو لويو عالمي طاقتونو ته ماته ورکړي خو په دې به يې څوك پوهـ کړي چې دغه عالمي طاقتونه او جنګياليان پر خپله ځمکه ولې جنګ ته دوام نهٔ ورکوي؟ يا بيا افغانان دوی ته د دوی پر ځمکه شکست ولې نهٔ ورکوي؟

په اوسني دور کې هيڅ يو ويښ قام پرخپله ځمکه جنګ نهٔ غواړي ولې چې جنګ بربادي راوړي دخېر هيله ترې نهٔ شي کېدای- له جنګه د خېر غوښتنه د لېونو خوب دے چې ښکاره تعبير يې بربادي او دربدري ده- جنګ جنګ او جنګ، آخر تر کله؟ که د دې سيمي خلک خېر غواړي نو دي حقيقت ته غاړه کښېږدي او له خپله کوره دي جنګ پرستان وشړي اوجنګ دي له خپلي سيمي لري کړي

www.pukhto.net

ولي چې خېر لره به قام پخپله را پاڅيږي او خپل حالات به بدلوي- هيڅوك د دوی حال نهٔ شي بدلولای، نهٔ روس نهٔ امريکا نهٔ عرب نهٔ هندوستان او نهٔ څهٔ بل قوّت- خلک به پخپله يوبل ته لاس سره ورکوي او يو دبل مدد به کوي- مشر او کشر، ځوان او زوړ، امير او غريب، خان او بزګر، ملا اوامي به ټول امن لره هلي ځلي کوي - حقيقي امن دغېر مساوي خلګو ترمنځ قايمېدلای او پاينښت لرلای شي، نهٔ چې پر هره سطح د برابرۍ په دعوو- د برابرۍ منډه پخپله جنګ ته دوام ورکوي- کله چې په ټولنه کي د خلګو تر منځ فطري توپير ومنل شي نو امن پخپله قايميږي- لکه چې په څرګندون نمبر۲۳ کي يې وضاحت شوے دے، د امنيت ابتدا به د نفاق د ريښو کښلو څخه کيږي چي خلک روغي ته تيار شي او دغه د احمد شاه بابا پر کرښو امکان لري- لکه چي وړاندي يې بيان وشو، دهٔ اوّل پښتانهٔ مشران او عالمان سره راغونډ کړل- د دوی تر منځ يې د روغي جوړي د پاره هلي ځلي پېل کړې- ټول يې په اعتماد کي واخستل- کوشش يې وکړ چي هر يوهٔ ته د دهٔ د قوت په ګچه حق اواحترام ورکړل شي- ورو ورو يې دوی ته اطمينان ورکړ او په روغه جوړه يې راضي کړل- دا شان يې ټول د ځان ملګري کړل نو يې په هېواد کي امن قايم وساتهٔ- د دهٔ هر کله دا کوشش ؤ چي جنګ د

څرګندون نمبر۲۳ امن په انصاف، روغه اوعدم تشدد پوري اړه لري

هېواد تر طبيعي حدونو بَهر وساتي- احمد شاه بابا د قبيلو ترمنځ د انصاف په اړه له اوّله سره ډېرحساس ؤ- د دۀ په وخت کي د هري قبيلې مشر په حقيقت کي د يوۀ درانۀ حکومتي غړي حېثيت لارۀ او د خپل قوّت په حساب يې په حکومتي وسايلو کي حق وو- اوس هم مسئله دغه ده چي دخلګو سره انصاف وشي او که داسي نۀ وي نو به يې پرَدي په بېلا بېلو دسيسو د هېواد خلاف استعمالوي- دا فکر چي هر سړے پرخپل سر دهېواد صدر جوړېدای شي او يا بيا دا چي هرکس پرخپل سر د دښمن مقابله کوای شي، په اصل کي د جنګ سامان پېداکول دي- په قبايلي ټولنه کي هم کۀ د قبيلو

www.pukhto.net

مشران اوعلما په ټاکنو کې سره ودريږي نو به هريو سمه نمايندګي ومومي- دغه دجمهوريت حُسن دے چي که خان د خلګو خوښ نۀ دے نو دي يې په ووټ له نمايندګئ څخۀ محروم کړي- همدغه جمهوريت په هېواد کي د روغي جوړي پکار راوست کېداى شي- تر روغي جوړي وروسته د عدم تشدد پر اصول امن تر ډېره وخته قايم ساتل کېداى شي- پر نوو کرښو د نړئ سره سم عدالتي او جمهوري نظام د پښتنو په ګټه دے- اوس به دقام خواخوږي دجنګ پرستو لاري نيسي- بچيانو ته به تعليم ورکوي او د صنعت وتجارت له لاري به د ټولني د معاشي ښېګړي هلي ځلي کوي- د اوسني دور وسله توپ او توپك نۀ ده بلکي تعليم، ټېکنالوژي او معاشي ښېګړې ده- قامونه هماغه پايي کوم چي د زمانې په ګام روان وي او د وخت د بدلون سره سم خپله وسله بدلوي- څوك چي جنګونه د بل په وسله ګټي، کله کله د جنګ په منځ کښي بې وسله هم پاته شي- ځکه خپله وسله په خپل هنر جوړول د قام دپايښت ضمانت ورکوي او دغه هنر د تعليم او ټېکنالوژي په برکت راځي-

پښتون قام ته دخپل پايښت په خاطر دتعليم اونوو ساينسي طريقو د استعمال ضرورت دے چي د زمانې په ګام د تګ بشپړ صلاحيت ومومي- د معاشرتي او اخلاقي قدرونو د اصلاح کارته مخه کړي او د پښتني جذبې سره سره د استدلال غوره اصولونه هم خپل کړي- په مستقبل کي بېلابېل امکانات موجود دي، دا په موږ پوري اړه لري چي کومه لار خپله وو- حتمي موخه مو بايد

www.pukhto.net

چي د نوي نسل جوړښت يا تعمير وي- دغه جوړښت به پر کومو کړښو کيږي؟ د دې سوال د ځواب به يوه لنډه غوندي جايزه واخلو-

دکس شخصيت ددهٔ په موروثي مېلاناتو پوري اړه لري٬ چي په سائنسي توګه د نروس سيستم يا عصبي نظام سره وابسته وي- لکه چي په څرګندون نمبر۲۴ کي ښکاري، دا په ظاهره ددهٔ پر جبلتونو، احساساتو، عادتونو او حافظې مشتمل ښکاري- د مثال په توګه د يوه دروند سړي "درندتيا" د دهٔ په کورني وراثت او د ژوندانهٔ په بېلابېلو تجربو پوري اړه لري- چونکي دعمر او تجربې سره دغه شخصيت ورو ورو بدليږي ځکه نو د دې خبري دليل دے

Pukhto.Net
پښتو

د شخصيت بېلا بېلي سطحي

څرګندون نمبر۲۴ د انسانيت څلور خصلتونه

www.pukhto.net

چي پر سائنسي نظم دښهٔ شخصيت تعميرممکن دے- د انسان د شخصيت تعمير پر پنځو بېلا بېلو سطحو کېداى شي- ړومبے کور (مور، پلار)، دويم مکتب، درېيم ټولنه (ماحول)، څلورم قام (تهذيب اوکلتور)، او پنځم عالمي حالات- کور د ماشوم ړومبے ښوونځے دے چيري چي له پلار او مور څخه د زدکړي پېل کيږي- ژبه ترې زدکيږي، دميني احساس ترې اخست کيږي، دخوراك، څښاك او پوښاك اداب ترې زدکيږي او تر ډېره حده روحاني تربيت هم د دوى له غيږي شروع کيږي- ماشوم چي کله په څهٔ پوه شي نو له پلاره بېلا بېل سوالونه کوي او د دغو سوالونو کوم ځوابونه چي دے له پلاره اوري هماغه يې عقيده او د راتلونکي ژوند هينداره وي ولي چي دغه د دهٔ د شخصيت په جوړښت کي ډېر لوى ځاى لري- د کور تربيت تر ډېره حده د انسان په راتلونکي ژوند کي د دهٔ په شخصيت کي د بېلابېلو اقدارو په توګه يو خاص مقام لري او دے په پېژندل کيږي-

د انسان د جوړښت په اړه دويمه سطحه د مکتب ده ولي چي له کوره ماشوم کله ومکتب ته تګ راتګ پېل کړي نو يې د نورو ماشومانو سره د استاذانو تر تربيې لاندي ناسته او ولاړه کيږي او هغه څهٔ ترې زده کوي کوم چي دهٔ په خپل کور کي نهٔ وي زدکړي- معنا دا چي د ماشوم علم ورو ورو په مکتب کي زياتيږي او په شخصيت کي يې غوره بدلون راځي- د صفائي، روادري، صبر او

همدغه شان نورو ډېرو څيزونو زدکړي کوي لګيا وي چي د دهٔ د شخصيت په جوړښت کي مهم ځای لري- حقيقت خو دادے چي دا وخت څومره ضرورت موږ ته تعليم لرو ښايي چي بل قام به يې نهٔ لري- په جنګ ځپلي هېواد کي ماشومان له بُنيادي تعليم څخه هم محروم دي نو به يې د شخصيت جوړښت څنګه امکان ولري-

درېيم څيز چي د فرد دشخصيت په تعمير کي مهم ګڼل کيږي هغه ټولنه يا ماحول دے چي ورو ورو د ماشوم پر عادتونو اثر کوي او د دهٔ دشخصيت جوړښت په کيږي- د معاشرې د دود، جهانداری او سرېتوب په اصولونو يې سر خلاصيږي او د ښهٔ او بد معيار هم ورته معلوم شي- که په ټولنه کي بدی وي، نفرتونه وي، بغض وي، عناد وي، تربورګلوئ وي، سرکښي وي، قتل وغارت وي، اغوا ګاني کېدې، غلاوي وې، او نشې وي نو به په دغه ماحول کي همدغه څهٔ زدکيږي- او که مينه وي، مرسته وي، اخلاص وي، ورور ولي وي، امن وي، ښکلا وي، خوشحالي وي، علم وي، دليل وي او اعتدال وي نو بيا د ټولني وضع بېله وي-

لکه چي په څرګندون نمبر۲۵ کي ښوول شوے دهٔ د کَس د تعميرڅلورمه سطحه د هېواد يا وطن ده- که په هېواد کي د قانون حکمراني وه، امن ؤ، انصاف ؤ، نظم او ضبط ؤ، د معاش مواقع وې، آزادي وه، جمهوريت ؤ نو به يې د وګړو د ښهٔ تعمير په لار کي

Pukhto.Net

www.pukhto.net

څرګندون نمبر۲۵ د شخصیت د تعمیر بېلا بیلي سطحي

هیڅ یوخنډ هم نه وي- او که ټبرواکي وي، شر ؤ، فساد ؤ، لاقانونیت ؤ، اورپُوکي وي، خودسري وي، سرکښي وي کرپشن ؤ او وطن فروشي وه نو به یې د وګړي پرشخصیت اثرات همدغه شان منفي وي-

د انسان د جوړښت په اړه پنځمه سطحه د جهان ده چي 'عالمي سطحه' هم بلل کیږي- پر عالمي سطحه یو ګرځېدلے سړے په حال پوره خبر وي ځکه د نورو په چل ول پوهـ وي، څوك یې نه

www.pukhto.net

شي خطا کولای- دعالمي لټرېچر مطالعه د شخصيت په جوړښت کي ډېر لوی رول لوبوي- د عالمي تجارت په اصولون خبر سړے د هېواد معيشت جوړولای شي - همدغه شان پر عالمي سطحه خراب حالات د آګاه خلګو دپاره د فکر ټال وي- پېوسته بهرني مداخلتونه د وګړو پر نفسياتو ښۀ اثرات نه پرېږدي- ځکه خو دا وخت موږ پر هره سطحه د اضطراب ښکار يو- په کورکي دسياست پر نامۀ ورور د ورور سره په جنګ دے- پوهنځي په بمونو الوزوو- ټولنه مو د جنګسالارانو د وجهي برباد ده چي کلي په کلي يې بدۍ کرلي دي- وطن مو له پېړيو راهيسي د نۀ ختمېدونکي جنګ مېدان دے- پرعالمي سطحه موږ د پېوسته بهرنيو مداخلتونو ښکار يو- د افغانستان د بدو ورځو اصل سبب هم ښايي چي دغه پېوسته عالمي مداخلتونه دي ځکه يې دپښتني ټولني هر وګړے تر اثرلاندي ښکاري-

په دغو کړ کېچنو حالاتو کي سمه لار دا ده چي اوّل په دې سيمه کي د امن دپاره په ټېنګه هلي ځلي وشي، ورسره ورسره تعليم عام کړشي چي خلګ د زمانې په ګام روان شي- د تعليم سره د خلګو معاش پخپله ورو ورو سمېږي- په اوسني دور کي د آزادۍ ساتنه هم په امن تعليم او معاش پوري اړه لري- همدغه به په راتلونکي وخت کي د خپلواکۍ د ساتني ضمانت وي- لکه چي په څرګندون نمبر ۲۴ کي ښکاري، امن تعليم معاش او آزادي ټول يو په بله اړه لري-

www.pukhto.net

ځرګندون نمبر۲٦ دسبا توښه

پښتانهٔ باید د عالمي تجارت لاري خلاصي کړي ولي چي تجارت لره د دې سیمي جغرافیایي موزونیت زموږ دمعاشي ګټو یوازینۍ منطقي لار ده- هسي هم اوس ډوکلۍ شوې، بارانونه نهٔ کیږي، مالدارۍ او زراعت پر ځوړه روان دي، صنعت موږ نهٔ لرو، او حکومت مو خلګو ته د روزګار ورکولو طاقت هم نهٔ لري نو بیا د

www.pukhto.net

تجارت بغېر د معاش بله لار نهٔ پاتېږي- په دغه تجارت کي دآيي ايم ايف او عالمي بينك قرض د ځان وژني مترادف دے ځکه بايد چي تجارت په خپلو وسايلو وي نهٔ چي په پور-که بيا چيري پور بېخي ضروري شي نو يې مصرف بايد پخپلو شرطونو وي نهٔ چي ددغو ادارو په مشورو، ولي چي ددوی مشورې وړو قامون لره تر زولنو کمي نهٔ دي-

جمهوريت چونکي دحکومت کوولو هغه سيستم ته ويل کيږي چي د خلګو د اکثريت په مرسته، د ووټ له لاري، دخلګو دپاره د دوی په خپله خوښه جوړ شوے وي، ځکه نو په دې پېر کي تر ټولو بهترحکومتي نظام ګڼل کيږي- د حکومت کولو دغه جمهوري نظام د څهٔ نهٔ څهٔ بدلون سره د نړۍ هر هېواد لره ځکه غوره نظام بلل کيدای شي چي بنسټ يې د خلګو پر اجتماعي رايه دے- په دې سيمه کي به د جمهوريت شکل يقيناً له مغربه بېل وي، ولي چي افغانان خپل بېل شناخت او بېل سيمه ايز حالات لري، خو په دې کي څهٔ شك نشته چي همدغه يوازينے غوره حکومتي نظام دے- چونکي د افغانانو ټولنيز ضرورتونه داسي دي چي دبېل او ځانګړي جمهوري نظام تقاضا کوي ځکه به افغاني حکومتي نظام يو مختلف انداز ضرور ولري خو په عملي توګه د جمهوريت سېوا بله هيڅ چاره نشته- د نوموړي فلسفي سپينوزا په قول[10]:

"TheTrue Aim of Government is Liberty"

يعني "د حکومت اصل موخه آزادي ده"

www.pukhto.net

نتيجه دا چي ملت نن ديوۀ ځلاند سبا په څارده- اتفاق، امنيت، تعليم تجارت او جمهوريت د قام د مستقبل لوی ضرورتونه دي چي په هره توګه تر لاسه کول دي- پښتانۀ د يوۀ ژوندي قام په حېث له ازله د بقا په هلو ځلو دي او د تاريخ په څپوکي په همدغه شان له پخوا راروان دي- جنګونه وربانـدي توپل کيږي مګر د امن، تعليم او تجارت په اړه يې فکر له چاسره نشته- په جنګ کي فتح او شکست دواړه په تاوان تماميږي ولي چي د نړۍ پوهانو د 'بودا' دا قول صحي منلے دے چي"هره فتح نفرت زيږوي ولي چي مفتوح کله په خوښ نۀ وي"- تر کومه چي په ټولنه کي د امن، تعليم او تجارت او جمهوريت فکر غالب نۀ شي دقام حال نۀ شي بدلېدلای- همدغه فکر '**سرېتوب**' دے چي په ټولنه کي غوره بدلون راوستے شي، نفاق ختموے شي، امن قايمَوے شي، تعليم عام کوے شي، تجارت پراخوے شي او جمهوريت په خلګو منلے شي-

www.pukhto.net

اخځليك

1- احمد رشيد، ' دامريكا بد عهدي' اردو ترجمه شفقت تنوير مرزا،
وين غارډ بُكس ، كراچي، ۲۰۰۹ -
2- گنډا سينگ ، احمد شاه ابدالي ، تصحيح محمد بابرجاوېد، لاهور ، ۲۰۰۳ -
3- غبار غلام محمد، افغاستان در مسير تاريخ ، كابل، ۱۹۶۷-
4 - سېموئيل پي هنټينګټن ، دتهذيبونو ټكراؤاودعالمي نظام نوے جوړښت
(The clash of civilizations and the new world order)
اوكسفورډ، ۱۹۹۷
5 - خوشحال خان خټك، ' دخوشحال خان خټك كليات ' سمون د عبدالقيوم
زاهد مشواڼي، دانش خپرندويه ټولنه ، ملي ماركېټ، كابل ۲۰۰۵
6 - امين سېكل، Modern Afghansistan: a history of struggle
يعني ' نوے افغانستان'، آيي بي ټارس لندن او نيويارك، ۲۰۰۳
7- نيك بي ميلنز،' كرزے' Karzai:The failing American intervention
جان ويلې انډ سنز، هوبوكن نيوجرسي ، امريكا، ۲۰۰۷
8- درويش دراني، 'دابُوټي به لونګ شي' صحاف نشرياتي موسسه ،
كاسي روډ كوټه ، ۲۰۰۹
9- ډيورانټ وِل، ' نشاطِ فلسفه ' (The Pleasures of Philosophy) ژباړن
محمد اجمل، فيكشن هاؤس مزنگ روډ، لاهور، ۲۰۱۰ -
10- برائن مېګي ، (The Story of philosophy) ډارلنگ كائنډسټلې
Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱

13

سریتوب

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net

سرېتوب

سرېتوب له لاندي نه تر بره د انسانیت په خوا د بشر هغه پېهم سفر دے چې ورو ورو وَ ژوند ته معنا ورکوي- درندتیا، نظم، خوند او ښایست پکې پېدا کوي- دا د حق او ریشتیا د مسلسل جستجو او دحسن د پېوسته تخلیق نوم دے ، چې د استدلال موخه یې د ژوندانهٔ پر حقیقي اهمیت رڼا اچول او تر مقصده رسېدل دي- دا د حېرت، تجسس، آرزو او طلب په شکل ټوله عمر دژوند ثبوت ورکوي لګیا وي-

د سرېتوب له رویه، هیڅ یو عمل پخپله ښهٔ یا بد نشي ګڼل کېدای- د ښهٔ او بد فېصله یې په ټولنه کي د اثراتو سره تعلق لري نهٔ چې د مادي ګټو سره- د مثال په توګه کوکنار کرل او خرڅول ښهٔ فعل دے که بد؟ ددې سوال ځواب په ټولنه کي د کوکنار په اثراتو پوري اړه لري- چونکې خلګ د خپلي تجربې په رڼا کي دا فېصله کولای شي چې دغه بوټے پر ټولنه بد اثرات اچوي ځکه یې نو بد ګڼي- د پښتني ټولني هر وګړے په دې پوهـ دے چې دا غلط کار دے خو ځیني خلګ یې بیا هم کري او خرڅوي یې، ولي چې

www.pukhto.net

دوی خپله مادي ګټه پکي ویني، ځکه نو دغسي خلګ د سړیتوب په تول پوره نهٔ دي- د پښتني ټولني د ښهٔ او بد که څهٔ هم خپل اصولونه دي خو د وخت او حالاتو د بدلېدو سره سره دغوره بدلون ځای پکي شته- پښتانهٔ په جنګ غښتلي دي خو دا هم حقیقت دے چي جنګ د بربادۍ لار ده ځکه د سړیتوب تقاضا ده چي د امن سنجیده هلي ځلي وشي- سړیتوب پر اهلیت او ذهانت زور ورکوي نه چي پر زور او سرکښي- سړیتوب د ټولنیزو ارزښتونو پالنه کوي خو ورسره ورسره د نوي ښاري ژوند د ضرورتونو او مجبوریانو ادراك هم مهم ګڼي-

په تېر وخت کي دسړیتوب معیار د هغي زمانې په حساب بېل او دهغه وخت د حالاتو مطابق ؤ- د نن دسړیتوب خپل جُدا شکل دے چي د دې زمانې د حالاتو مطابق ښکاره بدلون پکي لیدل کېږي- سبا به څهٔ وي دا به د هغه وخت دحالاتو سره سمون لري- د اوس زمانې سړیتوب په ټولنه کي د تعلیم، امن او ترقۍ دپاره په هېواد کي جمهوري نظام ضروري ګڼي چي دخلګو د ژوندانهٔ معیار په اوچت شي[1]- د استدلال په قوت د نوي سماجي اوسائنسي فکر د نفاذ غوښتنه کوي چي د سیاسي او معاشي ترقۍ لار په خلاصه شي- د سړیتوب د فلسفې پېروکاران چونکي پرځان پېژندنه، قام ژغورنه، دین دوستي، انسانیت او خدایي پوخ یقین لري ځکه په خلګوکي دموجودو ټولنیزو اومذهبي قدرونو پابند دي- دَدې دور د فلسفې اصل کار دادے چي د خپلي ټولني د سماجي اوسیاسي شَخړو په اړه د خلګو د فکر زاویه سمه کړي او د حل دپاره یې ټینګي هلي ځلي وکړي- په همدغه موخه د سړیتوب فکر واضح

www.pukhto.net

دے او په ټولنه کي د غوره بدلون عمَلي هلي ځلي يې دوام لري-

په انساني معاشره کي د بدلون په اړه د پوهانو بېلي بېلي فکري ډلي دي[2]- يوهٔ ډله هر بدلون د اتفاقي پېښي نتيجه ګڼي- د مثال په توګه په افغانستان کي د شوروي اتحاد مداخلت يوه پېښه وه چي په نتيجه کي يې دغه هېواد د عالمي قوتونو تر منځ د جنګ مېدان شو او د لويي بربادۍ سره مخامخ شو- بله ډله دا وايي چي معاشره يو فطري شے دهٔ چي د فطرت د قانون سره سمه و بدلون ته اړه ده- په دغه بدلون کي د خلګو د ارادو او عقيدو څه خاص دخل نشته بلکي دا يو جبر دے چي خلګ ورته تړلي دي- دريېمه ډله[3] فکر کوي چي د معاشرې په بدلون کي اصل رول د افرادو د ارادو او عقيدو دے او د بدلون په اړه يو خاص کس د مخکښ په توګه د خلګو رهنمايي کوي او همدغه د بدلون پېلامګر وي- دا نظر د ټولني په جوړښت کي د مخکښو اهميت څرګندوي- څلورمه ډله نظرلري چي د ټولني په بدلون کي اصل رول د مخکښ نه بلکي د خلګو دے[4]- جمهوريت د همدغه فکر پېداوار دے چي د خلګو د پاره د خلګو په خوښه د دوی د ټاکلو مشرانو څخه د يوهٔ مخکښ تر واك لاندي د حکومت جوړولو نظام بلل کيږي- خدای په خپل قرآن کي هر ځای له خلګو(الناس) سره مخاطب دے او دمخکښو په توګه د خپلو پېغمرانو د لارښووني د پابندۍ حکم ورکوي- ځکه دغه څلورم سوچ د ټولني د بقا په اړه د غوره بدلون زېرے ورکولای شي او د انسانيت په ګټه ښکاري خو حقيقت دادے چي د دغو ټولو بېلا بېلو فکرونو د ټولني په بدلون کي څه نهٔ څهٔ رول شته-

www.pukhto.net

لکه چي په تفصیل بحث ورباندي وشو، د نړۍ ټوله نظامونه د خلګو دپاره جوړ شوي دي او جوړیږي به، ځکه په سیاسي، تاریخي او عمراني توګه "خلګ" تر ټولو مهم دي او د ټولني بنسټ ورباندي اېښوو شوے دے- د ټولني په جوړښت کي اصل مقام د خلګو دے نۀ چي یوازي د اشرافو، پوهانو، عالمانو او خانانو- "عوام" هم په دغه معنا هغه خلګ دي په کومو کي چي طبقاتي شعور نۀ وي او له نورو انساني ډلو څخه په ځۀ وجه بېل شناخت نۀ لري خو په دولت، ژبه، نسل، تاریخ، ادارو، روایاتو، کلتور، یا عقایدو سره ګډ وي- ځیني پوهان[3] "انسان" د څو غوره اخلاقي صفتونو له کبله د عاموخلګو څخه بېل ګڼي او دا دلیل ورکوي چي په خلګو کي حېواني خاصیتونه هم وي او انسان د تعلیم، پوهني او تجربې په رڼا دغه حېواني خاصیتونه تر ډېره حده له ځانه لري کړي وي ځکه د انسانیت تر معراجه رسېدلے وي-

د سرېتوب پر اساس په ټولنه کي د بدلون اصل عنصر "خلګ" دي، له کومو سره چي ځۀ خاص امتیاز، هېئت، رنګ، طبقه یا عهده تړلې نه وي- بدلون یوازي د پوهانو، اشرافو، عالمانو او خانانو په خواهش نه شي راتلای بلکي د خلګو په بشپړ ګډون پوري اړه لري- دبدلون اِبتدا په اصل کي د خلګو په ذهنونو کي کېږي- اوسنۍ شخړې ګڼ شمېر پښتانۀ را ویښ کړل- دنیا یې ولیده او ذهنونه یې خلاص شول - د تعلیم په ګټو پوهـ شول ځکه یې خپل ماشومان سکولونو ته لېږل پېل کړل- په افغانستان کي دا وخت خواؤشا اتیالکه ماشومان تعلیمي ادارو ته ځي- دغه تعلیم په اصل کي د غوره بدلون ضامن ښکاري ولي چي همدغه ماشومان به په

www.pukhto.net

راتلونکي وخت کي د وطن نوے تعمير کوي- تعليم ځوانان د نوي دنيا و خواته متوجه کوي او غوره بدلون ته يې تياروي- په سکولونو کي دکلو او ښارماشومان يوځای په ګډه ليك اولوست سره کوي، لوبې کوي او يو له بله زدکړي کوي- ماشومان چي کله د ځوانۍ د باد څپې وهي نو دوی د خواوشا ماحول اثرات هم اخلي- که په ماحول کي د تعليم په برکت بدلون ويني نو دغه هم د دوی په ذهنونو کي غوره بدلون راولي- که په خواوشا کي امن وي او خلګ يو له بله سره د ميني او احترام په ماحول کي اوسي نو د غوره بدلون امکان پکښې لازم وي او که چيري جنګ وي، نشې وي، غلا او ډاکې وي نو بيا به څۀ بدلون راشي- د ټولني په بدلون کي د قام د اجتماعي حالاتو ډېر لوی لاس وي[4] چي نه يوازي ځوانان ترې اثر اخلي بلکي د سيمي ټول خلګ ترې متأثره کيږي- ځکه د غوره بدلون مرام هله پوره کېدای شي چي په سيمه کي د امن او تعليم دپاره شعوري هلي ځلي وشي-

لکه چي په شپږم څپرکي کښې بحث ورباندي وشو، پېوسته بهرنيو مداخلتونو[5] پښتانۀ په وارو وارو جنګونو ته اړ کړي دي او دامن لاري يې ورته تړلي دي- دباندينو قوتونو دوی کله هم امن او تعليم ته نۀ دي پرې ايښي او نۀ کله تر ډېره له جنګه اوزګار پاته شوي دي- ددوی لوی شمېر وګړی‌کوچيان وو او د امن په وختونو کي به يې هم د موسم د بدلون سره سم له يوۀ ځايه تر بله کوچ کاوۀ خو د پښتونخوا تر طبعي سرحدونو کم کم وتل- دا حقيقت دے چي لويې ستونزي کله کله دلويو لويو بدلونونو لاري هم خلاصوي- د شلمي پېړۍ په آخري څلورمه کي د روس تر مداخلې وروسته

www.pukhto.net

پښتانهٔ په لوی شمېر له ځايه بېځايه شول او په تاريخ کي اول ځل داسي وشو چي دوی په ښارونو کي هم په لوی شمېر استوګن شول- معياري پوهنځي چونکي په ښارونو کي دي ځکه د دوی د تعليم معيار هم ورسره اوچت شو- تجارت چي د کومو خلګو کار نهٔ ؤ هغوی هم ورته اړ شول ځکه يې تجارت هم وده وکړه- تر دې له مخه د دوی په خپلو ښارونو کي هم زياتره د نورو نسلونو خلګ آباد وو- د پېوسته جنګونو له کبله دلته هلته پرکېدلي خلګ په لوی شمېر د نړۍ ونورو هېوادونو ته هم مهاجر شول- دُنيا يې وليده- د امن، نظم، تعليم، هنر محنت او نفاست په اهميت پوهـ شول- اعتماد پکښې پېدا شو او وسماجي بدلون ته يې مخه شوه-

پښتانهٔ چي دکوم سبا په څار دي هغهٔ په تاريخي توګه ځلاند ښکاري، ولي چي قامونو هماغه وخت د ترقۍ مزلونه پرې کړي دي کله چي دوی ځله پرکېدلي دي- د مثال په توګه هر اولنۍ تهذيب هماغه وخت جوړ شوے ؤکله چي يې وګړي د څه پېښي له کبله ځله پرکېدلي وو- ابراهيم عليه السلام له عراقه(اُر) هجرت وکړ ځکه تر ننه د درو واړو ابراهيمي مذهبونو پېلامګر ګڼل کيږي- کوچي آريايان چي کله د يورپ، هندوستان، ايران او نورو منطقو په خوا ځله وپرکېدل نو يې ترقي وکړه او د نړۍ مُهذبه قامونه ترې جوړ شول- په اسلامي پېر کي دوه واره د رسول الله مبارکﷺ په حکم له مکې څخه هجرت وشو- يو ځل حبشې ته اوبل ځل مدينې ته چي نتيجه يې په نړۍ کي د يوهٔ غوره بدلون په شکل د اسلام د سپېڅلي دين په بڼه وليدل شوه- پخپله د اوسني سپر پاور امريکا د ترقۍ دور له يورپه څخه د خلګو په هغه خوا د

www.pukhto.net

پرکېدو له کبله پېل شو او نن د ځمکي له هغې خوا پر دې سیمه د حکومت کولوهلي ځلي کوي- چونکي په تاریخي توګه له یوې خوا وبلي ته د خلګو د حرکت په برکت تهذیب او تمدن وده کړېده او د ترقۍ لاري خلاصي شوي دي ځکه زهٔ د یوه روڼ سبا په هیله یم او دا یقین لرم چي د پښتنو اوسني هجرتونه او پرکېدل د ځلاند سبا زېرے کېدای شي- که څهٔ هم د تاریخي کوچونو او هجرتونو بېل بېل وجوهات دي خو حتمي نتیجه یې د یوهٔ مثبت قامي خوځښت په بڼه لیدل شوې ده-

یو بل تاریخي حقیقت دا هم دے چي تر هر ناورین وروسته قام له نوې سره منظم کیږي او د نوي حوصلې سره پر نوې لاره د منزل پخوا په یوهٔ نوي سفر پېل کوي- د مثال په توګه په یورپ کي پر لویه پېمانه د یهودیانو تر وژني وروسته دوی فنا نهٔ شول بلکي نور هم منظم شول او له نوې سره یې د ځمکي پر سر د اسرائیلي دولت بنسټ کښېښوو[6]- پر جاپان د امریکا له خوا داېټمي بمونو تر غورځیدو وروسته جاپان ورك نهٔ شو بلکي د یوهٔ ستر صنعتي هېواد په توګه په جدید دور کي یوازي ونهٔ پائېد بلکي نن د ترقۍ پر لوړ مقام ولاړ دے - ځکه پښتانهٔ د لمرخاتهٔ په څار دي چي سبا یې په روښان شي- د پښتنو د تاریخ د دغه اوږد ناورین چي د شلمي پېړۍ وروستۍ څلورمه یې تېره کړه او د یویشتمي صدۍ اولني څلورمه یې په مخه ده، نتیجه به هم یقیناً د دوی په پنځه زره کلن تاریخ کي یومثبت قامي خوځښت وي چي د یوهٔ غوره بدلون زېرے به راوړي- ولي چي غوره انقلابونه همېشه د ناترسو ناورینونه په نتیجه کي راځي - د دغي لویي المیې په نتیجه کي په

www.pukhto.net

افغانستان کي اوّل ځل د خلګو په ټاکنو حکومت جوړ شو او د جمهوري نظام پېل وشو-

پښتني ټولنه که څه هم د آریایانو له وخته تر ډېره حده جمهوري وه خو دا دجدید جمهوریت په معنا اخستل معقوله نهٔ ښکاري- د جدید جمهوریت شکل ظاهره خبر ده چي ډېر بېل دے ولي چي دا زمانه بېله ده- زموږ په ټولنه کي د جمهوریت د پرمختګ ګنجایښت ځکه زیات ښکاري چي د پښتنو ټولنیز نظام یعني پښتونوالی او د دوی متحرك فکر یعني 'سړیتوب' تر ډېره حده جمهوري دي- په پښتنو کي د هر کهول خپل مشر وي، د کلو خپل خپل مشران وي او د ټبرونو مشران د ځو کلو پر سر وي چي د لویو لویو فېصلو کولو اِختیارلري- دغه مشران په اصل کي د خلګو نمائندګان وي- په اولسي جرګو کي د سیمي ټول مشران په ګډه او په صلا فېصلې کوي- همدغه شان دا سلسله تر لویې جرګې رسي چي پر لوړه سطحه د قام د ښېګړي او بقا فېصلې پکښې کېږي- دغه جمهوري روایت چونکي په پښتني ټولنه کي په عملي توګه له پېړیو راروان دے ځکه یې په هېواد کي د کامیابۍ امکان هم ډېر زیات دے-

د هري ټولني خپل یو جوړښت (Structure) وي چي په بنسټ کي یې څهٔ خاص اصولونه، دودونه او تصورات موجود وي او د یوهٔ ژوندي ځیز غوندي د خپل فطرت سره سمه وده کوي[7]- ټولني کله هم په آساني خپل دغه بنیادي اجزا نه بدلوي خو د خلګو په شان ورو ورو دغوره بدلون ګنجائش پکښې وي، ولي چي ټولني له خلګو جوړي دي او له خلګو سره د آزادي اِرادې قوت هم وي-

www.pukhto.net

پښتني ټولنه يوه لرغونې دوديزه او مذهبي ټولنه ده- پښتنو له پنځو زرو کلونو څخه په خپل دوديز انداز د خپلو ټبرونو ترمنځ يو داسي نظام ساتلے دے چي د بقا په هلو ځلو کي يې دوی يو مټ ساتلي دي- د اسلام تر قبلولو وروسته دوی د نوي دين تر زرينو اصولونولاندي په خپل زاړۀ دوديز نظام کي غوره بدلون راووست او په اسلامي نړۍ کي يې قام لره يو ستر مقام وَلټاوۀ- ځکه پښتني ټولنه تر اوسه يوۀ دوديزه او مذهبي ټولنه ده- خو تر عالمي جنګونو وروسته دنيا ډېره بدله شوه- خلګو د جنګونو لويي تباهې وليدې او د امن او ترقۍلاري يې ولټولې- تعليم، سائنس او صنعت د قامونو نوي ضرورتونه شول- ژوندو او ويښو قامونو دغو ضرورتونو ته اهميت ورکړ او پر مختګ يې وکړ- پښتنو چونکي دغو ضرورتونو ته شاکړه او پر خپله سيمه يې نورو عالمي جنګونو ته دوام ورکړ ځکه د نړۍ په ګام نۀ ولاړو او شاته پاته شول- د پرمختګ په سفر کي بس همدغه ټکے د سمېدو دے-

چونکي پښتانۀ په هيڅ توګه د نړۍ تر نوروقامونو کمتره نۀ دي ځکه يې څوك د معاشي او معاشرتي پرمختګ لاري هم نۀ شي تړلای- د دوی ذهني او جسماني صلاحيتونه تر هيچا کم نه دي او نۀ تر ډېره په څۀ بې بنياده فلسفه شکېل پاته کېدای شي - د پښتانۀ خوش بختي داده چي دوی پر عوامي سطح په سخت محنت عادي دي او دا د قامونو د پر مختګ اصل هنر ګڼل کيږي- پښتني قدرونه او کلتور د هر قسم ترقي سره سمون لري- زموږ په ټولنه کي د کارکوونکو او محنتي خلګو عزت او احترام شته ځکه لوی خلګ هم محنت ځان لره عارنه ګڼي بلکي فخر په کوي- دا

www.pukhto.net

وجه ده چي پښتانهٔ په سختو وختونو کي هم د بهرنۍ مرستي هڅه نهٔ کوي-

د کلي والو سيمو او ښارونو ترمنځ د تګ راتګ لاري روځ په روځ را لنډيږي ولي چي يوې خواته ورو ورو تر اړو سيمو پوري سړکونه غزيږي لګيا دي او بلي خواته دا نېك مرغي چي لوی شمېر پښتانه په معاشي توګه د ټرانسپورټ سره وتړل شول- د کلُو او ښارونو ترمنځ اړيکي د خلګو د ضرورتونو په ترڅ کي کيږي نهٔ چي ترڅهٔ جبر لاندي- بدلون بس همدغه شان راځي لګيا دے او دا ښکاره خبره ده چي د سبا پښتون به نهٔ يوازي د اعتماد وړ او محنتي وي بلکي امن غوښتونکے، تعليم يافته، هنرمند، مُنظم، او نفيس به هم وي- دمعاشي ضرورتونو پوره کول دهرقام حق دے خو نهٔ چي دخپل کلتوري او تهذيبي شناخت او د خپلي ژبي په سودا-

سړيتوب څهٔ نوے قانون نهٔ دے بلکي د ژوندانهٔ هغه فلسفه ده چي د پېړيو د مشاهدو او تجرباتي آزمائشونو په نتيجه کي ترتيب شوے دے او د ژوندانه ونوو چېلنجونو ته يې مخه ده- سړيتوب د فکرټال دے چي ځنګيږي، يو همه وخت مُتحرك سوچ دے چي د زمانې د بدلون سره سم ورو ورو بدليږي- پښتانهٔ ځکه وايي چي ' په حرکت کي برکت شته' همدغه حرکت دے چي تر عيسیٰ عليه السلام لا هم مخکي هرکولس[2] (Heraclitus) په دې ټکو بيان کړے ؤ:

"Every thing is flux"

"هر شے متحرك دے"

www.pukhto.net

چونکي سرېتوب د انسانيت په خوا د بشر پېوسته سفر، او دحق او ريشتيا مسلسل طلب دے ځکه يې بحث په لنډه توګه پر دغو څو مهيمو نتيجو مرکوزه کيږي:

۱ - 'سرېتوب' په فکري او عملي توګه دفرد ځان پېژندنه، ويښتيا، ذهانت، دليل، عزت او ازادئ مهم ګڼي، ورسره ورسره د قام ژغورني او دين دوستئ پر اساس د خلګو د ښېګړي هلوځلو ته دوام ورکوي-

۲ - دا همه وخت ددې حقيقت اظهارکوي لګيا وي چي ژوندون يو داسي نعمت دے چي ترنورو ټولو نعمتونو خوږ، ښائسته، صفا او اعلیٰ دے-

۳ - دا په ټولنه کي د خوښيو، ښکلاوو، مسکاوو، خوشحاليو، سياليو، ننګونو، محبتونو او دغه شان نورو جذبو تصديق کوي خو ورسره ورسره د غم، درد، اوښکو او اسوېليو احساس هم ژوندے ساتي-

۴ - دا د ځوانو جذبو د ستايني سره سره دپاخه آرټ او لټرېچر د زړه له قومي قدر او احترام کوي-

۵ - 'سرېتوب' چونکي د معقول ضبطِ نفس حمايت کوي ځکه د جنسي بېراه روئ اجازت نهٔ ورکوي-

۶ - دا د مذهبي او ټونيزو قدرونو احترام کوي، نهٔ دچا عزتِ نفس مجروح کوي اونهٔ يې د جذباتو خلاف د اِشتعال حمايت کوي-

۷ - دا پر هره سطحه د انساني حقوقو داحترام سره سره د خلګو د اِنفرادي او ټولنيزي آزادئ غوښتنه کوي -

۸ - که څه هم د 'سرېتوب' پېروکاران پر آزاده اوجمهوري معاشره

www.pukhto.net

یقین لري خو د فرد یا ټولې آزادي هلته ختمه ګڼي چیري چي د بل د شملې حد وي- د نورو قامونو سره د ورور ولۍ پر اساس د هغوی د حق ساتنه هم عېن 'سړیتوب' دے

۹ - دا تر سرحدونو دې خوا آخوا د تګ راتګ هره لار او د ابلاغو ټولي ذریعې هرکله خلاصي ساتل غواړي، چي د خلګو د آزادانه نقل و حرکت ضمانت ورکړشي-

۱۰ - سړیتوب پر دولتي سطحه د سیاسي، معاشرتي او مذهبي آزدۍ حمایت کوي خو د خلګو د ټېکسونو دپېسو دغلط استعمال اجازت نۂ ورکوي- چونکي دولتي وسائل د قام امانتونه دي او حفاظت یې قامي ذمه واري ده، ځکه یې په نځۂ خرڅول د سړیتوب په نېز قامي خیانت ګڼل کیږي-

۱۱ - د سړیتوب په ګچه دعالمي کمپنیانو سره تجارت کول ګناه نۂ ده خو په لوظونو کې د پوهي او ویښتیا اصولونه تر نظرلاندي ساتل لازمي دي-

۱۲- چونکي په دې دور کي د خلګو ړومبے ضرورت معاش دے ځکه په فاقه کشي څوك بۂ سړے نه شي جوړېدای- تر سړیتوب لمخه خلګو ته د ژوندي اوسېدو ضروت دے او دغه ضرورت دمعاش په معقوله ذریعو پوري اړه لري چي د هر سړي حق دے-

۱۳- په سیاست او معاش کي اوچت معیار ساتل د خلګو مُهم اخلاقي ضرورت دے ځکه که څوك له سیاست څخه ناجایزه ګټه اخلي او یا په کارو بار کي دیانتدار نه وي نو دغه سړے د سړیتوب په ګچه پوره نه دے-

۱۴- سړیتوب دټولني دپرمختګ دپاره د حجرې او جمات ترمنځ

www.pukhto.net

دټینګ ټرون غوښتنه کوي، ولي چي دلته همدغي دوې ادارې داسي دي چي په ګډه د واړو پښتني ټولنیزو شخړو د اوارَولو بشپړ صلاحیت لري-

۱۵- د سړیتوب تر فلسفې لاندي د ملي ورورولۍ تقاضا دا ده چي د عقیدې، نسل او جنس پر بنسټ په خلګو کي تفریق ونه شي بلکي اصل اهمیت و اهلیت، قابلیت اوهنر ته حاصل وي چي د ملت د پائښت او پرمختګ ضمانت په ورکړ شي-

۱٦- چونکي د قامونو د ترقۍ او د خلګو د ښېګړي کیلۍ تعلیم او ټېکنالوژي دي، ځکه یې د ترلاسه کولو هلي ځلي قامي فریضه ده-

۱۷- امن د پښتنو تر ټولو مهم ضرورت دے ولي چي په ټولنه کي دغوره بدلون لار د توپك په زور انقلاب نهٔ دے بلکي غېرمتشدد قامي تحریك دے-

۱۸- د حکومتي نظام په توګه په هېواد کي د جمهوریت غوښتنه او ساتنه د سړیتوب اهم اصول دے-

۱۹- 'سړیتوب' پر عالمي سطح د دنیا د سلامتۍ او بقا د ټولو هلو ځلو حمایت کوي-

۲۰ - 'سړیتوب' پرکائینات د خدای حاکمیت تسلیموي چي واحد او مطلق "رَب" دے او د هرڅهٔ خالق او مالك دے-

کوم بدلون چي له وخته سره سم راتلونکے دے ، له پښتنو څخه د څه پلاننګ غوښتنه هم کوي- هر دانشور چي په خپل سماجي او تاریخي زمان و مکان کښي دخپلي انساني مرتبې شعور لري او دځان پېژندني له کبله خپله قامي زمه واري هم محسوسه وي، باید چي خلګو ته دسماجي اوساینسي بدلون لار ښوونه وکړي-

اخځليك

1- ډيورانټ وِل ، ' نشاطِ فلسفه ' (The Pleasures of Philosophy) ژباړن محمد اجمل، فيکشن هاؤس مزنگ روډ، لاهور، ۲۰۱۰

2- برائن مېگي ، (The Story of philosophy) ډارلنگ کائنډسټلي Darling Kindstley Book، لندن، ۲۰۰۱

3- ډاکټرعلي شريعتي، ' افکارِ شريعتي' ترتيب شيما مجيد، اداره منهاج الصالحين جناح ټاؤن ټهوکر نياز بېگ ، لاهور، ۲۰۰۱

4 - سېموئيل پي هنټينګټن ، دتهذيبونو ټکراؤاودعالمي نظام نوے جوړښت (The clash of civilizations and the new world order) اوکسفوړډ، ۱۹۹۷

5 - امين سېکل، Modern Afghansistan: a history of struggle يعني ' نوے افغانستان'، آيي بي ټارس لندن او نيويارک، ۲۰۰۴

6- ډيورانټ وِل ، د تاريخ ښاغلي(Heroes of History) ژباړن ياسر جواد، نگارشات، لاهور، ۲۰۰۶ -

7 - مانفريډ اې ، (History and Civilization of the World) تاريخ و تهذيبِ عالم، ژباړن اميرالدين تقي حېدر، نگارشات، لاهور، ۲۰۰۶

❊ ❊ ❊

Pukhto.Net
پښتو
www.pukhto.net